Alexandru Mihăilă

Introducere în Studiul Vechiului Testament

v. 4 – iul 2008

Observaţii preliminare

Cuvintele **ebraice** au fost scrise cu caractere proprii, urmate nu de transliterare, ci de *pronunţie*. Am procedat astfel pentru că există o varietate de sisteme propuse pentru transliterare, diferite nu atât în redarea consoanelor fundamentale, ci în gradul de redare a fiecărui grafem. Astfel, transliterarea poate să-şi ia forma de la un sistem minimalist (concentrat doar pe consoane, fără diferenţe vocalice) până la unul maximalist (care îşi propune să redea integral cantitatea vocalică şi pronunţia spirantă a consoanelor corespunzătoare).

Pronunţia s-a făcut ţinând cont de limba română, şi nu de vreun standard internaţional. În redarea pronunţiei nu am urmărit diferenţierile dintre litere decât dacă au un corespondent real în limba română. Astfel, consoanele emfatice, care lipsesc în română, au fost redate prin corespondentul lor ne-emfatic; la fel consoanele guturale prin echivalentul lor cel mai apropiat, cu excepţia literelor א şi ע, care au fost complet ignorate. Cantitatea vocalică a fost de asemenea neglijată. Nu s-a notat decât accentul.

Cuvintele **greceşti** au fost scrise cu caractere proprii. În general însă sunt redate cu caractere greceşti noţiunile complementare, acestea putând fi trecute cu vederea.

Bibliografie generală

Tabelele cărţilor biblice au avut la bază următoarele lucrări de studiu biblic (germ. *Bibelkunde*):

Claus Westermann, *Abriß der Bibelkunde*, Stuttgart [13]1991; Manfred Oeming, *Bibelkunde Altes Testament*, Stuttgart 1995; Martin Rösel, *Bibelkunde des Alten Testaments*, Neukirchen-Vluyn 1996; Hellmut Haug, *Bibelkunde im Überblick*, Stuttgart 1997; Matthias Augustin / Jürgen Kegler, *Bibelkunde des Alten Testament*, Gütersloh [2]2000.

Informaţiile de bază au fost preluate din următoarele introduceri:

Brevard S. Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture*, London 1979; Paul Nadim Tarazi, *The Old Testament. An Introduction*, New York I: 1991, II: 1994; III: 1996; Otto Kaiser, *Grundriß der Einleitung in die kanonischen und deuterokanonischen Schriften des Alten Testaments*, Gütersloh I: 1992, II: 1994, III: 1994; Werner H. Schmidt, *Einführung in das Alte Testament*, Berlin/New-York [5]1995; Hans Jochen Boecker ş.a., *Altes Testament*, Neukirchen-Vluyn [5]1996; Erich Zenger et al., *Einleitung in das Alte Testament*, Stuttgart etc [4]2001; Vladimir Prelipcean ş.a., *Studiul Vechiului Testament, pentru Institutele teologice*, Bucureşti [2]1985; Petre Semen, *Aşteptând mântuirea*, Iaşi 1999; Petru Sescu (coord.), *Introducere în Sfânta Scriptură*, Iaşi 2001. **Introduceri (nivel începător):** Michael D. Coogan, *The Old Testament. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2008. **Introduceri (nivel mediu):** Gleason Archer jr., *A Survey of Old Testament Introduction*, Moody Press, Chicago, [3]1994; David F. Hinson, *Old Testament Introduction 2. The Books of the Old Testament*,

SPCK International Study Guide 10, SPCK, London, [2]1992; Mark Mangano (ed.), *Old Testament Introduction*, The College Press NIV Commentary, College Press Publishing Company, Joplin, Missouri, 2005; Samuel J. Schultz / Gary V. Smith, *Exploring the Old Testament*, Crossway Books, Wheaton, Illinois, 2001.

NOŢIUNI INTRODUCTIVE: BIBLIA

Biblia este cartea sfântă a creştinilor, fiind numit şi *Sfânta Scriptură* (adică „Scrierea Sfântă"). Denumirea de *Biblie* provine din limba greacă, de la pluralul termenului τὸ βιβλίον, „carte" (τὰ βιβλία „cărţile")[1].

Aşa cum îi arată însă şi etimologia expusă mai sus, Biblia este în realitate o colecţie de cărţi scrise pe o perioadă îndelungată de timp, între sec. 8 îdHr. şi sec. 2 dHr. Ea are două părţi: Vechiul Testament şi Noul Testament. Denumirea de „testament" nu este tocmai potrivită, pentru că în limba română trimite la actul juridic încheiat de o persoană înainte de a muri prin care îşi reglementează împărţirea averii între urmaşi. Cu toate că şi această idee este atestată (cf. *Evr* 9:17), sensul iniţial al ebraicului בְּרִית – *berít* şi al grecescului διαθῆκη (lat. *foedus* sau *testamentum*) era acela de „legământ" încheiat cu martori. Deci mai degrabă ar fi vorba de Vechiul Legământ şi Noul Legământ.

Mai nou, pentru a evita sensul peiorativ de „învechit" asociat cu termenul de „vechi" şi pentru a nu-i leza astfel pe colegii evrei, cercetătorii occidentali (catolici şi protestanţi) preferă denumirea de Primul Testament, vorbind chiar de Al Doilea Testament referitor la Noul. Aceasta nu cred că este o denumire fericită, pentru că de fapt „vechi" şi „nou" nu trimit la alteritate (noul ca ceva diferit de vechi), ci la o înnoire interioară. De exemplu, în *Ap* 21:1 „nou" nu înseamnă „altul" („alt cer" şi „alt pământ"), ci „înnoit", „transfigurat". De aceea cred că cei doi termeni sunt în realitate pandante.

În iudaism şi în islam există denumirea de „popor al cărţii" (în ebr. *am haséfer*, în arab. *ahl al-kitab*), de unde, prin extensie, şi denumirea de „religii ale cărţii".

TEXTUL VECHIULUI TESTAMENT

[1] Termenul provine de la βίβλος sau βύβλος „papirus" (*Cyperus papyrus*), materialul obişnuit de scris în antichitate în Egipt. Denumirea greacă vine de la portul fenician Byblos (Gubla sau Ghebal), prin intermediul căruia grecii au cunoscut pentru prima dată papirusul – cf. Hjalmar Frisk, *Griechiesches etymologisches Wörterbuch*, vol. 1, Heidelberg, 1960, p. 235.

Bibliografie: Ernst Würthwein, *Der Text des Alten Testaments. Eine Einführung in die Biblia Hebraica*, Stuttgart [5]1988; Emanuel Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible*, Minneapolis/Assen [2]2001.

Tradiţii textuale

Între manuscrisele biblice păstrate se observă diferenţe mai mici sau mai mari, pe baza acestora formându-se familiile de manuscrise. Aceste diferenţe se datorează însă în general scribilor. La un nivel superior, diferenţele profilează chiar versiuni diferite ale textului, numite *tradiţii textuale*.

Textul Vechiului Testament s-a păstrat în 3 tradiţii textuale importante:

1. **textul masoretic** (TM)
2. **Septuaginta** (LXX), sau mai exact textul ebraic după care s-a făcut traducerea LXX
3. **Pentateuhul samaritean** (Sam)

De exemplu, tradiţia textuală a LXX în ceea ce priveşte cărţile *1-4 Reg*. corespunde unei etape mai vechi decât cea atestată de TM. De altfel, *1-2 Paral*. au folosit tradiţia textuală reprezentată de LXX, şi nu pe cea din TM. Diferenţele presupun o activitate redacţională la care a fost supus textul TM.

Un alt exemplu interesant este oferit de *Ier*. Cartea este cu 1/8 mai mare în tradiţia textuală a TM decât în cea din LXX. Rămâne însă deschisă problema priorităţii cronologice.

Toate cele 3 tradiţii textuale sunt atestate deopotrivă în textele de la Qumran, unde a funcţionat o adevărată bibliotecă ce a adunat lucrări de o provenienţă diversă.

Textul masoretic (TM)

Textul masoretic (TM) îşi derivă numele de la masoreţi, învăţaţi iudei care s-au ocupat de transmiterea textului (termenul derivă în ultimă instanţă din ebr. מָסוֹרָה – *masorá* „tradiţie").

Iniţial VT a fost scris cu alfabet paleo-ebraic (fenician), ulterior cu alfabetul ebraic pătrat, numit aşa datorită formei literelor. Scrierea ebraică, asemeni altor scrieri afro-asiatice (feniciana, egipteana) nota doar consoanele.

În sec. 1 dHr. textul a fost supus unor modificări de către aşa numiţii **soferimi** (סֹפְרִים – *soferím*). Acestea au constat în:

1. fixarea lecturii textului. Au fost numărate literele, inclusiv aşa numitele „mame ale citirii" (matres lectionis, litere ale alfabetului care devin ajutătoare ale pronunţiei). S-a omis în câteva cazuri conjucţia „şi". S-a hotărât modul de pronunţie în cazuri neclare.
2. 23 de corecturi, unele semnalizate (ex. *Fac*. 18:22 „Iahve stătea înaintea lui Avraam" corectat în „Avraam stătea înaintea lui Iahve"), altele nesemnalizate (înlocuirea numelui zeului בַּעַל Baal din câteva

nume de persoană cu substantivul בֹּשֶׁת – *bóşet* „nelegiuire" – ex. *2Reg*. 2:8 Işboşet se numea de fapt Işbaal).

În anul **90 dHr.** un **sinod ebraic** ţinut în localitatea **Yabne** (numită grecizant şi Iamnia) din Palestina a consfinţit opera soferimilor, impunând un **text unitar consonantic al VT** şi stabilind **canonul cărţilor VT**.

Talmudul babilonian (*Nedarim* 37b) decretează această operă de critică textuală avant-la-lettre ca fiind inspirată:

„Rabi Isaac a spus: Pronunţia fixată de soferimi, omiterile scribilor, cuvintele citite care nu sunt însă scrise în text şi cuvintele scrise în text care nu sunt citite, toate acestea sunt lege a lui Moise."

După soferimi, textul a fost îmbogăţit de către **masoreţi** prin:

1. fixarea **vocalelor (sec. 9-11 dHr.)** şi a semnelor de cantilaţie (accente cu rol sintactic şi muzical). S-a impus sistemul vocalic tiberian, care era infralinear, adică în general vocalele erau notate sub consoane.
2. întocmirea masorei. Masora este un corpus de informaţii despre text (de câte ori apare un cuvânt, cum trebuie citit un cuvânt neclar); tot din acest context face parte şi împărţirea textului în secţiuni mari (numite „reguli" סְדָרִים – *sedarím*), pericope (פְּרָשׁוֹת – *peraşót*) şi chiar versete nenumerotate (פְּסוּקִים – *pesuchím*).

Textul ebraic s-a păstrat în următoarele **manuscrise** importante:

1. textele de la Hirbet-Qumran. În 11 grote la V de Marea Moartă au fost găsite între 1947-1953 numeroase fragmente de manuscrise în limba ebraică, printre care şi texte biblice vechi-testamentare. Cel mai important este marele sul al lui Isaia ($1QIs^A$), care cuprinde integral cartea profetului. Au fost descoperite fragmente din fiecare carte a VT, cu excepţia lui *Est*.
2. papirusul Nash (cca. 100 dHr.), cuprinde *Ieş*. 20:2u; *Deut*. 5:6u; 6:4u.
3. fragmente din gheniza din Cairo (sec. 5 dHr.). Gheniza era o cameră specială în sinagogi, în care depuneau manuscrisele uzate, pentru a fi supuse distrugerii timpului.
4. manuscrise ale familiei de scribi Ben Aşer:
   a. Codexul de la Cairo (*Ios.*–profeţi) din anul 896
   b. Codexul de la Aleppo din anul 930
   c. Codexul de la Leningrad/Petersburg (*Codex Leningradensis*) din anul 1008. **Este cel mai vechi manuscris integral al VT păstrat!!!**

Ediţiile tipărite ale TM au început în sec. 16. Ultima mare ediţie (a patra) a textului masoretic este *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS), apărută – cum îi arată numele – în Stuttgart (Germania), editată de Karl Elliger şi Wilhelm Rudolph între 1967-1977.[2] Are la bază Codexul de la Leningrad. În prezent se

[2] Un excelent ghid de folosire a aparatului critic al BHS – Thomas Römer / Jean-Daniel Macchi, *Guide de la Bible hébraique. La critique textuelle dans la* Biblia Hebraica Stuttgartensia, Labor et

fac pregătiri pentru tipărirea ediţiei a 5-a, *Biblia Hebraica Quinta*.

Septuaginta (LXX)

Numele latinesc de *Septuaginta* se leagă de legenda menţionată în *Scrisoarea lui Aristeas*. În ea se povesteşte cum regele Ptolemeu II Filadelful (284-246) al Egiptului găzduieşte 72 de învăţaţi evrei din Palestina (lat. *septuaginta* = 70), trimişi de marele preot Eleazar pentru a traduce Pentateuhul în lb. greacă.

În realitate LXX a apărut din nevoia cultică a comunităţii evreieşti din Alexandria (Egipt) de a poseda scrierile sacre în limba pe care o înţelegeau, limba greacă (dialectul κοινή „limba comună"). Ea a început în sec. 3 şi s-a încheiat în sec. 2 îdHr, după cum atestă prologul la *Sir*.

S-au emis două păreri cu privire la traducerea LXX: (a) Paul de Lagarde a considerat că a fost o singură traducere, pe când (b) Paul Kahle a considerat că iniţial au circulat mai multe traduceri, unite ulterior în LXX.

Textul LXX a fost dezavuat de către evrei după ce creştinismul a preluat LXX şi s-a folosit de ea în polemicile cu evreii. De ex. *Is*. 7:14 are în LXX termenul „fecioară" (παρθένος), pe care creştinii îl interpretau mariologic.

LXX a devenit astfel traducerea VT utilizată exclusiv de Biserica creştină veche. Trebuie însă reţinut că LXX conţine un canon VT **diferit** de canonul biblic bisericesc (ortodox şi romano-catolic), în sensul că în ea se găsesc şi cărţi considerate apocrife: *4 Macabei* şi *Psalmii lui Solomon*.

Din cauza copierii intensive, au apărut însă şi deviaţii în text, fapt ce a necesitat revizuiri. După informaţia Fer. Ieronim, în vechime circulau 3 astfel de revizuiri (recenzii) ale LXX: (a) recenzia lui Origen († 254) din *Hexapla*, o monumentală lucrare de critică textuală antică, (b) recenzia lui Hesichius din 311 şi (c) a lui Lucian.

Textul LXX s-a păstart în 3 **manuscrise** importante:

1. Codex Vaticanus – sec. 4
2. Codex Sinaiticus – sec. 4
3. Codex Alexandrinus – sec. 5

Ediţia clasică tipărită a LXX, folosită şi în prezent, este cea a lui Alfred Rahlfs din 1935.

Pentateuhul samaritean (Sam)

Sam cuprinde, aşa cum îi arată şi numele, doar Pentateuhul. A apărut în contextul separării comunităţii samaritene de comunitatea iudaică în sec. 2 îdHr. Prezintă aproximativ 6.000 de diferenţe faţă de TM, în general minore. Unele însă sunt intenţionate, de pildă inserarea menţionării muntelui Garizim în cadrul

---

Fides, Genève, 1994; William R. Scott, *A Simplified Guide to BHS: Critical Apparatus, Masora, Accents, Unusual Letters and Other Markings*, Bibal Press, N. Richland Hills, TX, ^{3}1995.

Decalogului (ex. adaos la *Ieş*. 20:17) sau înlocuirea referirii la mt. Ebal din *Deut*. 27 cu acelaşi mt. Garizim. Prin aceasta, templul samaritean de pe muntele Garizim, ridicat în urma separării de iudaism, apare ca legitim.

Pentateuhul samaritean a fost editat în 1913 (reed. 1918) de către August Freiherrn von Gall.

CANONUL VECHIULUI TESTAMENT

Bibliografie: John H. Hayes, *An Introduction to Old Testament Study*, Nashville 1980; Roger Beckwith, *The Old Testament Canon of the New Testament Church and Its Background in Early Judaism*, London 1985.

Canon înseamnă lista cărţilor normative pentru o comunitate. În acest sens, cuvântul grecesc canon (ὁ κανῶν) a fost folosit de către literaţii din Alexandria pentru programa şcolară a operelor clasice recomandate pentru studiul literar. Pentru prima dată a fost aplicat cărţilor biblice în sec. 4 dHr. Canonul Vechiului Testament desemnează lista cărţilor vechi-testamentare considerate regulă a credinţei.

Comunităţile religioase care au primit VT sau o parte a sa ca normă a credinţei au fost foarte variate, prin urmare şi canonul VT folosit de aceste comunităţi a prezentat diverse forme. Dintre acestea amintim:

1. canonul samaritean.
2. canonul de la Qumran.
3. canonul ebraic (identic este şi cel protestant)
4. canonul Septuagintei
5. canonul Bisericii romano-catolice
6. canonul Bisericii Ortodoxe

Canonul samaritean şi canonul de la Qumran

Comunitatea samariteană, ruptă definitiv de iudaism în sec. 2 îdHr., recunoştea doar autoritatea Pentateuhului.

În canonul de la Qumran sunt incluse cărţi apocrife (1 Enoh, Cartea Jubileelor etc.) şi producţii literare proprii comunităţii; cărţile din categoria *Scrieri* (cf. canonul ebraic *infra*) nu sunt bine definitivate, după cum o dovedeşte o Psaltire găsită în grota a 11-a, care conţine 41 de psalmi biblici (cu modificări şi aranjaţi în altă ordine) şi 8 nebiblici.

Canonul ebraic

Canonul ebraic cuprinde 24 de cărţi, numărul fiind menţionat pentru prima dată în apocrifa *4Ezra* 14:45 (II jumătate a sec. 2 dHr.) şi în Talmud (tratatul *Baba batra*), devenind tradiţia generală iudaică.

Iosif Flaviu (*Contra lui Apion* 1:8) menţionează 22 de cărţi (după numărul literelor ebraice), unind *Jud*. cu *Rut* şi *Ier*. cu *Plâng*.; este singurul din mediul iudaic care vorbeşte de 22 de cărţi, ideea fiind preluată şi transmisă ulterior doar de scriitorii creştini.

Dacă numărăm fiecare carte în parte dintre cele duble şi pe cele ale profeţilor mici se obţin **39 de cărţi**.

În sec. 1 dHr. au existat dispute rabinice privind canonicitatea a 5 cărţi: *Iez*., *Plâng*., *Eccl*., *Cânt*. şi *Est*, care s-au încheiat cu sinodul de la Yabne/Iamnia din 90 dHr.

Canonul Septuagintei

Deşi tradusă de către iudei, Septuaginta a fost ulterior abandonată de către iudaism. În forma actuală, ea cuprinde 53 de cărţi şi prezintă **influenţe creştine**, având inclusă cartea *Odelor*, un florilegiu de rugăciuni format din fragmente biblice atât din VT, cât şi din NT (cf. *Oda* 9 = cântarea Mariei *Luc*. 1:46-55 + cântarea lui Zaharia *Luc*. 1:68-79; *Oda* 13 = cântarea bătrânului Simeon *Luc*. 2:29-32; *Oda* 14 = imnul doxologic de la Utrenie).

Opinia după care Septuaginta reprezintă canonul biblic al iudaismului alexandrin, spre diferenţă de Textul masoretic care reprezintă canonul iudaismului palestinian, nu mai este de actualitate.

Ordinea în canonul ebraic şi cel al Septuagintei

Canonul TM	*Canonul LXX (cu siglele Bibliei sinodale)*
I. תּוֹרָה – *torá* („Legea" = Pentateuhul)	**I. Legea**
1. בְּרֵאשִׁית – *bereşít* („la început")	1. Γένεσις (= Facerea) ***Fac***.
2. שְׁמוֹת – *şemót* („numele")	2. Ἔξοδος (= Ieşirea) ***Ieş***.
3. וַיִּקְרָא – *vaicrá* („şi a spus")	3. Λευιτικόν (= Leviticul) ***Lev***.
4. בְּמִדְבָּר – *bemidbár* („în pustiu")	4. Ἀριθμοί (= Numeri) ***Num***.
5. דְּבָרִים – *devarím* („Cuvintele" = Deuteronomul)	5. Δευτερονόμιον (= Deuteronomul) ***Deut***.
II.a. נְבִיאִים רִאשֹׁנִים – *neviím rişoním* („Profeţii anteriori")	**II. Cărţi istorice**
	6. Ἰησοῦς (= Iosua) ***Iosua***

6. יְהוֹשׁוּעַ – *Iehoşúa* 7. שֹׁפְטִים – *şofetím* (Judecători) 8. שְׁמוּאֵל – *Şemuél* (Samuel = 1-2 Regi) 9. מְלָכִים – *melahím* (Regi = 3-4 Regi) **II.b. נְבִיאִים אַחֲרֹנִים – *neviím aharoním* („Profeţii posteriori")** 10. יְשַׁעְיָהוּ – *Ieşaiáhu* 11. יִרְמְיָהוּ – *Irmeiáhu* 12. יְחֶזְקֵאל – *Iehezchél* 13. Tᵉrēy ʿāśār (cei 12 profeţi mici) הוֹשֵׁעַ – *Hoşéa* (Osea) יוֹאֵל – *Ioél* עָמוֹס – *Amós* עֹבַדְיָה – *Ovadía* יוֹנָה – *Ioná* מִיכָה – *Mihá* נַחוּם – *Nahúm* חֲבַקּוּק – *Havacúc* צְפַנְיָה – *Ţefanía* חַגַּי – *Hagái* זְכַרְיָה – *Zeharía* מַלְאָכִי – *Malahí* **III. כְּתוּבִים – *chetuvím* („Scrierile")** 14. תְּהִלִּים – *tehilím* (Psalmii) 15. אִיּוֹב – *Iov* 16. מִשְׁלֵי – *mişlé* (Pilde) **מְגִלּוֹת – *meghilót* (5 suluri festive):** 17. רוּת – *Rut* 18. שִׁיר הַשִּׁירִים – *şir haşirím* (Cântarea cântărilor) 19. קֹהֶלֶת – *cohélet* (Ecclesiastul) 20. אֵיכָה – *ehá* („cum" = Plângerile) 21. אֶסְתֵר – *Estér* 22. דָּנִיֵּאל – *Daniél* (Daniel)	7. Κριταῖ (= Judecători) ***Jud***. 8. Ῥουθ (= Rut) ***Rut*** 9. Βασιλείων α΄ (= 1 Regi) ***1Reg***. 10. Βασιλείων β΄ (= 2 Regi) ***2Reg***. 11. Βασιλείων γ΄ (= 3 Regi) ***3Reg***. 12. Βασιλείων δ΄ (= 4 Regi) ***4Reg***. 13. Παραλειπόμενον α΄ (= 1Paralipomena) ***1Paral***. 14. Παραλειπόμενον β΄ (= 2Paralipomena) ***2Paral***. 15. Ἔσδρας α΄ (= 3 Ezdra) ***3Ezd***. 16. Ἔσδρας β΄ (= Ezdra şi Neemia) ***1Ezd***. + ***Neem***. 17. Ἐσθῆρ (= Estera) ***Est***. 18. Ἰουδίθ (= Iudita) ***Iudit***. 19. Τωβίτ (= Tobit) ***Tob***. 20. Μακκαβαίων α΄ (= 1 Macabei) ***1Mac***. 21. Μακκαβαίων β΄ (= 2 Macabei) ***2Mac***. 22. Μακκαβαίων γ΄ (= 3 Macabei) ***3Mac***. 23. Μακκαβαίων δ΄ (= 4 Macabei) **III. Cărţi poetice** 24.Ψαλμοί (= Psalmi + *Ps*. 151) ***Ps***. 25. Ὠδαί (= Ode) 26. Παροιμίαι (= Pilde) ***Pild***. 27. Ἐκκλησιαστής (= Ecclesiastul) ***Eccl***. 28. Ἆσμα (= Cântarea cântărilor) ***Cânt***. 29. Ἰώβ (= Iov) ***Iov*** 30. Σοφία Σαλωμώνος (=Înţel lui Solomon) ***Înţel***. 31. Σοφία Σιραχ (= Înţelepciunea lui Isus, fiul lui Sirah) ***Sir***. 32. Ψαλμοὶ Σολομώντος (= Psalmii lui Solomon) **III. Cărţi profetice** 33. Ωσηε (= Osea) ***Os***. 34. Ἀμώς (= Amos) ***Am***. 35. Μιχαίας (= Miheia) ***Mih***. 36. Ἰωηλ (= Ioil) ***Ioil*** 37. Ἀβδίου (= Avdie) ***Avd***. 38. Ἰωνας (= Iona) ***Iona***

23. עֶזְרָא – *Ezrá* şi נְחֶמְיָה – *Nehemía* (Ezdra şi Neemia) 24. דִּבְרֵי הַיָּמִים – *divré haiamím* („Cuvintele zilelor” = Cronici = Paralipomena)	39. Ναούμ (= Naum) ***Naum*** 40. Ἀμβακουμ (= Avacum) ***Avac***. 41. Σοφονίας (= Sofonie) ***Sof***. 42. Αγγαιος (= Agheu) ***Ag***. 43. Ζαχαρίας (= Zaharia) ***Zah***. 44. Μαλαχίας (= Maleahi) ***Mal***. 45. Ἠσαΐας (= Isaia) ***Is***. 46. Ἰερεμίας (= Ieremia) ***Ier***. 47. Βαρουχ (= Baruh) ***Bar***. 48. Θρῆνοι (= Plângeri) ***Plâng***. 49. Ἐπιστολὴ Ἰερεμίου (= Epistola lui Ieremia) 50. Ἰεζεκιηλ (= Iezechiel) ***Iez***. 51. Σουσάννα (= Susana) 52. Δανιηλ (= Daniel) ***Dan***. 53. Βηλ καὶ δρακών (= Bel şi balaurul)

După cum se observă din tabelul de la p. 14, cărţile *Ios*.–*2Reg*.(TM)/*4Reg*.(LXX) sunt numărate printre scrierile profetice: Iosua şi Samuel sunt într-adevăr consideraţi profeţi (*Sir*. 46:1.13.15), iar în *1-2Reg*.(TM)/*3-4Reg*.(LXX) activează profeţi precum Natan, Ahia din Şilo, Miheia fiul lui Imla, Ilie, Elisei, Isaia şi profeteasa Hulda.

Se poate observa că diferenţa dintre ordinea canonului ebraic şi cel al Septuagintei stă în legătură cu cărţile profetice şi didactice.

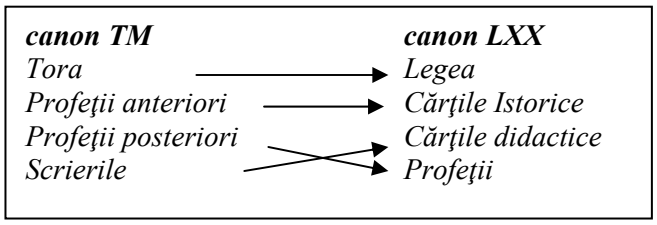

Ambele canoane încep cu Tora/Legea, urmând cărţile de factură istorică. Profeţii sunt însă poziţionaţi în canonul ebraic imediat după corpusul Legii, pe când în LXX la sfârşit.

Canonul ebraic este tripartit: Legea (תּוֹרָה – *torá*), Profeţii (נְבִיאִים – *neviím*) şi Scrierile (כְּתוּבִים – *chetuvím*); de aici Biblia ebraică se numeşte şi תָּנָ״ךְ – *Tanáh*, acronim de la denumirea ebraică a celor 3 părţi (*t–n–c*). Tora reprezintă partea cea mai sfântă, Profeţii sunt interpretarea Torei făcută public, în faţa poporului, iar Scrierile exprimă modul împlinirii Torei de către fiecare.

Legea se termină cu *Deut*. 34:10:

> „De atunci nu s-a mai ridicat în Israel prooroc asemenea lui Moise pe care Dumnezeu să-l fi cunoscut faţă către faţă, nici să săvârşească toate semnele şi minunile cu care Domnul l-a

> trimis în pământul Egiptului asupra lui Faraon şi asupra tuturor dregătorilor lui şi asupra a tot pământul lui; nici să facă cu mână tare şi cu mari înfricoşări ceea ce a făcut Moise înaintea ochilor a tot Israelul."

Prin aceasta se afirmă că Moise a fost cel mai mare profet, el deosebindu-se de toţi prin minunile (semnele) mari pe care le-a săvârşit.

Corpusul profetic se termină cu *Mal*. 3:22-24, care reprezintă de fapt concluzia nu doar pentru cartea *Maleahi*:

> „Aduceţi-vă aminte de Legea lui Moise, slujitorul Meu, căruia i-am dat în muntele Horeb porunci şi rânduieli pentru tot Israelul: / Iată că Eu vă trimit pe Ilie proorocul, înainte de a veni ziua Domnului cea mare şi înfricoşătoare; / El va întoarce inima părinţilor către fii şi inima fiilor către părinţii lor, ca să nu vin şi să lovesc ţara cu blestem!"

Se afirmă aici faptul că Legea lui Moise (cu prounci şi rânduieli) este principala sursă religioasă. Lui Moise îi este asociat Ilie, ca reprezentantul profetismului prin excelenţă, a cărui misiune este de a schimba relaţiile sociale („a întoarce inima" oamenilor unii către alţii). Deloc întâmplător, la Schimbarea la Faţă, Mântuitorul vorbeşte cu Moise şi cu Ilie despre patima Sa (*Luc*. 9:31), arătând astfel că în fond Legea şi Profeţii arată spre împlinitorul acestora, spre Hristos.

Tora este citită în mod regulat, însoţită de pericope profetice (numite הַפְּטָרוֹת – *haftarót*); dintre Scrieri, cele 5 suluri festive (מְגִלּוֹת – *meghilót*) se citesc la anumite sărbători: *Rut* (Cincizecime), *Cânt*. (Paşti), *Eccl*. (Corturi), *Plâng*. (Comemorarea distrugerii Templului) şi *Est*. (Purim).

Ordinea dorită de LXX are o intenţie profundă. Poziţionând la început scrierile istorice (Legea + cărţile istorice), se începe cu ceea ce ţine de *trecut*. Urmează cărţile didactico-poetice, axate pe ceea ce omul trebuie să facă în clipa de faţă, deci în *prezent*. Canonul se încheie cu cărţile profetice, orientate spre *viitor*. Interesant că aceeaşi ordine o regăsim în NT, ceea ce ar sugera faptul că NT a fost structurat după VT de tradiţie grecească.

VT (LXX)		**NT**
Legea cărţi istorice	*trecut*	Evanghelii *Fapt*.
cărţi didactice	*prezent*	Epistole
profeţi	*viitor*	*Apoc*.

Canonul biblic în Biserica romano-catolică şi în protestantism

Mergând pe linia Fer. Augustin († 430) şi a unor sinoade locale (Hippo 393, Cartagina 397 şi 419), Biserica romano-catolică recunoaşte 46 de cărţi canonice

ale VT, împărţindu-le în 2 grupe:

1. proto-canonice – cele 39 de cărţi din canonul ebraic
2. deutero-canonice – adică primite ulterior în canon. În conciliul de la Trident în 1546 sunt primite ca şi canonice alte 7 cărţi: Tobit, Iudit, Înţelepciunea lui Solomon, Înţelepciunea lui Iisus Sirah, Baruh (cu Epistola lui Ieremia), 1 Macabei şi 2 Macabei; în plus sunt recunoscute canonice unele adaosuri la *Est*. şi *Dan*. (rugăciunea lui Azaria, cântarea celor 3 tineri, Istoria Susanei, Istoria lui Bel şi a balaurului)

Mergând pe linia Fer. Ieronim († 419), în protestantism s-au recunoscut ca şi canonice doar cele 39 de cărţi ale canonului ebraic, cele considerate de catolici deutero-canonice fiind numite de protestanţi apocrife.

Canonul biblic în Biserica Ortodoxă

Lista canonului pentru Biserica ortodoxă o oferă:
1. sinodul de la Laodiceea din 363 (canoanele 59-60)

Can. 59. „Să nu se citească psalmi particulari şi nici un fel de cărţi necanonice (ἀκανόνιστα βιβλία) în biserică, ci doar cele canonice (τὰ κανονικά) ale Noului şi Vechiului Testament."
Can 60. „Acestea sunt toate cărţile Vechiului Testament care trebuie citite: 1. Geneza lumii, 2. Exodul din Egipt, 3. Leviticul, 4. Numeri, 5. Deuteronomul, 6. Iosua fiul lui Nun, 7. Judecători, Rut, 8. Estera, 9. ale Regilor, întâia şi a doua, 10. ale Regilor a treia şi a patra, 11. Cronici, întâia şi a doua, 12. Ezdra, întâia şi a doua, 13. Cartea Psalmilor, 14. Pildele lui Solomon, 15. Ecclesiastul, 16. Cântarea Cântărilor, 17. Iov, 18. Cei 12 profeţi, 19. Isaia, 20. Ieremia şi Baruh, Plângerile şi Epistola, 21. Iezechiel, 22. Daniel."

2. Sf. Atanasie cel Mare († 373), în epistola festivă 39 din anul 367.

„[4]Aşadar toate cărţile Vechiului Testament sunt în număr de 22, pentru că, după cât am auzit, s-a transmis că acesta este numărul literelor la evrei; ordinea şi numele lor sunt următoarele: prima este Geneza, apoi Exodul, apoi Leviticul, urmat de Numeri şi apoi Deuteronomul. Urmând acestora este Iosua, fiul lui Nun, apoi Judecătorii, apoi Rut. Şi iarăşi, după aceasta cele patru cărţi ale Regilor, întâia şi a doua fiind considerate o carte, asemenea a treia şi a patra. Şi iarăşi, întâia şi a doua a Cronicilor sunt socotite drept o carte. Apoi Ezdra, întâia şi a doua sunt de asemenea o carte. După aceasta sunt cartea Psalmilor, apoi Pildele, urmate de Ecclesiast şi Cântarea Cântărilor. Urmează Iov, apoi profeţii, cei 12 fiind consideraţi o singură carte. Apoi Isaia, o carte, apoi Ieremia cu Baruh, Plângerile şi Epistola o carte, după aceea Iezechiel şi Daniel, fiecare câte o carte. Acestea cuprinde Vechiul Testament. […] [7]Dar pentru o exactitate şi mai mare adaug, scriind de nevoie, că sunt şi alte cărţi pe lângă acestea, necanonice (οὐ κανονιζόμενα), dar stabilite de Părinţi să fie citite de aceia care ni s-au alăturat (neofiţi) şi care doresc instruirea în cuvântul dumnezeirii. Înţelepciunea lui Solomon şi Înţelepciunea lui Sirah, şi Estera, şi Iudita, Tobit şi cea care se cheamă Învăţătura apostolilor (Didahia), şi Păstorul (lui Hermas). Primele, fraţilor, sunt canonice (κανονιζόμενα), acestea ultime fiind doar de citit (ἀναγινωσκόμενα). Dar pentru cărţile apocrife (ἀπόκρυφα) nu este nici un loc de pomenire. Ele sunt invenţia ereticilor, care le scriu după bunul plac, aprobându-le şi datându-le în aşa fel, încât folosindu-le ca pe nişte cărţi antice, să poată găsi ocazia de a-i induce în eroare pe cei simpli."

Se poate observa că Sf. Atanasie trece *Est*. în rândul celor neincluse în

canon, dar [bune] de citit. El păstrează numărul de 22 despărţind *Rut* de *Jud*. Sf. părinte împarte cărţile în 3 categorii: (a) canonice, (b) necanonice, dar bune de citit pentru catehumeni şi (c) apocrife – interzise.

Prin aceste două mărturii ajungem la canonul ebraic, cu excepţia faptului că atât sinodul, cât şi sf. părinte includ unele cărţi la *Ier*.: Baruh şi Epistola lui Ieremia. Acestea între timp au fost considerate, cel puţin în Biserica Ortodoxă Române, necanonice.

În Ortodoxie problema canonului nu este foarte clară, aşteptându-se din partea unui sinod pan-ortodox o hotărâre în această privinţă.

Pe de o parte, Biserica Ortodoxă Greacă recunoaşte un canon asemănător cu cel romano-catolic, cu excepţia cărţii Baruh. La sinodul de la Ierusalim din anul 1672 s-au hotărât următoarele:

> „Urmând norma Bisericii Catolice [= Universale], numit Sf. Scriptură toate acele cărţi, pe care Chiril [Lucaris] le numără în conformitate cu Sinodul de la Laodiceea şi pe lângă acestea pe acelea, pe care el, fără pricepere şi din neştiinţă, ori mai ales din răutate, le-a numit apocrife: Înţelepciunea cea a lui Solomon, Iudit, Tobit, Istoria Balaurului, Istoria Susanei, Macabei şi Înţelepciunea lui Sirah. Căci împreună cu celelalte cărţi ale Scripturii dumnezeieşti şi pe acestea noi le socotim părţi adevărate ale Scripturii […] … noi pe toate le socotim de cărţi canonice şi mărturisim că şi acestea sunt Scriptură".

Pe de cealaltă parte, Bisericile Ortodoxe Rusă, Română şi Bulgară se păstrează distincţia dintre cărţi canonice (în număr de 39, după canonul ebraic) şi cărţi anaghinoscomena.

Pentru Biserica Ortodoxă Română sunt considerate necanonice/ anaghinoscomena următoarele:

1. **10 cărţi**: Tobit, Iudit, Baruh, Epistola lui Ieremia, 3 Ezdra (1 Ezdra LXX), Înţelepciunea lui Solomon, Înţelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah, 1-3 Macabei
2. **adaosuri** la Estera, Daniel (Rugăciunea lui Azaria, Cântarea celor 3 tineri, Istoria Susanei, Istoria lui Bel şi a balaurului), Iov, Psalmi (Ps. 151), 2 Paralipomena (Rugăciunea lui Manase)

Începând cu ediţia din 1968 a *Bibliei sinodale*, cărţile anaghinoscomena sunt adăugate la sfârşitul VT.

Traduceri

Traduceri vechi

Pe lângă LXX, au fost şi alte traduceri greceşti (sec. 2 dHr.):

1. traducerea lui Aquila, prozelit iudeu, foarte literală.
2. traducerea lui Symmachus
3. traducerea lui Theodotion, traducere foarte apreciază, din ea s-a păstrat în LXX cartea *Dan*.

Rămăşite din aceste traduceri, păstrate ca făcând parte din *Hexapla* lui

Origen, au fost editate în 1875 de către Fridericus Field.

Alte traduceri vechi:

1. *Vulgata* – în lb. latină; tradusă de către Fer. Ieronim între 390-405 după TM, cu sprijinul papei Damasus.
2. *Pešiṭṭā* – în lb. siriacă; probabil sec. 2 dHr. după TM.

Traduceri moderne străine

Traducerile occidentale s-au orientat după TM.

1. franceză

a. *La Bible de Jérusalem* (BJ) – 1956 (revizuită 1973); catolică, tradusă de călugării dominicani de la Şcoala Biblică din Ierusalim. Are ample note explicative, foarte documentate. Este una dintre cele mai bune traduceri ale Scripturii.

b. *Traduction Œcuménique de la Bible* (TOB) – din 1972, integral în 1988; tradusă de catolici şi protestanţi. De asemenea prezintă note explicative utile.

2. engleză

a. *King James' Version* (KJV) – 1611 (în prezent actualizată); folosită de Biserica anglicană

b. *Revised Standard Version* (RSV) – 1952; o revizuire americană cu originea în KJV. Este o traducere literală foarte apreciată, mai nou existând o versiune îmbunătăţită, *New Revised Standard Version* (NRSV) (1989), care a adoptat traduceri neutre pentru cazurile în care originalul ebraic alegea genul masculin (ex. *Ps*. 1: RSV: „fericit bărbatul…"; NRSV: „fericiţi cei care…").

c. *New International Version* (NIV) – 1982 în America. Este o traducere mult mai liberă decât RSV; este cea mai utilizată traducere modernă în engleză.

d. *A New English Translation of the Septuagint* (NETS)[3]

3. germană

a. *Einheitsübersetzung* (EÜ) [traducerea unitară] – catolică; Psalmii şi Noul Testament în traducere ecumenică

b. *Lutherbibel* – 1534 (în prezent actualizată); tradusă de reformatorul Martin Luther; folosită de Biserica luterană

Traduceri româneşti

1. Traduceri după TM

a. Traducerea lui Dumitru Cornilescu (teolog ortodox care a trecut la

[3] Albert Pietersma / Benjamin G. Wright, *A New English Translation of the Septuagint and the Other Greek Translations Traditionally Included under That Title*, Oxford University Press, New York / Oxford, 2007

confesiunea evanghelistă) – 1923; sprijinită de prinţesa Raluca Calimachi, sponsorizată de Societatea Biblică Britanică; adoptată de confesiunile neo-protestante din România

puncte pozitive: limbaj actualizat; textul este împărţit în subcapitole cu titluri sugestive; note explicative; **puncte negative:** termeni traduşi tendenţios (ex. *Is*. 10:10-11 „icoane" pentru „idoli"); prea puţine trimiteri la locurile paralele

2. Traduceri după LXX

a. *Biblia sinodală* – 1914, sprijinită de regele Carol 1

puncte pozitive: traducere fidelă după LXX (cea mai bună până acum în lb. română); **puncte negative:** limbaj uşor învechit

b. *Septuaginta* – din 2004 (preconizate 7 volume, încă neterminată, până în 2008 au apărut 5 vol.), tradusă de Cristian Bădiliţă şi alţii

puncte pozitive: colectiv de traducători (specialişti în filologie clasică, aparţinând confesiunilor catolică, ortodoxă, dar şi baptistă); prefeţe şi note explicative ample; **puncte negative:** notele sunt inspirate din traducerea franceză a LXX, părinţii apuseni având prin urmare o pondere mult mai mare faţă de cei răsăriteni

3. Traduceri mixte

a. *Biblia sinodală* – 1936 tradusă de Vasile Radu şi Gala Galaction după TM, confruntată şi LXX; ediţii în 1944, 1982, 2002

puncte pozitive: multe trimiteri la locuri paralele; hărţi; tabele cu măsuri şi greutăţi; **puncte negative:** text artificial, care nu reprezintă fidel nici una dintre tradiţii, ci este rezultatul mixării TM cu LXX

b. *Biblia sinodală, ediţia jubiliară* – 2001, tradusă de IPS Bartolomeu Anania, arhiep. Clujului

puncte pozitive: note explicative (multe dintre ele referitoare la traducerea propriu-zisă); hărţi, tabele cu măsuri şi greutăţi; **puncte negative:** preponderenţa arătată termenilor vechi şi regionali (ex. *Fac*. 1:24: „puiască pământul puiţă de fiinţă vie"); puţine trimiteri la locurile paralele; nerespectarea cu stricteţe a textului LXX (cf. *Ier*. 23:5 unde apare „mlădiţă" după TM, deşi LXX are „răsărit")

Critica textuală

Lipsind autografele (manuscrisele originale ale autorilor biblici), critica textuală îşi propune să găsească un text cât mai apropiat de cel original. Pentru aceasta se folosesc două grupe de criterii:

1. **externe**. Aici intră în calcul vârsta manuscrisului studiat, oferită de studiul materialului şi al stilului de scris. Având în vedere că un manuscris era produs din copierea altui manuscris, se încearcă stabilirea aşa numitelor „familii de manuscrise", pentru că nu cantitatea manuscriselor contează în critica textuală, ci calitatea lor (cu cât mai vechi, cu atât mai valoros).
2. **interne**. Sunt enunţate câteva principii teoretice: (a) Se pleacă de la

TM, corectat cu LXX, Sam şi Q, comparându-se variantele fiecăruia. (b) Amendamentele aduse textului trebuie să fie justificate (ex. pentru că textul din TM nu are sens etc.). (c) Se consideră că o variantă mai scurtă este mai veche decât una mai lungă, pentru că un copist are tendinţa de a adăuga glose, de a explica textul. (d) Se consideră că o variantă mai dificilă este mai veche decât una limpede, pentru că un copist are tendinţa de a îndrepta ulterior o idee neclară.

HERMENEUTICA BIBLICĂ

Bibliografie: John Breck, *Puterea Cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, Bucureşti 1999; Idem, *Sfânta Scriptură în Tradiţia Bisericii*, Cluj-Napoca 2003; André LaCocque / Paul Ricœr, *Cum să înţelegem Biblia*, Iaşi 2002; Constantin Coman, *Erminia Duhului. Texte fundamentale pentru o ermineutică duhovnicească*, Bucureşti 2002; Siegfried Kreuzer et al., *Proseminar I. Altes Testament*, Stuttgart etc 1999; Magne Sæbø (ed.), *Hebrew Bible / Old Testament. The History of Its Interpretation*, Göttingen vol. 1:1996, vol. 2:2000.

Hermeneutica (sau ermineutica) este disciplina care se ocupă cu fixarea metodelor de interpretare. În cazul nostru, hermeneutica biblică este teoria interpretării textului biblic. Necesitatea hermeneuticii biblice se degajă din situaţia concretă, că acelaşi text biblic este interpretat în mod diferit de religii (iudaism şi creştinism) sau confesiuni.

Hermeneutica biblică ortodoxă pleacă de la două premise nou-testamentare:

- Textul Scripturii este inspirat (*2Tim*. 3:16; *2Petr*. 1:21).
- VT şi NT constituie o unitate (*Mat*. 5:17; *Ioan* 5:39).

Creştinul trebuie să citească Scriptura având „mintea lui Hristos" (*1Cor*. 2:16); prin aceasta Hristos însuşi este interpretul Scripturii.

Pe de altă parte Hristos, în calitate de Cuvânt al lui Dumnezeu, este Scriptură, sau, altfel spus, întrupat în Scriptură. Sf. Maxim Mărturisitorul vorbeşte chiar de o întrupare graduală a lui Hristos în raţiunile lumii, în Scriptură şi în om, corespunzând legii naturale, legii scrise şi legii harului. Deci, după cum în Euharistie Hristos este preot (jertfitor) şi jertfă, aşa în Scriptură Hristos este cel care interpretează şi care este interpretat.

În acest sens se poate vorbi în hermeneutică de componenta **hristologică**. Mai mult, hristologia ne ajută şi să înţelegem întrepătrunderea şi consistenţa internă a sensurilor. Asemenea definiţiei dogmatice a sinodului 4 ecumenic (de la Calcedon, anul 451), conform căreia cele două firi ale lui Hristos coexistă „neîmpărţit, nedespărţit, neamestecat şi neschimbat", textul biblic suportă două planuri, unul uman (sensul literal) şi unul divin (sensul spiritual) care nu trebuie despărţite unul de altul, dar nici amestecate.

Sensurile Scripturii

Sensul dublu

Plecând de la *1Cor*. 3:1, care face diferenţă între două nivele de înţelegere umană, cel trupesc (σάρκινος) şi cel spiritual (πνευματικός), se poate spune că acelaşi text scripturistic poate avea un sens literal, evident şi unul spiritual, ascuns. Ascunderea celui de-al doilea sens se datorează nivelului cititorului/ascultătorului.

Despre acest dublu aspect al textului a scris Sf. Maxim Mărturisitorul (*Mystagogia*):

> „Sfânta Scriptură, privită toată deodată, este ca un om, care are Testamentul Vechi drept trup, iar pe cel Nou drept suflet, duh şi minte; sau istoria literală a întregii Sfinte Scripturi, a celei Vechi şi Noi, trup, iar sensul celor scrise şi scopul spre care tinde acel sens, suflet. […] Căci precum omul e muritor după ceea ce e văzut, şi nemuritor după ceea ce e nevăzut, la fel şi Sfânta Scriptură are **litera** trecătoare, iar **duhul ascuns** în litera ei niciodată nu încetează de-a fi. Şi precum omul, stăpânind prin înţelepciune dorinţa şi pornirea pătimaşă, veştejeşte trupul, la fel şi Sfânta Scriptură, înţeleasă duhovniceşte, taie de la sine litera. […] Pe măsură ce se retrage litera ei, sporeşte duhul".
>
> „[Omul duhovnicesc] să se înalţe cu înţelepciune spre Duhul Sfânt prin studiul pătrunzător al Sfintei Scripturi, ridicându-se deasupra literei. Căci în El se află plinătatea bunătăţilor şi comorile ascunse ale cunoştinţei şi ale înţelepciunii, înlăuntrul cărora cel ce se învredniceşte să ajungă va afla pe Dumnezeu însuşi, înscris în tablele inimii prin harul Duhului, oglindind cu faţă descoperită slava lui Dumnezeu, prin ridicarea zăbranicului literei".

Deşi sfântul părinte se exprimă în favoarea „tăierii" sau „retragerii" literei pe măsura revelării duhului, hermeneutica nu trebuie să ignore sensul literal, istoric sau gramatical, ci să arate desăvârşirea acestuia (cf. *Mat*. 5:17) în cel spiritual. Fără sensul literal s-ar ajunge la un *monofizitism biblic* (după analogia monofizitismului hristologic, care nega firea umană a lui Hristos).

Sensul cvadruplu

Prin sensul cvadruplu se detaliază practic sensul dublu, în sensul că cel spiritual este defalcat pe 3 registre. Prima dată, sensul cvadruplu apare la Sf. Ioan Casian, *Convorbiri duhovniceşti*, 14:8:

> „Ştiinţele teoretice sunt două, şi anume **interpretarea istorică** şi înţelegerea duhovnicească. […] Iar ramurile ştiinţei duhovniceşti sunt trei: **tropologia**, **alegoria** şi **anagogia**."

Pentru toate patru, este folosit textul de la *1Cor*. 14:6:

> „Iar acum, fraţilor, dacă aş veni la voi, grăind în limbi, de ce folos v-aş fi, dacă nu v-aş vorbi - sau în **descoperire** (ἐν ἀποκαλύψει), sau în **cunoştinţă** (ἐν γνώσει), sau în **proorocie** (ἐν προφητείᾳ), sau în **învăţătură** ([ἐν] διδαχῇ)?"

Un distih mnemotehnic din evul mediu (sec. 13), care îi aparţine lui Augustin de Danemarca, spunea:

Littera gesta docet	*Litera învaţă faptele*
quid credas allegoria	*Alegoria ce trebuie să crezi*
moralis quid agas	*Moralul ce trebuie să faci*
quid speres anagogia	*Anagogia ce trebuie să speri*

Şi interpretarea ebraică are la bază patru sensuri, numite după iniţiale פַּרְדֵּס – *pardes* („paradis").

- פְּשַׁט – *peşát* – sensul literal
- רֶמֶז – *rémez* – sensul aluziv/alegoric (ghematrie = litere sunt transformate în cifre şi invers şi notarikon = litere sau grupuri de litere sunt considerate prescurtări de cuvinte)
- דְּרַשׁ – *deráş* – sensul omiletic
- סוֹד – *sod* – sensul mistic

sens	Sf. Pavel	Sf. Casian	ev mediu	iudaism
literal istoric	învăţătură	interpretarea istorică	*littera*	*peşat*
moral practic	cunoştinţă	tropologia	*moralis*	*deraş*
alegoric/ tipologic	descoperire	alegoria	*alegoria*	*remez*
eshatologic	proorocie	anagogia	*anagogia*	*sod*

Metode de interpretare

Putem aşeza metodele hermeneutice biblice în două mari grupe: metode diacronice (interesate de evoluţia textului şi de sensul său propriu) şi metode sincronice (interesate de receptivitatea faţă de text a cititorului de astăzi).

Metode **diacronice**:

1. metoda istorico-critică
2. abordarea istorico-religioasă
3. abordarea sociologică şi antropologică
4. abordarea psihologică şi psihanalitică

Metodele **sincronice**:

1. abordarea existenţialistă
2. analiza retorică (noua retorică)
3. analiza narativă (naratologia)
4. abordarea semiotică (structuralismul)
5. critica/abordarea canonică. A fost dezvoltată de Brevard S. Childs. Se acordă importanţă formei actuale canonice a Scripturii ca bază a interpretării. (**Foarte interesantă pentru ortodocşi!!!**)

Metoda istorico-critică

Metoda istorico-critică comportă mai multe etape.

1. **critica textuală**
2. **critica literară** şi **analiza lingvistică**. A fost dezvoltată în Germania în sec. 19, campionul ei rămânând Julius Wellhausen, care a aplicat-o magistral criticii Pentateuhului. Îşi propune delimitarea unităţii textuale (pericopa ca unitate logică) şi examinarea integrităţii acesteia. În ceea ce priveşte primul obiectiv, nu trebuie ţinut seama de împărţirea în capitole şi versete, pentru că ea este artificială (Împărţirea în capitole se datorează lui Stephan Langton în ediţia Vulgatei din 1205, iar în versete apare prima dată într-o Psaltire din 1563, apoi în întreaga Biblie în 1571). Pentru al doilea obiectiv, integritatea pericopei, se caută în text repetiţii (dublete, adică repetarea unui fragment, sau versiuni paralele, adică prezentarea unei idei de două sau mai multe ori) şi contradicţii, care vor indica astfel că textul aparţine mai multor autori.
3. **critica formei** şi **a genului literar**. A fost dezvoltată de către germanul Hermann Gunkel, la începutul sec. 20. Se urmăreşte identificarea formei de expunere literară şi catalogarea acestei forme în cadrul diferitelor genuri literare.
4. **critica motivelor** şi **a tradiţiei**. Caută în text identificarea unor motive, adică a unor tipare (ex. de motive: mezinul care devine mai important decât fratele/fraţii mai mari, întâlnirea personajelor la fântână etc.); dacă aceste motive sunt transmise de către anumite cercuri de transmiţători, ele devin tradiţii (ex. ieşirea din Egipt)
5. **critica transmiterii pre-literare**. A fost dezvoltată de către germanul Martin Noth la mijlocul sec. 20.
6. **critica redactării**
7. **stabilirea timpului scrierii şi a autorului**
8. **interpretarea particulară**
9. **exegeza de ansamblu**

Metoda teoretică patristică

Metoda patristică este una holistă, cuprinzând atât aspecte diacronice, cât şi sincronice. Aceasta se realizează prin tipologie, singura care, spre diferenţă de alegorie, păstrează atât sensul literal istoric, cât şi sensul transcendent spiritual. În esenţă, tipologia este o construcţie bazată pe corespondenţa dintre două evenimente/realităţi istorice, corespondenţă care nu poate fi sesizată decât printr-o contemplare (θεωρία) specifică omului duhovnicesc (cf. J. Breck).

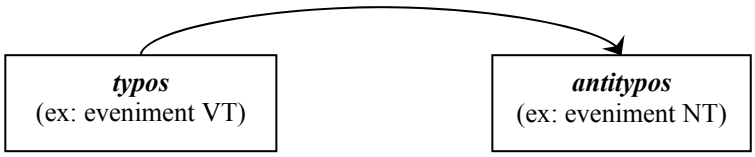

Exemple de tipologii sunt *1Cor*. 10:4 („iar piatra era Hristos" – tipul fiind piatra din pustie care a izvorât apă *Ieş*. 17:6; *Num*. 20:11, iar antitipul fiind Hristos); *Gal*. 4:24-25 (deşi numită în text alegorie – Agar şi Sara sunt tipuri ale celor două legăminte, care la rândul lor sunt tipuri pentru Ierusalimul robit şi pentru Ierusalimul cel de sus).

Foarte interesant că tipologia nu funcţionează doar la nivelul corespondenţei dintre VT şi NT, ci şi în sensul eshatologic. Cu alte cuvinte, realităţile prezente, deşi impregnate deja de legea harului, sunt doar tipuri ale realităţilor Împărăţiei cereşti. Observaţia Sf. Maxim Mărturisitorul este elocventă:

> „Lucrurile Vechiului Testament sunt umbră (σκιᾶ), cele ale Noului Testament sunt chip (εἶκων), iar cele viitoare sunt adevăr (ἀλήθεια)."

Theōria, privirea contemplativă a omului înduhovnicit, presupune efortul omului de a se face capabil să primească descoperirea dumnezeiască. Cu alte cuvinte, o înţelegere mai profundă a Scripturii nu se poate realiza decât în paralel cu urcuşul duhovnicesc. Prof. C. Coman vorbeşte de sfinţi ca fiind criteriu hermeneutic, ceea ce constituie componenta **pneumatologică** a hermeneuticii biblice ortodoxe, complementare componentei hristologice menţionată la început:

> „Dacă Duhul Sfânt este cheia ermineutică fundamentală *sine qua non* pentru comunicarea inteligibilă dintre Dumnezeu şi om, prin urmare şi pentru lectura inteligibilă a textelor biblice, atunci asceza creştină, absolut necesară pentru primirea, păstrarea şi înnoirea darului Duhului Sfânt, este ea însăşi o premisă ermineutică fundamentală."

Ca exemplu este dat cazul Apostolilor, cărora Hristos le trimite Duhul Sfânt pentru a-i învăţa tot adevărul (*Ioan* 14).

> „… există un *acum* (ἄρτι) sau *la început* (τὸ πρῶτον) care corespunde cu prezenţa Mântuitorului printre ucenici, perioadă pentru care se observă incapacitatea ucenicilor de a înţelege cel puţin o parte din cuvintele sau faptele Acestuia şi un *după aceea* (μετὰ ταῦτα), care indică timpul de după Înviere, după preaslăvirea Fiului, în care se observă capacitatea ucenicilor de a înţelege ceea ce înainte nu înţelegeau. Nu este vorba numai de o înţelegere la nivelul minţii, ci este vorba de o **înţelegere la nivelul simţirii**, al încredinţării prin **experienţa proprie**. Or, aceasta este lucrarea ermineutică prin excelenţă a Duhului Sfânt, care sălăşluind înlăuntrul Apostolilor, oferă acestora posibilitatea cunoaşterii realităţilor dumnezeieşti prin împărtăşire, prin experienţa directă a dumnezeirii."

În acelaşi perimetru se înscrie şi un exemplu din vieţile sfinţilor (*Vitae sanctorum*, PL 73 1056D):

> „Au mers odinioară doi fraţi în Sketis, la un bătrân sfânt şi a zis unul: Am învăţat, părinte, Vechiul şi Noul Testament. I-a răspuns bătrânul: Ai umplut văzduhul cu cuvinte. Al doilea a

> zis: Eu mi-am şi scris Testamentul Vechi şi cel Nou. I-a zis lui bătrânul: Ai umplut ferestrele de hârtii. Nu ştiţi voi ce s-a spus: că împărăţia lui Dumnezeu nu stă în cuvânt, ci în **putere**? Şi nu cei ce aud legea sunt drepţi la Dumnezeu, ci **cei ce împlinesc Legea** vor fi îndreptaţi. Atunci i-au cerut un cuvânt de folos. Iar el le-a zis: începutul înţelepciunii e frica de Domnul şi smerenia în răbdare…".

Se impune aşadar nevoia experienţei, care se poate realiza pe două planuri (care constituie de aceea chiar adevărate criterii hermeneutice):

- eclesial-comunitar
- personal-filocalic

Pentru criteriul eclesial este relevantă citirea Scripturilor în cadrul liturgic, ceea ce înseamnă o **aplicare a cuvântului Scripturii** la trăirea poporului lui Dumnezeu rugător în acel moment.

Octoih, vecernia de sâmbătă seara, dogmatica glas 5:

> În Marea Roşie chipul Miresii celei neispitită de nuntă s-a scris oarecând. Acolo Moisi despărţitor al apei, iar aicea Gavriil slujitor al minunii. Atunci adâncul l-a trecut pedestru neudat Israil, iar acum pe Hristos L-a născut fără sământă Fecioara. Marea după trecerea lui Israil a rămas neumblată, iar cea fără prihană după naşterea lui Emanuil a rămas nestricată. Cela ce eşti şi mai înainte ai fost şi Te-ai arătat ca un om, Dumnezeule, miluieşte-ne pe noi.

Canonul Sf. Andrei Criteanul:

> „Râvnind neascultării lui Adam celui întâi-zidit, m-am cunoscut pe mine dezbrăcat de Dumnezeu şi de împărăţia cea pururea fiitoare şi de desfătare, pentru păcatele mele.
> Vai, ticăloase suflete! Pentru ce te-ai asemănat Evei celei dintâi? Că ai căzut rău şi te-ai rănit amar; că te-ai atins de pom şi ai gustat cu îndrăzneală mâncarea cea nechibzuită. […]
> Covârşind eu de bunăvoie uciderea lui Cain, m-am făcut cu ştiinţă ucigaş al sufletului, umplându-mi trupul de viermi şi războindu-mă împotriva lui, cu faptele mele cele rele. […]
> Căutat-am la frumuseţea pomului şi mi s-a amăgit mintea; şi acum zac gol şi mă ruşinez. […]
> Cui te-ai asemănat, mult-păcătosule suflete? Numai lui Cain celui dintâi şi lui Lameh aceluia. Ucigându-ţi cu pietre trupul prin fapte rele şi omorându-ţi mintea cu pornirile cele nebuneşti.
> Din pământul Haran, adică din păcat, ieşi, suflete al meu şi vino la pământul care izvorăşte de-a pururea nestricăciune vie, pe care Avraam a moştenit-o."

Acest din urmă citat deschide calea către planul personal filocalic, referitor la efortul ascetic propriu. Prof. J. Breck recomandă vechea practică a citirii divine (*lectio divina*), cunoscută mai ales din spiritualitatea apuseană, însă cu rădăcini în practica veche răsăriteană (menţionată din sec. 2):

> Poate fi descrisă ca o metodă pin care sufletul, călăuzit de Cuvânt şi de Duh, trece progresiv de la lectura propriu-zisă (*lectio*) la o reflecţie profundă asupra fragmentului dat (*meditatio*), pentru a atinge scopul exerciţiului, adică rugăciunea (*oratio*), o „rugăciunea a Scripturilor".

PENTATEUHUL

Bibliografie: Julius Wellhausen, *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments*, Berlin ^{3}1899; Martin Noth, *Überlieferungsgeschichte des*

Pentateuch, Stuttgart 1948; Albert de Pury (ed.), *Le Pentateuque en question*, Genève 1989; Erhard Blum, *Studien zur Komposition des Pentateuch*, Berlin/New York 1990 (BZAW 189); John Van Seters, *The Pentateuch. A Social-Science Commentary*, Sheffield 1999; Seán E. McEvenue, *Interpreting the Pentateuch*, Collegeville Minnesota 1990 (OTS 4); Ernest Nicholson, *The Pentateuch in Twentieth Century. The Legacy of Julius Wellhausen*, Oxford 1998; R.N. Whybray, *The Making of the Pentateuch. A Methodological Study*, Sheffield 1987; Gustavo-Adolfo Loría-Rivel, *Pentateuhul. Probleme de traducere a textului biblic*, Iaşi 2004.

Critica autorităţii mozaice

Atât după Sf. Scriptură (în NT: *Marc*. 12:26; *Ioan* 1:17; *Fapt*. 13:38), cât şi după Tradiţie, Moise este autorul primelor 5 cărţi ale Bibliei, numite Pentateuh, de la termenii greceşti πέντε „cinci" şi τὸ τεῦχος „vas", pentru că în vechime sulurile erau păstrate în vase. Chiar denumirile secundare ale cărţilor exprimă acest fapt: Facerea – Întâia carte a lui Moise, Ieşirea – A doua carte a lui Moise, Levitic – A treia carte a lui Moise etc.

Totuşi, VT îl prezintă pe Moise ca autor **doar al unor părţi** (*Ieş*. 24:4; 34:27-28) şi al *Deut* (Deut. 31:9.22u).

Talmudul babilonian (tratatul *Baba batra*) consideră că *Deut*. 34:5u, care relatează despre moartea lui Moise, au fost scrise de către Iosua. Primii care extind paternitatea mozaică la întreg Pentateuhul sunt învăţaţii evrei Filon din Alexandria († cca. 50 dHr.) şi Iosif Flaviu († 100 dHr.).

Împotriva autenticităţii mozaice se ridică prima dată ereticul Celsus (sec. 2 dHr.). În evul mediu, evreul Ibn Ezra (sec. 12) îşi manifestă aluziv reţinerile pentru paternitatea mozaică, indicând prezenţa unor glose clar post-mozaice. Primul care respinge deschis autenticitatea mozaică este luteranul Andreas Bodenstein din Karlstadt în 1520.

Ipotezele formării Pentateuhului

Ipoteza documentelor

După ipoteza documentelor, Pentateuhul este rezultatul unirii de către diverşi redactori a unor documente literare distincte.

În 1711 pastorul german Henning Bernhard Witter din Hildesheim recunoaşte 2 surse în *Fac*. pe baza numelor divine Elohim şi Iahve, iar în 1753, independent de acesta, medicul francez Jean Astruc ajunge la aceleaşi concluzii, considerând că Moise s-a folosit de 2 surse pentru a scrie *Fac*.

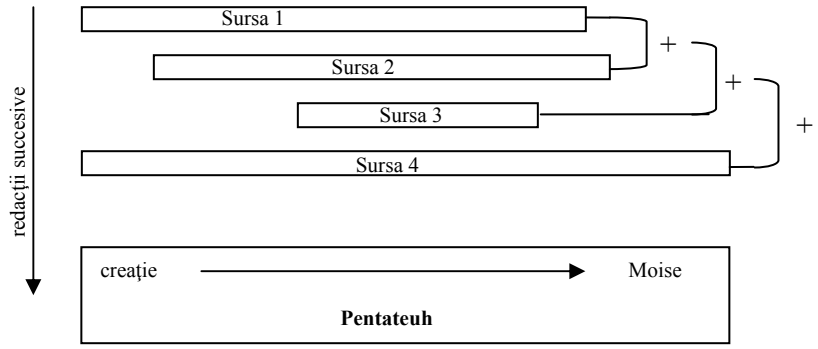

Vechea ipoteză a documentelor. Începând cu 1780, în *Introducerea* sa la Vechiul Testament, germanul Johann Gottfried Eichhorn continuă ideea celor 2 surse (Elohim şi Iahve) în *Fac*. şi începutul *Ieş*., arătând că Moise nu poate fi redactorul. În 1798 Karl David Ilgen recunoaşte 3 surse (2 care folosesc numele Elohim, cele care vor fi ulterior numite P şi E).

În 1805 de Wette argumentează că *Deut*. trebuie pus în legătură cu reforma regelui Iosia al Iudei, din 622 îdHr.

S-a ajuns practic la 4 surse documentare în Pentateuh: prima sursă elohistă, sursa iahvistă, a doua sursă elohistă şi Deuteronomul.

Noua ipoteză a documentelor.

Între 1830 şi 1880 se aprofundează teoria documentelor. Sprijinit pe observaţiile anterioare realizate de Reuss, Graf şi Kuenen, germanul Julius Wellhausen a impus o nouă viziune asupra documentelor, fixând datarea acestora: documentul numit ulterior P, considerat până atunci cel mai vechi, trece drept cel mai târziu.

J	Jahvistul (germ. *Jahwist*)	**950** îdHr. (timpul lui Solomon)
E	Elohistul	cca. **800** îHr. (înainte de profeţii scriitori)
D	Deuteronomul	înainte şi după **622** îdHr. (reforma lui Iosia)
P	Codul preoţesc (germ. *Priesterschrift*)	cca. **550** îdHr. (exil, adaosuri postexilice)

J este considerat scrierea cea mai veche, fiind unită cu E de către un redactor (R^{JE}) numit Jehovistul. Mai departe are două formulări, una (majoritară) după care D îi premerge lui P (deci succesiunea este JEDP) şi alta după care D îi urmează lui P (deci JEPD), JE fiind integrate mai întâi în P de către redactorul sacerdotal (R^{P}), totul fiind apoi asamblat de către redactorul deuteronomist (R^{D}).

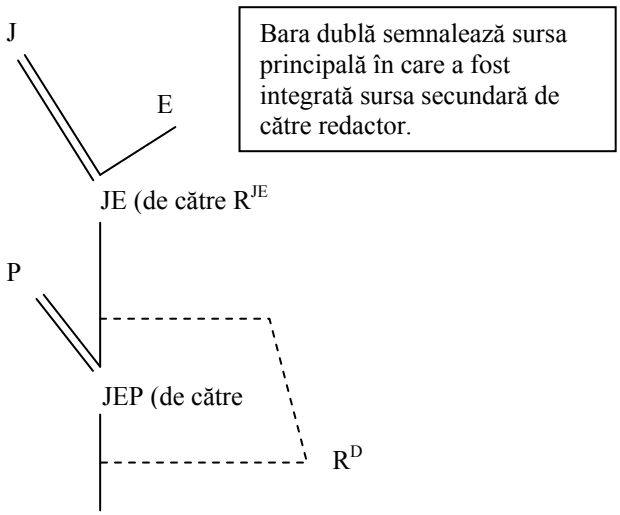

În anii ’70 ai secolului trecut s-a vehiculat ideea că J îi succede de fapt lui P. J apare astfel ca o operă post-exilică care întregeşte P.

Spaţiul ortodox a rămas destul de reticent faţă de ipoteza documentelor. Totuşi, şi în Ortodoxie există cercetători care au folosit-o ca pe o ipoteză de lucru foarte fructoasă (ex. Paul N. Tarazi, prof. la St. Vladimir – New York; dogmatistul Vladimir Lossky).

Ipoteza fragmentelor

După ipoteza fragmentelor, Pentateuhul s-a născut nu din documente, ci din fragmente literare distincte (cf. texte cosmogonice, istoria patriarhilor etc.) integrate ulterior de către redactori într-o operă cuprinzătoare.

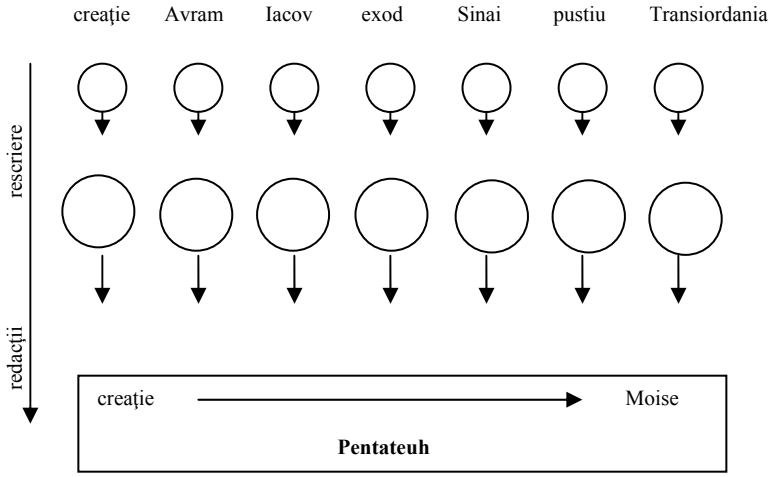

Ipoteza a apărut în 1792, fiind promovată de către englezul Geddes, apoi de germanii Vater şi de Wette.

Reprezentanţi noi: E. Blum, F. Crüsemann. Este actualmente cea mai bine argumentată ipoteză.

Ipoteza complementelor

Ipoteza complementelor combină cele două ipoteze anterioare. Se presupune existenţa unei singure opere principale extinse, care a suferit adăugiri, ajungându-se la forma actuală.

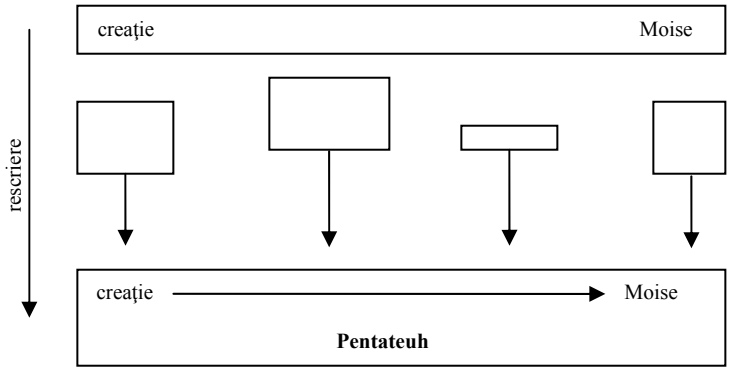

A fost promovată în 1821 de către germanul Ewald.

Reprezentanţi noi: J. Van Seters.

Ipoteza münsterană

Ipoteza münsterană combină toate cele 3 ipoteze anterioare. Este promovată de către catolicul Erich Zenger.

Ipoteza unei singure redactări

Ipoteza unei singure redactări este susţinută în mediul conservator, pe de o parte de către autori evrei (ex. Benno Jacob, Umberto Cassuto), pe de alta chiar de autori occidentali, care nu sunt mulţumiţi de argumentare logică a ipotezelor mai sus menţionate (R.N. Whybray).

În spaţiul ortodox românesc, cercetătorii vechi-testementari (Vladimir Prelipcean, Dumitru Abrudan, Petre Semen) insistă pe autenticitatea mozaică a Pentateuhului.

Cuprinsul Tetrateuhului

Cuprins:

- istoria primordială – *Fac*. 1–11
- istoria patriarhilor
  - istoria lui Avraam – *Fac*. 12 – 25:18
  - istoria lui Isaac şi a lui Iacov – *Fac*. 25:19–36
  - novela lui Iosif – *Fac*. 37–50
- salvarea din Egipt şi călătoria spre Canaan (partea I)
  - salvarea din Egipt – *Ieş*. 1–15:21
  - călătoria prin pustiu I – *Ieş*. 15:22–18
- legea pe de muntele Sinai – *Ieş*. 19–40; *Lev*. 1-27; *Num*. 1–10:10
- salvarea din Egipt şi călătoria spre Canaan (partea II) – *Num*. 10:11–36

Istoria primordială (Fac. 1–11)		
1:1–**2**:4a	I relatare a creaţiei: 7 zile; crearea lumii şi a omului se desăvârşeşte în sabat; folosirea vb. „a crea”; concepţie a lumii general orientală	
	1:26-27	omul după chipul lui Dumnezeu
2:4b-25	II relatare a creaţiei: crearea omului şi a lumii; concepţie a lumii agricolă	
3	căderea în păcat	
4	Cain şi Abel fiii lui Cain şi Set	
5	genealogia de la Adam la Noe v. 21-24: Enoh	
6:1-4	fiii lui Dumnezeu şi fiicele oamenilor	
6:5–**9**:17	potopul	
	9:1-17	legământul lui Noe: poruncile noahitice (9:4-6)
9:18u	fiii lui Noe	
10	tabelul popoarelor	
11:1-9	turnul Babel: răspândirea oamenilor	
10-26	genealogia de la Noe la Avram	
27u	trecerea la istoria patriarhilor: Avram şi Sarai în Ur	

Istoria lui Avraam (Fac. 12–25:18)	
12:1-9	promisiunea către Avram; mutarea din Haran în Sichem
10u	periclitarea strămoaşei I: Avraam, Sarai şi faraonul (cf. 20 + 26:1-

	11)
13	Avram şi Lot; împărţirea ţării v. 14-17: nouă promisiune către Avram
14	lupta lui Avram pt Lot v. 18-20: Melchisedec din Salem
15	legământul lui Dz cu Avraam (a „tăia" legământul); promisiunea fiului şi a ţării (cf. *Rom*. 4)
16	Sarai şi Agar, naşterea lui Ismael
17	legământul lui Dz cu Avram (schimbarea numelui: Avram → Avraam, Sarai → Sara), tăierea împrejur ca semn al legământului
18:1-15	Iahve/3 oameni îl vizitează pe Avraam în Mamre; promisiunea unui fiu
16u	intervenţia lui Avraam pentru Sodoma
19:1-29	2 îngeri îl vizitează pe Lot; distrugerea Sodomei şi Gomorei; soţia lui Lot transformată în pilon de sare
30u	fiicele lui Lot: originea moabiţilor şi a amoniţilor
20	periclitarea strămoaşei II: Avraam, Sara şi Abimelec în Gherar
21:1-7	naşterea lui Isaac
8-21	alungarea Agarei şi a lui Ismael; salvarea şi promisiunea către Ismael
22u	cearta pentru fântâni şi tratatul cu Abimelec în Beerşeva
22:1-19	jertfa lui Isaac
20u	urmaşii lui Nahor, fratele lui Avraam
23	moartea Sarei; cumpărarea peşterei Macpela ca loc de îngropare
24	peţirea Rebecăi pentru Isaac
25:1-18	Chetura, a 3-a femeie a lui Avraam moartea lui Avraaam genealogia ismaeliţilor

Istoria lui Isaac şi a lui Iacov (Fac. 25:19–36)

25:19-26	naşterea lui Iacov şi Isav – luptă în pântecele mamei
27u	vinderea dreptului de întâi-născut al lui Isav pe un castron de linte
26:1-14	periclitarea strămoaşei III: Isaac, Rebeca şi Abimelec
15u	cearta pe fântâni şi tratatul cu Abimelec
27:1-45	Iacov primeşte prin înşelare binecuvântarea lui Isaac; pregătirea lui pentru fuga în Haran
27:46–**28**:9	Isav căsătorit cu canaanence; Iacov pleacă în Haran să-şi ia soţie (al 2-lea motiv pentru fugă)
10u	visul lui Iacov în Betel; promisiunea ţării şi a urmaşilor
29:1-30	Iacov la Laban; serviciul pentru Lia şi Rahila
29:31–**30**:24	copiii lui Iacov cu Lia: Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Isahar, Zabulon şi Dina; cu Bilha: Dan, Neftali; cu Zilpa: Gad, Aşer; cu Rahila: Iosif
30:25u	bogăţia lui Iacov

31	despărţirea lui Iacov de Laban; Rahila fură terafimii lui Laban tratatul dintre Iacov şi Laban
32:1-22	întoarcerea lui Iacov în Canaan
32:23u	lupta la Iaboc, schimbarea numelui în Israel
33	împăcarea lui Iacov cu Isav; altarul din Sichem
34	uciderea din Sichem ca răzbunare a necinstirii Dinei
35:1-15	aşezarea lui Iacov în Betel
16-26	naşterea lui Veniamin şi moartea Rahilei; îngroparea în Efrata/Betleem; fiii lui Iacov
35:27u	moartea lui Isaac
36	urmaşii lui Isav: regii edomiţi

Istoria lui Iosif (Fac. 37–50)

37	Iosif şi fraţii săi, visele lui Iosif vinderea în Egipt
38	Iuda şi Tamara
39	Iosif la Putifar; ispitirea de către femeia lui Putifar; întemniţarea
40	Iosif în temniţă; visele brutarului şi al paharnicului
41	viselor faraonului: 7 ani bogaţi şi 7 săraci; Iosif pus vizir; Manase şi Efraim
42	foamete în Canaan, călătoria fraţilor lui Iosif (fără Veniamin) în Egipt
43	a 2-a călătorie a fraţilor lui Iosif în Egipt cu Veniamin
44	cupa „furată”; cuvântarea lui Iuda
45	Iosif se face cunoscut: prima împăcare
46	teofania la Beerşeva; Iacov se mută în Egipt; urmaşii lui Iacov
47:1-12	Iacov înaintea faraonului
47:13-26	Iosif ca administrator al Egiptului
27u	ultima dorinţă a lui Iacov: îngroparea în Canaan
48	Iacov îi binecuvintează pe Efraim şi Manase
49:1-28	binecuvântarea lui Iacov
49:29–**50**:14	moartea lui Iacov şi ducerea în Canaan
50:15u	II împăcare a fraţilor şi moartea lui Iosif

Salvarea din Egipt (Ieş. 1–15:21)

1:1-14	înmulţirea Israelului şi exploatarea de către egipteni	
15u	moaşele cu frică de Dumnezeu	
2:1-10	naşterea lui Moise, părăsirea şi salvarea (E)	
11-25	Moise ucide un supraveghetor egiptean, fuga în Madian (J, P)	
3–**4**	chemarea lui Moise / teofania la Horeb şi întoarcerea în Egipt	
	3:14	explicarea numelui divin (E)
	4:1-9	semnele însărcinării de către Dumnezeu: toiagul-şarpe, mâna leproasă şi apa prefăcută în sânge

	4:10-17	chemarea lui Aaron ca gură a lui Moise
	4:18-23	întoarcerea lui Moise în Egipt
	4:24-26	„soţul sângeros”
5–**6**:1	Moise şi Aaron în faţa faraonului (J)	
6:2–**7**:7	din nou chemarea lui Moise (şi a lui Aaron) (P)	
	6:2	numele divin; periodizarea numelui divin
7:8-13	Moise şi Aaron în faţa faraonului; confruntarea cu magii	
7:14–**11**	plăgile: 1. apa Nilului în sânge, 2. broaşte, 3. ţânţari, 4. tăuni, 5. moarte în vite, 6. bube, 7. grindină, 8. lăcuste, 9. întuneric, 10. moartea întâilor-născuţi	
12–**13**:16	instituirea Paştelui	
13:17–**14**	trecerea prin mare	
15:1-21	cântarea lui Moise; v. 21: cântarea lui Mariam	

Călătoria prin pustiu I (Ieş. 15:22–18)

15:22u	Mara, izvorul amar
16	mana şi prepeliţele (P) (cf. *Num*. 11; *Ps*. 77)
17:1-7	apă din stâncă la Cadeş/Masa şi Meriba (J-E) (cf. *Num*. 20; *Deut*. 32:48-52)
17:8u	războiul cu amaleciţii în Rafidim
18	vizita Ietro (socrul lui Moise) (E); instituirea judecătorilor (cf. *Num*. 11)

Legea de pe muntele Sinai (Ieş. 19–40; Lev.; Num. 1–10:10)

Ieş.		
19	teofania pe Sinai în foc şi fum	
20:1-21	Decalogul (cf. *Deut*. 5)	
20:22–**23**	Cartea legământului	
24	încheierea legământului pe Sinai	
25–**31**	porunca ridicării Cortului sfânt	
	25–**27**	Cortul sfânt şi obiectele
	28	veşmântul preoţilor
	29	pregătirea consacrării preoţilor
32	viţelul de aur (cf. *3Reg*. 12:28) Dumnezeu vrea să-i nimicească pe israeliţi, intercesiunea lui Moise	
33	nouă promisiune; cortul sfânt cu Iosua ca servitor; Moise vede slava lui Dumnezeu	
34	înnoirea tablelor legii	
	34:10-28	Decalogul cultic 10-28
	34:29u	vălul pe faţa lui Moise (cf. *2Cor*. 3:14)
35–**40**	ridicarea cortului sfânt ca împlinire a poruncilor din 25–31	
Lev.		
1–**7**	legea jertfelor: 1–5 laici, 6–7 preoţi	

8–10	începutul cultului	
	8	consacrarea preoţilor
	9	prima jertfă
	10	Nadab şi Abiud; reguli preoţeşti
11–15	Prevederi pentru curăţie	
	11	animale curate şi necurate
	12	curăţirea lăuzei
	13–14	lepra
	15	necurăţiri sexuale
16	Ziua Împăcării (10 tişri – toamna) (cf. *Rom*. 3:24-26; *Evr*. 8-10; 9:25)	
17–26	Legea sfinţeniei	
	18	interdicţii sexuale
	19:18	cu *Deut*. 6:5 – cele mai importante legi cf. *Mat*. 22:39
	21	reguli pentru preoţi
	23	calendar festiv
	25	anul sabatic şi anul jubiliar
	26	binecuvântări şi blesteme
27	făgăduinţe şi zeciuieli	
Num.		
1–10:10	III parte a legii preoţeşti; închiderea pericopei sinaitice	
	1–2	I recensământ şi aşezarea taberei
	3–4	aşezarea şi slujba leviţilor (cf. 8; 18)
	5	jertfa pentru bănuirea de adulter
	6	nazireat
	6:24-26	binecuvântarea aaronită
	7	căpeteniile triburilor aduc jertfă, sfinţirea altarului
	8	consacrarea leviţilor
	9:1-14	adaos: despre Paşti
	9:15u	teofanie nor şi foc ca semne ale mutării taberei
	10:1-10	trâmbiţele

Călătoria prin pustiu II (Num. 10:11–36)

10:11-36	plecarea de la Sinai; v. 35-36 rugăciune la mutarea chivotului
11	cârtirea poporului: foc în tabără, mană şi prepeliţe (cf. *Ieş*. 16)
12	Mariam şi Aaron îl contestă pe Moise
13–14	trimiterea iscoadelor; intrarea în teritoriul Canaan
15	adaos: prevederi despre jertfe; ciucuri la haine (cf. *Mat*. 9:20)
16	revolta lui Core, Datan şi Abiron contra lui Moise
17	ameninţarea cu pedeapsa; toiagul înfrunzit al lui Aaron

18	veniturile leviţilor
19	apa curăţirii (vaca roşie) cf. *Evr*. 9
20	moartea lui Mariam minunea apei la Cadeş (cf. *Ieş*. 17) Edomul refuză trecerea Israelului moartea lui Aaron; consacrarea lui Eleazar ca urmaş
21	victoria asupra Aradului şarpele de aramă (cf. *4Reg*. 18:4) opriri în pustiu; victorii
22–24	profetul Balaam este chemat de regele Balac al Moabului
25	idolatria cu Baal-Peor şi râvna preotului Fineas
26	al II-lea recensământ al israeliţilor (cf. 1–2)
27:1-11	legea moştenirii prin fiice
12u	consacrarea lui Iosua
28–29	prevederi pentru jertfele regulate şi calendar (cel mai cuprinzător calendar)
30	făgăduinţele bărbaţilor şi femeilor
31	masacrarea madianiţilor ca răzbunare pentru tocmirea lui Balaam v. 8 moartea lui Balaam
32	împărţirea Transiordaniei lui Ruben, Gad şi jumătate din Manase; aceste triburi trebuie să ajute la continuarea cuceririi (*Ios*. 13)
33:1-49	lista opririlor în pustiu
33:50–**34**	prevederi pentru cucerire: izgonirea locuitorilor, fixarea graniţelor
35	oraşele levitice şi oraşele de azil (cf. *Ios*. 20-21)
36	adaos la legea moştenirii (cf. 27)

Deuteronomul

Deut. are o structură concentrică sau chiastică. Miezul *Deuteronomului*, cap. 12-26, este flancat de două rânduri de cuvântări (cap. 1-4 şi 5-11 pe de o parte, cap. 27-28 şi 29-30 de cealaltă parte). Cap. 31-34 reprezintă de fapt finalul Pentateuhului.

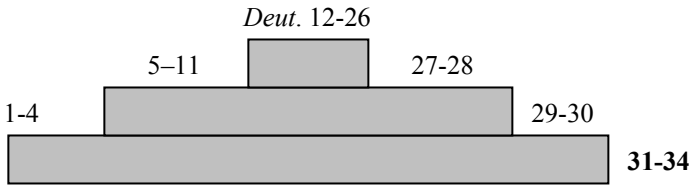

1–3	I cuvântare introductivă (recapitularea istoriei)	
4:1-44	prelungire: Israel şi legea	
	4:32-40	formularea alegerii Israelui
4:45–**11**:32	II cuvântare introductivă: alegerea Israelului prin iubirea lui Dumnezeu, avertismente	
	5	Decalogul
	6:4u	„Ascultă, Israele!”
	7	îndemn la distrugerea canaaniţilor
	8–11	avertismente către israeliţi
12–25	învăţături / Tora [Deuteronomul primar: 12–26]	
	12	legea centralizării cultului
	16–17	legea regelui şi a profeţilor
	19	oraşele de azil (cf. *Num*. 35; *Ios*. 20-21)
26	prelungire liturgică: primii născuţi şi zeciuielile	
27–28	I cuvântare finală: binecuvântare şi blestem	
29–30	II cuvântare finală: încheierea legământului; chemare la pocăinţă	
31–34	cadrul final al Pentateuhului:	
	31	Iosua ca urmaş al lui Moise
	32	cântarea lui Moise
	33	binecuvântarea lui Moise
	34	moartea lui Moise

Istoria primordială

Bibliografie: Andrew Louth, *Genesis 1-11*, Downers Groove Illinois 2001 (ACCS.OT 1); Sf. Clement Alexandrinul, *Glafire*, PSB 39, Bucureşti 1992; Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, Bucureşti vol. 1:1987; Sf. Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaimeron*, Bucureşti 2004; Sf. Grigorie de Nyssa, *Despre facerea omului*, în: *Scrieri exegetice, dogmatico-polemice şi morale*, Bucureşti 1998; Vladimir Petercă, *Mesianismul în Biblie*, Iaşi 2003; Vladimir Lossky, *După chipul şi asemănarea lui Dumnezeu*, Bucureşti 2006; Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Bucureşti vol 1-2: 1995; Serafim Rose, *Cartea Facerii, crearea lumii şi omul începuturilor*, Bucureşti 2001; Ioan Sorin Usca, *Facerea*, Bucureşti 2002; idem, *Ieşirea*, Bucureşti 2002; idem, *Leviticul*, Bucureşti 2003; idem, *Numerii*, Bucureşti 2003; idem, *Deuteronomul*, Bucureşti 2004.

Crearea lumii

În cap. 1-2 întâlnim două versiuni ale creaţiei: una de sorginte preoţească din perioada exilului babilonian (sec. 6 îdHr.) (1:1 – 2:4a), iar cealaltă cu motive arhaice (2:4b-25).

Textul primei versiuni comportă o schemă logică bine structurată: în primele 3 zile sunt create mediile sau spaţiile, iar în ultimele 3 zile aceste spaţii sunt

populate. Se constată o ierarhizare a creaţiei, de la cel mai subtil element (focul/lumina) până la cel mai grosier (pământul).

Un loc aparte este dedicat astrelor; într-o polemică tacită cu politeismul mesopotamian, care le deifica (ex.: Şamaş zeul soarelui, Sin zeul lunii, Iştar zeiţa Luceafărului), textul biblic le „demitologizează", reducându-le la simplul statut de luminători şi semne calendaristice. De asemenea, se arată că rolul lor în susţinerea vegetaţiei este nul, aceasta apărând înaintea lor datorită luminii din prima zi.

Textul are în primul rând o valoare teologică şi nu poate fi folosit în discuţii ştiinţifice, pentru că nici nu-şi propune să relateze cronologic (ci ierarhic) apariţia lumii.

mediile	***popularea***	***elemente***
1. lumina	**4.** luminătorii	focul
2. tăria	**5.** păsările	aerul
3. mările	animalele marine	apa
uscatul (cu vegetaţie)	**6.** animalele terestre	pământul

Din coroborarea altor texte cosmologice, se poate clarifica modul în care lumea era imaginată de vechii evrei, concepţie care se încadrează în culturile din acel timp. Pământul apărea ca imaginat tabular rotund, consolidat pe poziţie prin stâlpi, iar cerul ca o boltă sau ca un cort întins (*Is*. 40:22b; 44:24). De jur împrejur se găsea oceanul cosmic, pe care Dumnezeu l-a şi despicat pentru a orândui pământul (*Fac*. 1:6-7).

Dacă la început se credea că Dumnezeu însuşi locuieşte în cer, în zona apelor nesfârşite (*Ps*. 103:13-14; 10:4; 33:13-14), accente teologice au insistat pe faptul că nici cerurile nu-L încap (*3Reg*. 8:27).

De observat că după această concepţie, lumea apare structurată ca o casă, locuită de către om, care ocupă spaţiul median, între zona cerească şi locuinţa morţilor.

Este apoi importantă desfăşurarea creaţiei într-o săptămână, culminând cu sabatul (שַׁבָּת – *şabát*). Primul lucru sfânt care apare în Vechiul Testament este chiar timpul, sărbătoarea (*Fac*. 2:3). Păzind sabatul, omul devine un creator asemenea lui Dumnezeu, repetând ordinea de la început (cf. motivaţia sabatului în *Ieş*. 20:10-11). Lipsită de formula de încheiere („şi a fost seară şi a fost dimineaţă; ziua x…"), ziua a 7-a arată prin finalul lăsat deschis aşteptarea desăvârşirii creaţiei. Aceasta se va întâmpla, în concepţia sacerdotală, odată cu ridicarea Cortului Sfânt (*Ieş*. 25–31; 35–40), care seamănă în multe privinţe cu structura din *Fac*. 1:1–2:4a.

Creaţia culminează în odihnă, după cum pe de o parte Egiptul constituie un adevărat creuzet, în care Israelul „este creat", iar pe de alta peregrinările

patriarhilor, robia din Egipt şi drumul istovitor prin pustiu culminează în odihna prin aşezarea în Ţara promisă.

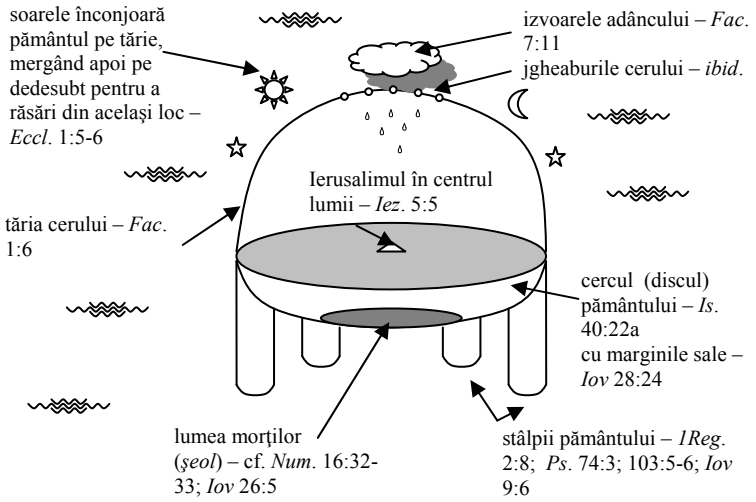
soarele înconjoară pământul pe tărie, mergând apoi pe dedesubt pentru a răsări din acelaşi loc – *Eccl*. 1:5-6
izvoarele adâncului – *Fac*. 7:11
jgheaburile cerului – *ibid*.
Ierusalimul în centrul lumii – *Iez*. 5:5
tăria cerului – *Fac*. 1:6
cercul (discul) pământului – *Is*. 40:22a
cu marginile sale – *Iov* 28:24
lumea morţilor (*şeol*) – cf. *Num*. 16:32-33; *Iov* 26:5
stâlpii pământului – *1Reg*. 2:8; *Ps*. 74:3; 103:5-6; *Iov* 9:6

În înţeles creştin, aceasta constituie tipul realităţii eclesiale, Biserica. Vestind un cer şi un pământ nou (*Is*. 65:7), se aşteaptă şi un Templu nou (*Mat*. 26:61). Prelungind apoi perspectiva dincolo de Biserica nou-testamentară, cea în care ne aflăm şi noi, putem observa că *Fac*. 1:1–2:4a constituie tip şi pentru realitatea eshatologică din *Apoc*. 21.

Fac. 2:4b–3 constituie al doilea referat al creaţiei, cu accente diferite. Dacă primul referat îl prezintă pe om ca pe un corolar al creaţiei, acesta porneşte de la crearea omului, care devine astfel un principiu creaţional. Vegetaţia apare prin munca omului (*Fac*. 2:5b), animalele sunt numite de om (2:19-20), ceea ce presupune cunoaşterea rostului lor.

Specific acestui referat este menţionarea „grădinii" paradisiace, care apare ca motiv şi în cântarea de jale asupra regelui din Tir (*Iez*. 28:11-19). Localizarea ei într-o deltă formată din patru râuri (din care doar două sunt identificabile: Eufratul şi Tigrul) constituie de fapt un mod de exprimare a poziţiei sale centrale; grădina se află, cu alte cuvinte, în centrul lumii (cunoscute). Pe de o parte identificabilă, datorită celor două râuri, pe de altă parte utopică, pentru că râurile nu se uneau deloc în realitate, geografia paradisului arată că pe de o parte paradisul coincide cu lumea cunoscută, însă pe de altă parte reprezintă altă realitate. Acest fapt arată că paradisul era lumea aceasta transfigurată, aşa cum urmează să fie recuperată în eshatologie.

Pomul vieţii constituie un alt motiv, prezent şi în literatura sapienţială (*Pild*. 3:18). În *Apoc*. 22:2 pomul vieţii devine accesibil tuturor în împărăţia cerească.

Sf. părinţi au afirmat prezenţa Treimii chiar de la creaţie. Dumnezeu creează prin Cuvântul-Fiu (1:3: „şi a zis Dumnezeu…") (cf. şi Origen), iar Duhul plutea deasupra apelor (1:2) ca o cloşcă transformând aceste ape primordiale în ape vii

(cf. Sf. Vasile cel Mare). *Ps*. 32:6 este comentat în acest sens (Sf. Vasile cel Mare):

> „Cu **cuvântul** Domnului cerurile s-au întărit şi cu **duhul** gurii Lui toată puterea lor" (cf. şi *Ps*. 147:7)

Sf. Irineu chiar observa că Duhul şi Cuvântul sunt „mâinile Tatălui".

Interesant că şi în iudaism Cuvântul lui Dumnezeu, identifica cu Înţelepciunea, devine mijlocitorul creaţiei. În Targumurile Neofiti şi Fragmentar se arată din primul verset al *Fac*. că „Dumnezeu a creat prin Înţelepciune". Înţelepciunea era menţionată deja în *Pild*. 8:22u ca o persoană care l-a asistat pe Dumnezeu la creaţie. În creştinism, Înţelepciunea a fost identificată cu Hristos.

Crearea omului

Fac. 1:26-27 prezintă crearea omului după chipul lui Dumnezeu. La nivel strict textual, TM nu face diferenţa între chip şi asemănare („în chipul, ca asemănarea" בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ – *beţalménu chidmuténu*), ambele fiind sinonime; LXX, prin formularea „după chipul **şi** asemănarea" (κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν) a constituit baza pentru teologia patristică a chipului şi a asemănării. Chipul reprezintă datul firii umane, pe când asemănarea se dobândeşte şi prin strădуinţa omului.

În teologia ebraică, susţinerea creării omului după chipul lui Dumnezeu însemna democratizarea unei noţiuni, care rămăsese în cadrul civilizaţiilor orientale apanajul conducătorilor (regilor). Se arată astfel că nu există o diferenţă ontologică între oameni, că sunt născuţi egali, cu o demnitate maximă. După *Ps*. 8:5(TM) omul, în genere, se află pe o treaptă imediat inferioară celei divine: „Micşoratu-l-ai pe el cu puţin faţă de Dumnezeu (אֱלֹהִים –*Elohím*)" (LXX va corecta expresia prea îndrăzneaţă prin formularea „… puţin faţă de îngeri").

Tocmai referindu-se la statura omului în comparaţie cu divinul, sexele sunt tratate împreună. Omul apare după această primă relatare (*Fac*. 1–2:4a) ca fiind de la început „masculin şi feminin" (זָכָר וּנְקֵבָה – *zahár u-nechevá*).

Dacă *Fac*. 1 arată relaţia omului cu divinul, după *Fac*. 2 omul este în egală măsură înrudit şi cu lumea: אָדָם – *Adám* (omul), provine printr-o etimologie populară din אֲדָמָה – *adamá* (pământul). Diferenţa dintre om şi lume transpare doar în modalitatea creaţiei: doar referitor la om, se vorbeşte despre Creator ca ajutându-se de mâinile (*Fac*. 2:7), pe când toate celelalte au fost create doar prin cuvânt.

Crearea omului este interpretată şi hristic. După *Col*. 1:15 Hristos este chip al lui Dumnezeu (ὅ ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ), deci omul creat după chipul lui Dumnezeu (*Fac*. 1:26-27) este de fapt creat după Hristos. Înţelegerea duhului suflat pe nări omului primordial ca har al Duhului Sfânt (Sf. Grigorie Palama) arată însă şi aspectul pnevmatologic.

Omul este principiul creaţiei, dând nume animalelor (rostuindu-le) (*Fac*. 2:19-20), lucrând pământul şi păzindu-l (v. 15). De comportamentul lui ca stăpân va depinde soarta creaţiei.

De reţinut că porunca structurează de la început firea umană (*Fac*. 2:16). Porunca, esenţa Legii, nu trebuie înţeleasă ca o prescripţie juridică, ci ca pe o normă spirituală dată omului de însuşi Dumnezeu. Păzirea poruncii asigură accesul la pomul vieţii.

Adam constituie, în calitatea sa de om primordial, un tip al lui Hristos. Hristos este numit chiar „Adam cel din urmă" (ὁ ἔσχατος Ἀδάμ) (*1Cor*. 15:45; cf. paralela în v. 45-48).

Căderile în păcat

Aşteptările de la primul Adam (Sf. Maxim vorbeşte de 5 unificări pe care omul trebuia să le realizeze) sunt însă zadarnice. Primul om cade în păcat. Totuşi, în baza tipologiei Adam cel vechi – Adam cel Nou, în NT se va preciza că greşeala unuia se îndreaptă prin ascultarea celuilalt (*Rom*. 5:19). De asemenea greşeala Evei este îndreptată de către Fecioara Maria, Noua Evă. Pomul vieţii este o icoană a Sf. Euharistii (*Apoc*. 21:2).

Fac. 3:15 constituie în învăţătura Sf. părinţi „protoevanghelia" (cf. Tertulian pentru denumire).

> „Duşmănie voi pune între tine şi între femeie, între sămânţa ta şi sămânţa ei; aceasta îţi va zdrobi capul, iar tu îi vei înţepa călcâiul."

Este anunţată distrugerea capului şarpelui de către sămânţa femeii, adică de către oameni. În sens pur istoric, lupta mitologică dintre divinitatea supremă cu Şarpele/Balaurul (la egipteni lupta dintre Ra şi Apophis repetată în fiecare noapte, iar la babilonieni lupta dintre Marduk şi Tiamat ca inaugurând creaţia) este transferată la nivelul omului. Culturile orientale se bazau pe dualism, pentru că se considera că în lume divinităţile pozitive se înfruntă cu cele negative. În Biblie, datorită monoteismului exprimat foarte clar, principiul negativ reprezentat de Balaur nu se ridică la nivelul Dumnezeului celui unic, ci rămâne doar la nivelul creaturii. Omul, nu divinitatea, îi este un adversar pe măsură.

Totuşi, LXX arată că nu omenirea în întregimea ei poate împlini acest deziderat al înfrângerii răului, ci doar un anume urmaş. LXX foloseşte de aceea

pronumele masculin „acesta” (αὐτός), speculând o anomalie a TM care scrie pronumele feminin (הִיא) în *Fac*. cu grafia pronumelui masculin (הוּא).

În literatura inter-testamentară, Şarpele este identificat cu Diavolul (*Înţel*. 2:24). În creştinism, identificare se repetă (cf. *Apoc*. 12:9), iar sămânţa nu poate fi decât Hristos.

Într-un mozaic păstrat în Ravenna (capela palatului arhiepiscopului Andrei, sec. 6 dHr.), Hristos este reprezentat ca un general roman, având însă în loc de sabie crucea, în loc de coif nimbul şi în loc de scut Evanghelia, călcând capul răului reprezentat de un leu (cf. *1Petr*. 5:8) şi de şarpe. Prin acest mozaic se arată că Hristos este cel împlineşte profeţia din *Fac*. 3:15.

Păcatul, care apare ca termen prima dată în cadrul istoriei lui Cain şi Abel (*Fac*. 4:7), este o realitate care exista deja, desigur de la căderea primilor oameni. Totuşi, VT nu vorbeşte de o **singură** cădere catastrofică, ci de o **succesiune de căderi**, la fiecare omul având şansa de a se întoarce. Păcatul apare astfel ca o stare deplorabilă introdusă treptat.

	stare iniţială	**păcătuire**	**pedeapsă**	**stare ulterioară**
Adam	nemurire stăpânire a animale vegetarianism muncă fără trudă monogamie lipsa poftei sexuale lipsa hainelor (climă potrivită) vorbire cu Dz	dorinţă de auto-îndumnezeire	izgonire din grădină pământul blestemat oboseală dureri la naştere	omul muritor pământul arid ruşine haine de piele
Cain şi Abel	vorbire cu Dz prin jertfă	ucidere (fratricid)	omul este blestemat omul fugar stigmatizat pământul nu mai dă rod	cuceriri tehnice
matusa-lemici	vârstă matusalemică	poligamie răzbunare Lameh		
Enoh				
uriaşi		hibridare violenţă	limitarea vârstei la 120 de ani potop	
Noe	consumarea cărnii			
Ham /Canaan		necinstirea părintelui	blestem introducerea sclaviei	
turnul Babilon	o singură limbă	dorinţă de nume mare	amestecare şi împrăştiere	limbi diferite
Avraam	infertilitate pribegie			

În şirul de căderi, doar câteva personaje fac excepţie.

Abel constituie de asemenea un tip al lui Hristos prin jertfirea celui nevinovat. În *Evr*. 12:24 se constată această tipologie, deşi sângele lui Hristos

„grăieşte mai bine decât cel al lui Abel".

Enoh este altul. Despre el se spune că „umbla înaintea lui Dumnezeu" (*Fac*. 5:22). Este scutit de moarte, fiind „răpit" sau „mutat" de Dumnezeu (v. 24); va reapărea însă în cadrul eshatologic, împreună cu Ilie, ca martori sau profeţi ucişi de fiară, dar înviaţi (*Apoc*. 11:3-13 – cf. interpretarea lui Ipolit la Savvas Agouridis).

Noe constituie altă excepţie. Cu el Dumnezeu încheie primul legământ (*Fac*. 9:1-17), în cadrul căruia se dau poruncile noahitice (adică referitoare la Noe) în v. 4-6, practic legi valabile pentru întreaga umanitate. Este limitată violenţa începută de eroii uriaşi (*Fac*. 6:4). Ca şi salvator al omenirii, Noe îl reprezintă pe Hristos. Potopul, în urma căruia a rezultat o nouă creaţie, este tip al botezului creştin (*1Petr*. 3:20-21), corabia reprezentând Biserica. De asemenea, binecuvântarea de către Noe a lui Sem (*Fac*. 9:25-27), cel din care va descinde familia lui Avraam, constituie o prefigurare a alegerii poporului Israel.

Patriarhii

Bibliografie: Mark Sheridan, *Gen 12-50*, Downers Grove Illinois 2002 (ACCS.OT 2); Sf. Clement Alexandrinul, *Glafire*, PSB 39, Bucureşti 1992; Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, Bucureşti vol. 1:1987, vol. 2:1989; Vladimir Petercă, *Mesianismul în Biblie*, Iaşi 2003; Serafim Rose, *Cartea Facerii, crearea lumii şi omul începuturilor*, Bucureşti 2001; Ioan Sorin Usca, *Facerea*, Bucureşti 2002; Vladimir Petercă, *De la Abraham la Iosua*, Bucureşti 1996.

Patriarhii biblici nu pot fi încadraţi cu precizie într-o epocă anume, ci vag cândva în sec. 19-13 îdHr. Cercetătorii biblici moderni consideră că iniţial au existat două cicluri de naraţiuni despre patriarhi, unul în sudul Palestinei (Hebron, Beerşeba) despre patriarhii Avraam şi Isaac, iar altul în centrul Palestinei (Sichem, Betel) despre patriarhul Iacob. Ulterior cele 2 cicluri s-au unificat, între patriarhi stabilindu-se o relaţie de rudenie.

În figura de mai jos, o frescă din mormântul lui Hnumhotep, un funcţionar egiptean din sec. 19 îdHr, se observă o caravană de asiatici, condusă de un şef de trib numit Abişai (primul din dreapta), care încheie afaceri cu funcţionarul amintit. Probabil că seamănă foarte mult cu o scenă din viaţa familiei patriarhilor: de observat măgarii ca animale de povară, armele (sulițe, arcuri, bumeranguri), lira, costumaţia femeilor şi a bărbaţilor, coafura. Cele două antilope sunt prezentate ca daruri.

Genealogiile (ebr. תּוֹלְדוֹת – *toledót*), care marchează relatările despre patriarhi, sunt forma literară care reflectă înţelegerea istoriei din acele timpuri, în sensul că se stabilea o diferenţiere a popoarelor cu care israeliţii erau în contact. Edomiţii erau consideraţi cei mai de aproape înrudiţi cu israeliţii prin fratele patriarhului Iacob/Israel, Esau/Edom. Urmau ismaeliţii, al căror părinte, Ismael, figura în genealogii ca fratele vitreg al patriarhului Isaac (fiind fiul lui Avraam din Hagar). Mai îndepărtaţi erau amoniţii şi moabiţii, născuţi din Lot, nepotul de unchi al lui Avraam. Înrudirea patriarhilor cu populaţiile arameice din H□arran se reflectă în faptul că fratele Rebecăi este numit Laban arameul (*Fac*. 25:20); într-un crez mărturisit cultic, israelitul îşi exprima această tradiţie cu cuvintele „Un arameu rătăcitor era părintele meu” (*Deut*. 26:5).

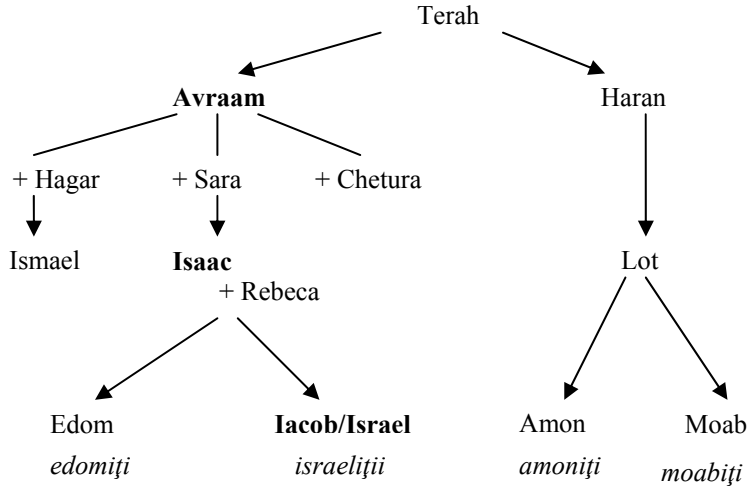

În creştinism, patriarhii capătă o importanţă remarcabilă.

Avraam, cel numit drept datorită credinţei (*Fac*. 15:6: „Şi a crezut Avram pe Domnul şi i s-a socotit aceasta ca dreptate”) şi prieten al lui Dumnezeu (*Is*. 41:8; cf. *Iac*. 2:21-23), devine tată al celor care cred (*Rom*. 4:16; *Gal*. 3:7; *Evr*. 11:8.17). El reprezintă legătura cu Dumnezeu în afara Legii mozaice, fiind prin aceasta tip al Legământului nou (*Rom*. 4:12-13.16; *Gal*. 3:18). Binecuvântarea vestită lui Avraam, că în el se vor binecuvânta toate neamurile, s-a împlinit abia în creştinism (*Gal*. 3:8.14). Mântuitorul le arată iudeilor că necrezând în El îşi neagă descendenţa din Avraam (*Ioan* 8:30-56; cf. şi *Rom*. 9:7), cel care, într-un mod profetic, a văzut ziua Lui (v. 56). Avraam este legat şi de eshatologia creştină, smeritul Lazăr fiind purtat de îngeri în rai, în „sânul lui Avraam” (*Luc*. 16:22).

Femeile lui Avraam, Agar şi Sara sunt tipuri ale legământului vechi şi respectiv nou, sau ale Ierusalimului pământesc şi respectiv ceresc (*Gal*. 4:24-26).

Isaac este un tip al lui Hristos, ca cel ce se aduce jertfă pe muntele Moria. El

este însă şi un tip al creştinilor: *Gal*. 3:29: „Iar dacă voi sunteţi ai lui Hristos, sunteţi deci urmaşii lui Avraam, moştenitori după făgăduinţă". Creştinii se numesc „ca şi Isaac… fii ai făgăduinţei" (*Gal*. 4:28).

Iacov se remarcă pe de o parte printr-o străduinţă ieşită din comun de a obţine ceea ce-şi doreşte (dreptul de întâi născut, binecuvântarea, bogăţia turmelor) chiar şi prin vicleşug. Pe de altă parte el se evidenţiază în lupta cu îngerul (*Fac*. 32; cf. *Os*. 12). Toate acestea exprimă în mod tipic străduinţa creştină, nevoinţa ascetică. Iacov se face bineplăcut prin efort: *Mal*. 1:2-3: „… şi am iubit numai pe Iacov, / Şi pe Isav l-am urât".

Iosif, cel vândut care devine salvatorul celor care-l vânduseră prefigurează desigur pe Hristos, cel vândut, deşi este Mântuitor.

Făgăduinţele făcute patriarhilor

Prin Avraam, istoria se focalizează pe o singură familie din care va ieşi poporul Israel. Importanţa lui Avraam constă atât în faptul că Dumnezeu încheie cu el al doilea legământ, după cel încheiat cu Noe (cf. *Fac*. 15; 17), cât şi pentru că patriarhul primeşte o serie de binecuvântări cu făgăduinţe, care vor fi reînnoite urmaşilor săi.

Avraam
Fac. 12:2-3: „Şi Eu voi ridica din tine un popor mare, te voi binecuvânta, voi mări numele tău şi vei fi izvor de binecuvântare. Binecuvânta-voi pe cei ce te vor binecuvânta, iar pe cei ce te vor blestema îi voi blestema; şi se vor binecuvânta întru tine toate neamurile pământului."
Fac. 18:18: „Din Avraam cu adevărat se va ridica un popor mare şi tare şi printr-însul se vor binecuvânta toate neamurile pământului"
Fac. 22:17-18: „De aceea te voi binecuvânta cu binecuvântarea Mea şi voi înmulţi foarte neamul tău, ca să fie ca stelele cerului şi ca nisipul de pe ţărmul mării şi va stăpâni neamul tău cetăţile duşmanilor săi; Şi se vor binecuvânta prin neamul tău toate popoarele pământului, pentru că ai ascultat glasul Meu."

Isaac
Fac. 26:4: „Voi înmulţi pe urmaşii tăi ca stelele cerului şi voi da urmaşilor tăi toate ţinuturile acestea; şi se vor binecuvânta întru urmaşii tăi toate popoarele pământului"

Iacov
Fac. 28:14**:** „Urmaşii tăi vor fi mulţi ca pulberea pământului şi tu te vei întinde la apus şi la răsărit, la miazănoapte şi la miazăzi, şi se vor binecuvânta întru tine şi întru urmaşii tăi toate neamurile pământului."
Fac. 32:12: „Căci Tu ai zis: îţi voi face bine şi voi înmulţi neamul tău ca nisipul mării, cât nu se va putea număra din pricina mulţimii."

Pentru prima dată neamurile, împrăştiate la turnul Babilon (*Fac*. 11:1-9) converg iarăşi într-un singur om, primind binecuvântarea în Avraam.

Promisiunea urmaşilor (*Fac*. 12:2) şi a ţării (12:7) pare ceva neobişnuit. Pe de o parte, Sara era stearpă (*Fac*. 11:30), pe de altă parte ţara promisă era deja locuită (12:6), iar Avraam peregrina în ea ca străin (21:34; 23:4).

Promisiunea este înnoită în *Fac*. 15; 17 şi 18. Însă paralel cu aceasta, promisiunea, oricât de imposibilă părea, este pusă sub semnul întrebării imediat

după binecuvântare prin pericolul ca Sara să fie luată de un străin (*Fac*. 12:10u), apoi prin Lot, nepotul lui Avraam, care-şi alege pentru sine ţara promisă aparent deposedându-l pe Avraam (*Fac*. 13), apoi prin naşterea unui fiu, Ismael, nu din soţia legitimă, ci dintr-o sclavă (*Fac*. 16), în sfârşit prin periclitarea Sarei încă o dată (*Fac*. 20).

La reluarea promisiunii în *Fac*. 15, Avraam arată că deja un rob de-al său, Eliezer din Damasc (un străin!) este rânduit ca moştenitor al său din lipsă de fii (v. 2-3). La reluarea promisiunii în *Fac*. 17, în care se arată că Sara îi va da patriarhului un urmaş din care vor ieşi regi şi popoare (v. 16), Avraam răspunde că deja îşi pusese speranţa doar în Ismael, fiul dintr-o roabă (v. 18). În fine, reluarea promisiunii în *Fac*. 18 devine cu atât mai incredibilă cu cât Avraam şi Sara erau deja prea bătrâni (v. 11). Sara însăşi ia în râs vestirea fiului (v. 12-13).

Fiul promis se naşte (*Fac*. 21). Însă promisiunea este pusă încă o dată sub semnul întrebării, de data aceasta de însuşi Dumnezeu, care porunceşte jertfirea fiului (*Fac*. 22:2).

Toate aceste promisiuni şi periclitări sunt încercări. De altfel *Fac*. 22:1 chiar menţionează: „După acestea, Dumnezeu a încercat pe Avraam…”. Ideea de bază constă în credinţa lui Avraam „Şi a crezut Avraam pe Domnul (Iahve) şi i s-a socotit aceasta ca dreptate” (*Fac*. 15:6) şi în dovedirea puterii lui Dumnezeu, care transformă imposibilul în realitate. „Este oare ceva cu neputinţă la Dumnezeu?” (*Fac*. 18:14).

Peţirea Rebecăi pentru Isaac trebuie pusă în aceeaşi serie. Practic şi aceasta se constituie într-o încercare, Rebeca fiind întâlnită cu ajutorul lui Dumnezeu, în urma rugăciunii (*Fac*. 24:12).

Seria de pericole se continuă cu istoria lui Iacov, cel duşmănit de fratele său (*Fac*. 27:42-43) şi care apoi intră în slujba unchiului său, Laban din Haran (*Fac*. 29-31), trudindu-se 20 de ani (*Fac*. 31:38-42). Mai departe familia patriarhului este salvată de foamete de către Iosif, cel vândut de fraţii săi, dar pe care Dumnezeu l-a rânduit spre bine (*Fac*. 45:5).

La fel, promisiunile făcute patriarhilor sunt ameninţate de robirea şi exterminarea dorită de egipteni (*Ieş*. 1:10.16).

Melchisedec şi jertfirea lui Isaac

În *Fac*. 14:18-20 Avraam este binecuvântat de către un personaj misterios, Melchisedec, regele-preot din Salem. După *Ps*. 75:2, Salem este Ierusalimul:

> „Că s-a făcut în Ierusalim (ebr. Salem) locul Lui şi locaşul Lui în Sion”.

Melchisedec îl binecuvintează pe Avraam în numele lui Dumnezeu Celui Preaînalt (אֵל עֶלְיוֹן – *El Elión*) (v. 19), al cărui preot şi era (v. 18). Interesant că Avraam îl identifică pe Dumnezeul lui Melchisedec cu propriul Dumnezeu, în faţa Căruia se jură (v. 22). Acest fapt arată că ambii îl adorau pe acelaşi Dumnezeu.

Darurile aduse de Melchisedec, pâinea şi vinul (v. 18) preînchipuie darurile euharistice. De remarcat că ele sunt aduse în Ierusalim/Salem. Din acest punct de vedere, pericopa trebuie pusă în legătură cu jertfirea lui Isaac tot în Ierusalim (*Fac*. 22).

Melchisedec mai reprezintă însă şi tipul de preoţie specific Mântuitorului (cf. *Ps*. 109:4; *Evr*. 5:10; 6:20; 7:15-22). Genealogia lui Melchisedec nu este cunoscută, fapt interpretat în *Evr*. 7:3 ca simbolizând veşnicia lui Hristos:

> „Fără tată, fără mamă, fără spiţă de neam, neavând nici început al zilelor, nici sfârşit al vieţii [în sensul că toate acestea erau necunoscute – n.n.], ci, asemănător fiind Fiului lui Dumnezeu, el rămâne preot pururea".

Binecuvântându-l pe Avraam şi luând zeciuială de la el, Melchisede se arată superior lui Avraam şi şi implicit lui Levi (descendentul din Avraam) (*Evr*. 7:4-10). Prin aceasta preoţia lui Melchisedec este indicată ca superioară celei levitice a VT (v. 15-16). Iisus Hristos, arhiereu după rânduiala lui Melchisedec (v. 15.17.21) s-a făcut astfel „chezaşul unui mai bun testament/legământ" (v. 22), având o preoţie netrecătoare (v. 24).

Melchisedec este deci un tip al lui Hristos în ce priveşte slujirea preoţească.

Revenind la darurile euharistice, ele trebuie puse în legătură cu jerfa lui Isaac prin localizarea acesteia tot în Ierusalim. Dacă în *Fac*. 22:2 locul jertfei este un munte din ţinutul Moria, *2Paral*. 3:1 identifică muntele Moria cu muntele pe care Solomon ridică Templul, deci cu muntele Sion din Ierusalim. Cu alte cuvinte, după tradiţia biblică, Isaac trebuia adus jertfă tot în Ierusalim. Dacă la Melchisedec întâlneam o prefigurare a darurilor euharistice de pâine şi de vin, aici găsim o prefigurare a jertfei sângeroase de pe cruce a Mântuitorului, petrecută deloc întâmplător tot în Ierusalim. De altfel chiar Mântuitorul se identifică cu Templul din Ierusalim, spunând iudeilor: „Dărâmaţi templul acesta şi în trei zile îl voi ridica", vorbind de „templul trupului Său" (cf. *Ioan*. 2:19-21).

De altfel jerfa Mântuitorului este preînchipuită de Isaac şi pentru că acesta îşi poartă lemnele de jertfă în spate (cf. *Fac*. 22:6), după cum Mântuitorul Şi-a purtat crucea. Apoi numele dat altarului, Iahve Ire („Domnul Se arată"), preînchipuie adevărata arătare a lui Dumnezeu, în persoana lui Hristos.

Jertfa lui Isaac nu a fost însă împlinită. În fiului promis Dumnezeu trimite un berbec (cf. 13). Mântuitorul însă Îşi va asuma deplin jertfa sângeroasă.

Sf. Treime la stejarul Mamvri

În *Fac*. 18, Avraam primeşte la Stejarul Mamre / Mamvri vizita a trei „oameni", cărora el însă li se adresează la singular ca lui Dumnezeu (18:3). Unul dintre ei chiar este identificat cu Iahve (18:22.33), iar ceilalţi doi sunt numiţi „îngeri" (19:1).

Au existat două interpretări creştine ale acestui eveniment. După prima, Domnul (Iahve) este Hristos, Care s-a arătat însoţit de doi îngeri.

După a doua interpretare, care s-a şi impus, contează foarte mult că Avraam i-a salutat pe Cei trei ca şi cum ar fi o singură persoană. Deşi Treimea nu Se face simţită în mod direct în VT (D. Stăniloae), ar fi deci Sf. Treime revelată patriarhului.

Sf. Maxim Mărturisitorul chiar observă diferenţa revelaţiei făcute lui Avraam şi lui Lot. „Arătându-se lui Avraam, care era desăvârşit în cunoştinţă, Dumnezeu l-a învăţat că în raţiunea unităţii se cuprinde raţiunea imaterială a Treimii. Aceasta pentru că Avraam ieşise cu mintea total din materie şi din formele ei. De aceea i S-a arătat ca trei şi i-a vorbit ca unul." Nu la fel însă lui Lot, care nu era la fel de înduhovnicit; lui Dumnezeu i Se arată în chip de doime.

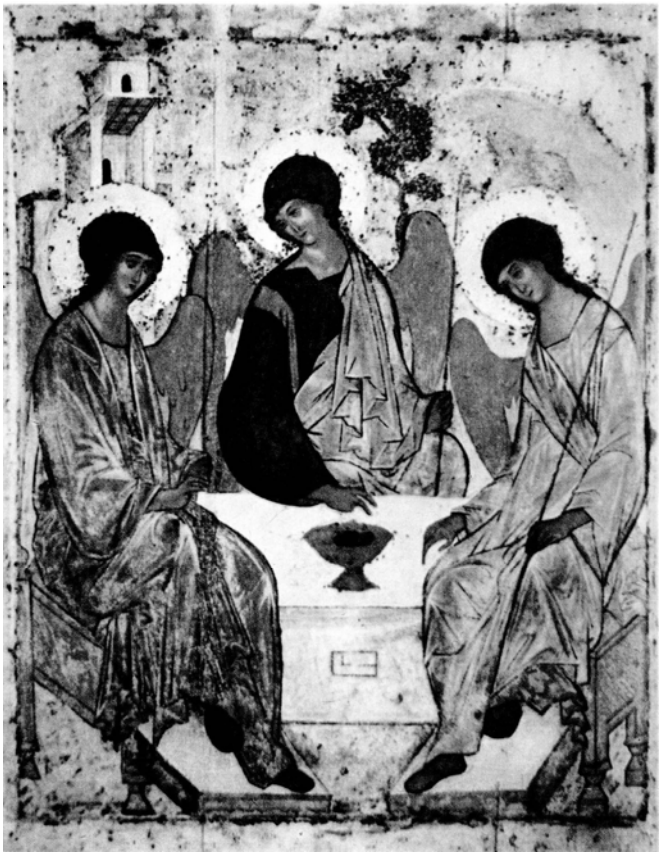

Sf. Andrei Rubliov, Sfânta Treime la Stejarul Mamvri (Moscova, sec. 15)

În Biserica Ortodoxă, interpretarea treimică s-a imus în special prin canonizarea modelului iconografic la Sf. Andrei Rubliov printr-un sinod în

Rusia (sec. 16 dHr.). Astfel, oricare altă reprezentare iconografică a Sf. Treimi apare ca necanonică.

Scara lui Iacob

Călătorind din Beerşeba spre Haran, Iacob se opreşte într-un loc unde înnoptează, punându-şi căpătâi o piatră (*Fac*. 28:10-22). În vis i se arată o scară de la pământ la cer, pe care îngerii lui Dumnezeu se coborau şi urcau (v. 12). În acest context Dumnezeu îi reînnoieşte făgăduinţele făcute lui Avraam şi Isaac.

A doua zi, Iacob unge piatra şi o pune ca stâlp sacru sau betyl (ebr. מַצֵּבָה – *maţevá*). Vechimea acestei tradiţii este arătată şi de faptul că ulterior stâlpul sacru a fost interzis în cult (*Deut*. 16:22; *Lev*. 26:1).

Iacob pune numele acelui loc Betel „casa lui Dumnezeu", spunând (v. 17):

> „Cât de înfricoşător este locul acesta! Aceasta nu e alta fără numai casa lui Dumnezeu şi poarta cerului!"

Prin aceasta Iacob devine, ca şi patriarhul Avraam, fondator al cultului dintr-un sanctuar.

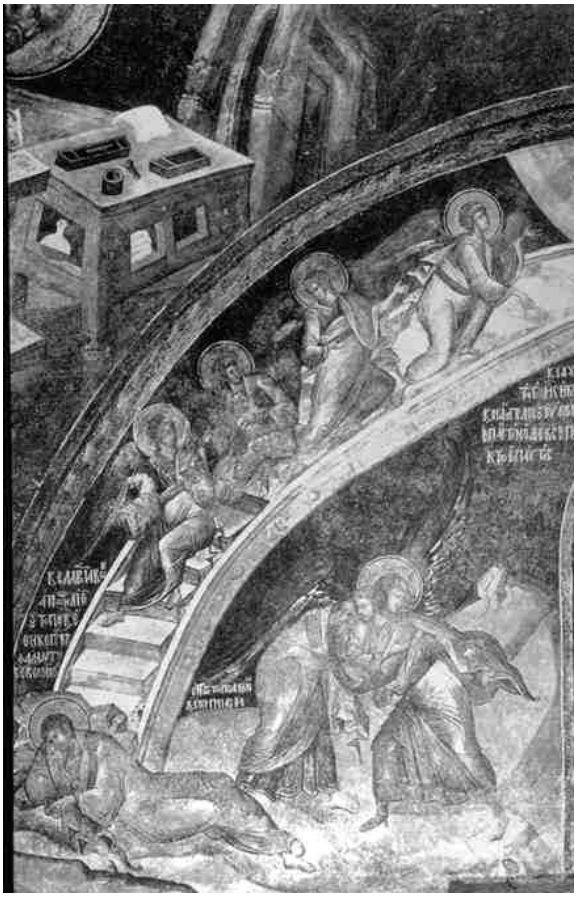

În înţeles duhovnicesc, Sf. părinţi L-au văzut pe Hristos în piatra pe care a dormit patriarhul Iacob şi pe care a uns-o (Hristos = Cel Uns) (cf. Sf. Chiril al Alexandriei). Scara este interpretată fie ca reprezentând Biserica (Beda Venerabilul – sec. 8), fie pe Maica Domnului (în *Minei*, prima paremia de la vecernia Naşterii Maicii Domnului este din *Fac*. 28; în *Acatistul Bunei Vestiri*, în cântarea a 4-a a canonului Maica Domnului este numită „scară care ai înălţat cu harul pe toţi de pe pământ", iar în icosul al 2-lea: „scară cerească pe care S-a pogorât Dumnezeu").

Lupta de la râul Iaboc

Întorcându-se din Mesopotamia, Iacob întâlneşte la râul Iaboc din Transiordania un bărbat (**אִישׁ** – *iş*) cu care se luptă până dimineaţa (*Fac*. 32:24-32). După v. 28 („te-ai luptat cu Dumnezeu") şi v. 30 („Am văzut pe Dumnezeu") s-ar înţelege că persoana misterioasă e însuşi Dumnezeu. După Osea însă, Iacob s-a luptat cu îngerul lui Dumnezeu (*Os*. 12:5: „cu îngerul s-a

luptat şi l-a biruit").

Pericopa trebuie înţeleasă pornind de la efectele acestei lupte:

- schimbarea numelui din Iacob în Israel echivalează cu o schimbare interioară asociată cunoaşterii lui Dumnezeu (cf. schimbarea numelui lui Avram şi Sarei în *Fac*. 17)
- vederea lui Dumnezeu, fap care dă şi numele locului, Penuel/Peniel „faţa lui Dumnezeu"; avem de-a face deci cu o teofanie
- atingerea de muşchiul coapsei constituie o etiologie cultică (se explică de ce israeliţii aduc ca jertfă pulpa sau muşchiul coapsei): explicaţia este că însuşi Dumnezeu şi-a revendica această parte aleasă a jertfei, atingând coapsa patriarhului

În lumina celor afirmate mai sus, lupta trebuie înţeleasă ca un antrenament pentru lupta duhovnicească. De altfel, şi alte texte îl prezintă pe omul credincios cu un militar duhovnicesc (cf. *Efes*. 6:11-17).

Sf. părinţi au interpretat iarăşi hristic teofania de la Iaboc. Bărbatul este Hristos (Sf. Ilarie de Poitiers – sec. 4, Cezar de Arles – sec. 6).

Dumnezeul lui Avraam, al lui Isaac şi al lui Iacov (*Ieş*. 3:16) îl rânduieşte însă pe Moise ca salvator, amintindu-Şi de legământul cu patriarhii (*Ieş*. 2:24-25). Cu toată împotrivirea faraonului (cf. istoria plăgilor *Ieş*. 7–11), poporul este scos din Egipt de către Dumnezeu „cu mână tare şi cu braţ înalt" (*Deut*. 4:34).

Dumnezeu îşi aduce poporul la muntele Sinai, dându-i Legea, ca expresie a legăturii paternale cu Israelul.

Profeţie mesianică - Împăciuitorul

O profeţie mesianică des utilizată se află în aşa numitele Binecuvântări ale lui Iacov (*Fac*. 49:8-12).

> „[8]Iudo, pe tine te vor lăuda fraţii tăi. Mâinile tale să fie în ceafa vrăjmaşilor tăi. Închina-se-vor ţie feciorii tatălui tău. [9]**Pui de leu eşti, Iudo**, fiul meu! De la jaf te-ai întors... El a îndoit genunchii şi s-a culcat ca un leu, ca o leoaică... Cine-l va deştepta? [10]Nu va lipsi sceptru din Iuda, nici toiag de cârmuitor din coapsele sale, până ce va veni **împăciuitorul**, Căruia se vor supune popoarele. [11]Acela îşi va lega de viţă asinul Său, de coardă mânzul asinei Sale. Spăla-va în vin haina Sa şi în sânge de strugure veşmântul Său! [12]Ochii Lui vor scânteia ca vinul şi dinţii Săi vor fi albi ca laptele."

Cuvântul tradus Împăciuitorul (v. 10) apare în ebraică שִׁילֹה – *Şiló*, al cărui sens nu este cunoscut (se presupune coruperea lui în TM). LXX (recenzia lui Lucian şi Origen) înţelege cuvântul ca שֶׁלּוֹ – *şeló* „al / ale lui", traducând cu ᾧ ἀπόκειται, „cel căruia i se cuvine", „cel căruia i-a fost pus deoparte (tributul? – cf. BJ)". Ar fi avut în vedere David, însă în acest caz ca tip al lui Hristos. De altfel Mesia apare în *Apoc*. ca „leul din Iuda" (*Apoc*. 5:5), referire directă la *Fac*. 49:9. Traducerea „Împăciuitorul" porneşte de la rădăcina שָׁלָה – *şalá* „a fi în pace, fericit" (cf. *Ier*. 12:1).

Targumurile (Onqelos, Pseudo-Ionatan, Neofiti) îl identifică pe cel aşteptat

cu „regele Mesia”.

În înţeles duhovnicesc, este interesant că leul a fost identificat cu Dumnezeu-Tatăl, iar puiul de leu cu Fiul (Ipolit). Venirea sa pe asin sau pe mânzul asinei a fost pusă în legătură cu intrarea în Ierusalim a Mântuitorului Hristos (Sf. Efrem). În fine, spălarea hainei în vin înseamnă în sens duhovnicesc botezul şi pătimirea Mântuitorului (Sf. Ambrozie).

Ieşire-Numeri

Chemarea lui Moise

Chemarea lui Moise este menţionată în două locuri: *Ieş*. 3-4 şi 6. În cap. 3, pe când Moise păştea turma socrului său, preotul din Madian (numit după mai multe tradiţii fie Ietro, fie Raguel, fie Hobab), vede un tufiş în flăcări (un rug aprins). Din acest rug Dumnezeu îi vorbeşte. Ulterior tradiţia a fost adăugită cu 3:2a, după care îngerul, şi nu Dumnezeu i se arată, şi anume într-o pară de foc, şi nu în rug.

Chemarea comportă toate elementele caracteristice: (a) însărcinarea, (b) obiecţiile celui chemat („cine sunt eu…?” 3:11; „dar de-mi vor zice: Cum Îl cheamă…?” 3:13; „dar de nu mă vor crede?” 4:1; „nu sunt om îndemânatec la vorbă…” 4:10; „rogu-mă, Doamne, trimite pe altul” 4:13), (c) semnele (dezvăluirea numelui divin, minunile cu toiagul), (d) făgăduinţa asistenţei divine (4:15).

Pentru prima dată este explicat numele propriu divin Iahve printr-o sintagmă „Eu sunt Cel ce sunt” (ebr. אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה – *ehié aşér ehié*), tradus de LXX printr-un participiu, ὁ ὤν „cel ce este” (*Ieş*. 3:14). Prin aceasta Iahve se prezintă ca Cel ce există prin sine şi este cauză a existenţei pentru celelalte.

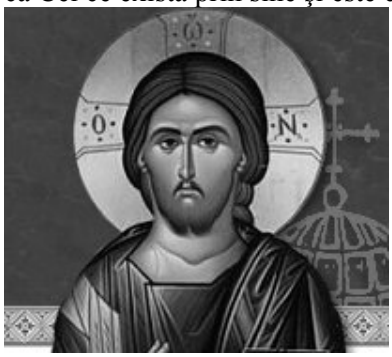

În interpretarea creştină, şi tradiţia arătării directe a lui Dumnezeu şi tradiţia arătării îngerului au acoperire, pentru că orice teofanie în VT este de fapt o hristofanie. Deci prin Iahve se înţelege Hristos, numit şi Înger (cf. *Is*. 9:5 LXX). În iconografia creştină, haloul lui Hristos, deja din sec. 6 cruciform, are începând cu sec. 14 inscripţionate 3 litere: O Ω N, adică participiul articulat ὁ ὤν din LXX. Prin aceasta Hristos este identificat cu Iahve pe care l-a văzut Moise în rug.

De asemenea, pentru că Hristos S-a arătat în rug, rugul aprins în tradiţia bisericească a fost identificat cu Maica Domnului. „Bucură-te, rugul cel nears…” (*Acatistul Buneivestiri*, la cântarea a 6-a din canon); „Moise a cunoscut în rug taina cea mare a naşterii tale, Preasfântă, curată Fecioară” (*ibidem*, la cântarea a 8-a din canon).

Rugul nears dovedeşte că firea divină se poate uni cu firea umană fără să o distrugă. De asemenea trimite în sens duhovnicesc la pururea-fecioria Maicii Domnului, pentru că deşi a purtat Purcul în pântece, nu şi-a alterat fecioria.

Icoana rugului aprins o are în centru pe Maica Domnului cu Pruncul în braţe, ţinând uneori şi o scară (Maica Domnului este scara lui Iacob). Din medalionul central pornesc raze, formând două stele cu 4 braţe suprapuse: una de culoare roşie (= focul), alta de culoare verde (= verdeaţa rugului). Între raze sunt numeroşi îngeri şi arhangheli purtând diferite simboluri.

Revelaţia lui Dumnezeu prin nume

Există o diferenţă majoră între Iahvist (J) şi Codul preoţesc (P).

P consideră că în decursul istoriei au existat trei mari etape ale revelaţiei:

1. Dumnezeu era cunoscut în istoria primordială cu numele generic de אֱלֹהִים – *Elohím* „divinitate”. Acest termen putea fi aplicat şi altor zei. Se urmăreşte astfel sublinierea universalităţii Dumnezeului lui Israel.
2. Lui Avraam Dumnezeu i s-a arătat cu numele de אֵל שַׁדַּי – *El Şadái* (*Fac*. 17:1), nume format din *el* „divinitate” plus cuvântul enigmatic *şadái* (s-a propus derivarea sa de la termenul acadian *šaddu* „munte”); în perioada rabinică *šadday* a fost înţeles ca „Cel sieşi suficient” – *še-dday*. LXX l-a tradus ca „Atotţiitor” (παντοκράτωρ) sau „Puternic” (ἱκανός). Prin acest nume Dumnezeu Se arată ca Cel care îi conferă putere lui Avraam să devină din străinul dezrădăcinat patriarhul care primeşte făgăduinţele.

3. În sfârşit, numele Iahve (יהוה – vocalizare ipotetică *Iahvé*) a fost revelat abia lui Moise. Cu alte cuvinte, doar Moise, ca cel mai mare profet, are acces la cunoaşterea cea mai desăvârşită a lui Dumnezeu.

***Ieş.* 6:2-3**: „[2]Apoi a grăit Domnul [Iahve] către Moise şi a zis către el: «Eu sunt Domnul [Iahve]. [3]Şi M-am arătat lui Avraam, lui Isaac şi lui Iacov ca Dumnezeu Atotputernic [El Şadai], iar cu numele Meu de Domnul [Iahve] nu M-am făcut cunoscut lor".

J dimpotrivă foloseşte numele divin de Iahve de la începutul creaţiei (*Fac*. 2:4b u), ţinând astfel să sublinieze că Iahve este creatorul lumii şi că nu altcineva. Vom înţelege mai bine miza acestui demers dacă ţinem cont de faptul că în cultura canaanită exista un zeu suprem creator (numit El) şi un zeu mai tânăr, care s-a impus ulterior ca stăpân (Baal). Iahvistul arată astfel că în cultura ebraică nu există o diferenţă între divinitatea de la creaţie şi cea care stăpâneşte actual.

Mielul pascal

Despre ritul pascal se vorbeşte în *Ieş*. 12:1 – 13:6.

Mielul pascal este de asemenea tip al Mântuitorului, despre care se spune (*1Cor*. 5:7).

„[7]Curăţiţi aluatul cel vechi, ca să fiţi frământătură nouă, precum şi sunteţi fără aluat; căci **Paştile nostru Hristos** S-a jertfit pentru noi. [8]De aceea să prăznuim nu cu aluatul cel vechi, nici cu aluatul răutăţii şi al vicleşugului, ci cu azimele curăţiei şi ale adevărului."

În acest caz, credincioşii (Biserica) trebuie să fie azime (v. 7 – „fără aluat"). Se face astfel aluzie la cele două sărbători strâns legate, Paştile şi Azimele.

Hristos apare ca miel foarte pregnant în NT (*Ioan* 1:29; un miel ca înjunghiat *Apoc*. 5:6).

Deşi aparent puţin interesantă, cartea *Lev*. păstrează o bogată încărcătură duhovnicească. Jertfele descrise aici, nedesăvârşite şi de aceea repetitive, prefigurează însă toate jertfa de pe Golgota, care le desăvârşeşte.

Trecerea prin Marea Roşie

Trecerea prin Marea Roşie este descrisă în *Ieş*. 14 şi celebrată apoi prin cântarea lui Moise din *Ieş*. 15. În mod cert, tradiţia datează din perioada Templului (cf. 15:17), ceea ce arată că textul biblic actual reflectă tradiţia târzie care rememorează cultic momentul hotărâtor al eliberării. Aspectul didactic al relatării Exodului e dovedit şi de grija de a prezenta istorisirea cu explicaţiile de rigoare cerute de către cei neiniţiaţi (cf. *Ieş*. 13:8.14).

Cântarea lui Moise constituie prima odă din cartea *Odelor*. O aluzie la ea deschide fiecare canon imnografic în Biserica Ortodoxă, de aceea amintirea trecerii prin Marea Roşie este repetată în multe ocazii în cultul divin.

În sens duhovnicesc, trecerea prin Marea Roşie preînchipuie Sf. Botez (cf.

1Cor. 10:3).

Mana

Mana este un fenomen natural, prezent doar în Peninsula Sinai, fiind mai exact sevă de tamarisc solidificată în urma înţepăturii unor insecte.

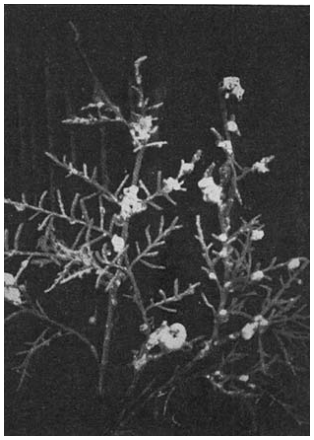

Despre mană se vorbeşte în *Ieş*. 16 şi *Num*. 11, precizându-se că ea cade în fiecare zi (cu excepţia sabatuluI) din cer. În *Ps*. 77:29 este numită „pâinea îngerilor". Dumnezeu a dorit ca israeliţii să mănânce iniţial pe timpul călătoriei în pustiu exclusiv această hrană cerească. Plângându-se de lipsa de carne, Dumnezeu le aduce şi prepeliţe (această renunţare la alimentaţia exclusivă cu „pâinea cerească" aminteşte de renunţarea la vegetarianismul primordial din paradis).

Deloc întâmplător, Mântuitorul este închipuit de mană (*Ioan* 6:31-35.48-51)

„[31]Părinţii noştri au mâncat mană în pustie, precum este scris: «Pâine din cer le-a dat lor să mănânce». [32]Deci Iisus le-a zis: Adevărat, adevărat zic vouă: Nu Moise v-a dat pâinea cea din cer; ci Tatăl Meu vă dă din cer pâinea cea adevărată. [33]Căci pâinea lui Dumnezeu este cea care se coboară din cer şi care dă viaţă lumii. [34]Deci au zis către El: Doamne, dă-ne totdeauna pâinea aceasta. [35]Şi Iisus le-a zis: **Eu sunt pâinea vieţii**; cel ce vine la Mine nu va flămânzi şi cel ce crede în Mine nu va înseta niciodată. […] [48]Eu sunt pâinea vieţii. [49]Părinţii voştri au mâncat mană în pustie şi au murit. [50]Pâinea care se coboară din cer este aceea din care, dacă mănâncă cineva, nu moare. [51]Eu sunt pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer. Cine mănâncă din pâinea aceasta viu va fi în veci. Iar pâinea pe care Eu o voi da pentru viaţa lumii este **trupul Meu**."

Hristos se arată astfel ca adevărata mană venită din cer (Dumnezeu întrupat), care, spre diferenţă de vechea mană, dă viaţă veşnică. Mana este şi un tip al euharistiei.

Odată cu mana, israeliţii descoperă şi sabatul, adică odihna divină de la începutul creaţiei, pentru că mana cădea în ritmul sabatic (în a 6-a zi porţie dublă, ca să înceteze în ziua a şaptea).

Piatra din pustie

Hristos este prefigurat de piatra din pustie care a izvorât apă (*Ieş*. 17; *Num*. 20) şi care – după o tradiţie iudaică menţionată şi de Sf. Pavel în acest loc – călătorea după israeliţi, potolindu-le setea (*1Cor*. 10:4).

„[1]Căci nu voiesc, fraţilor, ca voi să nu ştiţi că părinţii noştri au fost toţi sub nor şi că toţi au trecut prin mare. [2]Şi toţi, întru Moise, au fost botezaţi în nor şi în mare. [3]Şi toţi au mâncat aceeaşi mâncare duhovnicească; [4]Şi toţi, aceeaşi băutură duhovnicească au băut, pentru că beau din piatra duhovnicească ce îi urma. Iar piatra era Hristos."

Şarpele de aramă

Şi episodul cu înălţarea şarpelui de aramă şi puterea sa tămăduitoare (*Num*. 21) preînchipuie înălţarea pe cruce, dar şi puterea vificatoare a lui Hristos (*Ioan* 3:14-15):

> „[14]Şi după cum Moise a înălţat şarpele în pustie, aşa trebuie să se înalţe Fiul Omului, [15]ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viaţă veşnică”.

Identificarea lui Hristos cu şarpele, deşi în *Fac*. 3:15 şarpele era duşmanul oamenilor, înseamnă că Hristos Îşi asumă moartea pentru a aduce tămăduirea.

Interesant că ulterior israeliţii au idolatrizat Şarpele de aramă, numindu-l Nehuştan („cel din aramă”) şi păstrându-l în curtea Templului, până când este distrus în sec. 8 de Iezechia (*4Reg*. 18:4). Acest fapt arată că tipurile mesianice din VT sunt doar semne, simboluri, şi nu-L pot înlocui pe Hristos, prototipul lor.

Profeţia lui Balaam

În *Num*. 22-24 se arată că regele edomit Balac îl angajează pe vrăjitorul Balaam să-i blesteme pe israeliţi, pentru a-şi asigura victoria militară împotriva lor. Interesant că un profet cu acest nume a fost descoperit pe o inscripţie pe perete din Deir Alla (Transiordania, deci chiar „munţii răsăritului” – *Num*. 23:7), care poate fi datată în sec. 8 îdHr.

Pentru că duhul lui Dumnezeu se pogoară asupra sa, Balaam nu îi blesteamă, ci îi binecuvintează pe isrealiţi. În al treilea rând de profeţii, vorbeşte de o stea care răsare din Iacob (*Num*. 24:17-19).

> „[17]Îl văd, dar acum încă nu este; îl privesc, dar nu de aproape; **o stea răsare din Iacov**; **un toiag se ridică din Israel** şi va lovi pe căpeteniile Moabului şi pe toţi fiii lui Set îi va zdrobi. [18]Lua-va de moştenire pe Edom şi va stăpâni Seirul vrăjmaşilor săi şi Israel îşi va arăta puterea. [19]Din Iacov se va scula Cel ce va stăpâni cu putere şi va pierde pe cei ce vor rămâne în cetate”.

Şi steaua şi toiagul indică un conducător. În sens istoric e vorba de regele David. În tradiţia iudaică, Targumul Onqelos identifică de asemenea „steaua” cu Mesia.

În interpretarea creştină, conducătorul este Mântuitorul Hristos, care după Origen este „stea” ca Dumnezeuşi „toiag” ca om.

Legământul în Pentateuh

Bibliografie: H.-J. Hermisson, „Bund und Erwählung” în: Hans Jochen Boecker et al., *Altes Testament*, Neukirchen-Vluyn [5]1996.

Legământul în VT (בְּרִית – *berít*) nu este expresia juridică a relaţiei dintre două entităţi, ci mai degrabă o promisiune solemnă, jurământul care leagă două

părţi.

El poate fi:

- propria îndatorire
- îndatorarea altuia
- îndatoriri reciproce
- îndatorarea pe care un al treilea o ia pentru două părţi

Expresia „a tăia legământul", folosită în mod curent în ebraică pentru încheierea legământului, poate exprima practica obişnuită de a jertfi (tăia) animale ca pecetluiri ale jurământului. O formă interesantă a legământului o reprezintă trecerea printr-un animal despicat (*Fac*. 15:9-10.17; *Ier*. 34:18), care sugerează asumarea de către respectivul a pedepsei de a fi despicat ca acel animal, în cazul în care ratează ţinerea făgăduielii.

În antichitate, statele mari (Imperiul hitit, Imperiul asirian) încheiau legăminte cu state mai mici; în acest caz partenerii sunt inegali: regele superior devine garantul legământului, promiţând regelui vasal o serie de binefaceri cu condiţia respectării fidelităţii faţă de stăpân. Unii cercetători au încercat să fixeze în astfel de tratate forma literară care va influenţa legământul în VT.

Plecând pe de o parte de la faptul că profeţii sec. 8 nu menţionează explicit legământul ca funcţionând între Dumnezeu şi Israel, iar pe de altă parte de la vârsta târzie a unor texte despre legământ (*Fac*. 15; *Ieş*. 24:3-8; 34), s-a ajuns la concluzia că legământul a jucat un rol important abia în literatura deuteronomică şi deuteronomistă.

S-a deosebit o formulă de legământ „Voi veţi fi poporul Meu, şi Eu voi fi Dumnezeul vostru" (*Ier*. 30:22), care exprimă apartenenţa lui Israel la Iahve.

Fac. 15

Textul, considerat de către unii destul de vechi, comportă totuşi elemente noi (cf. similitudinea cu menţionarea din Ieremia). Se pare că este în orice caz pre-deuteronomic.

La întrebarea lui Avram, de unde va cunoaşte că va moşteni ţara (v. 8), Dumnezeu răspunde printr-un ritual. Avram pregăteşte nişte jertfe, pe care le taie în două; venind seara, patriarhul adoarme (vv. 9-12). Atunci un fum ca dintr-un cuptor şi o pară de foc au trecut printre bucăţile de jertfă (v. 17). Aceasta este descrierea unei teofanii: Iahve, nu Avram care doarme, este cel care îndeplineşte ritualul, trecând printre părţile de carne şi asumându-şi astfel o promisiune: „În ziua aceea a încheiat Iahve legământ cu Avram, zicând: Urmaşilor tăi voi da pământul acesta…" (v. 18). Se arată astfel faptul că Dumnezeu îşi ia **sieşi o îndatorire**, care nu depinde de nici o condiţie (Avram nu primeşte nici o îndatorire).

Literatura deuteronomică (Dtn) şi deuteronomistă (Dtr)

Legământul se referă în Dtn (sec. 7 îdHr) la cel încheiat pe Horeb, fiind aplicat prin extensie tuturor membrilor comunităţii lui Israel.

> *Deut*. 5:2-3: „Domnul Dumnezeul vostru a încheiat cu voi legământ în Horeb. / Legământul acesta nu l-a încheiat Domnul cu părinţii noştri, ci **cu noi**, cei ce suntem **astăzi** cu toţii vii aici."

Versetele de mai sus prefaţează *Decalogul*, astfel dându-se legământului i se dă o puternică tentă juridică prin respectarea poruncilor.

> *Deut*. 7:9.11: „Să ştii dar că Domnul Dumnezeul tău este adevăratul Dumnezeu, Dumnezeu credincios, Care păzeşte legământul Său şi mila Sa, până la al miilea neam, către cei ce-L iubesc şi păzesc poruncile Lui; / [11]Păzeşte dar poruncile… [12]**De vei asculta legile acestea**, de le vei păzi şi le vei împlini, **atunci şi Domnul Dumnezeul tău va ţine legământul** şi mila Sa faţă de tine, cum S-a jurat El părinţilor tăi; / [13]Te va iubi, te va binecuvânta, te va înmulţi şi va binecuvânta rodul pântecelui tău, rodul pământului tău, pâinea ta, vinul tău, untdelemnul tău, pe cele născute ale vitelor tale mari şi ale oilor turmei tale în pământul acela, pentru care S-a jurat El părinţilor tăi să ţi-l dea ţie. / [14]Şi vei fi binecuvântat mai mult decât toate popoarele şi nu se va afla sterp sau stearpă nici între ai tăi, nici între dobitoacele tale."

Nu mai este vorba ca în *Fac*. 15 de o îndatorire necondiţionată a lui Dumnezeu, ci Dumnezeu îşi păzeşte legământul în măsura în care omul Îl iubeşte şi păzeşte poruncile. Menţionarea iubirii evită orice interpretare formalistă.

În aceeaşi ordine de idei se înscrie şi *Ieş*. 24:3-8.

Însă dat fiind condiţiile, un astfel de legământ putea fi încălcat de om, după cum se observă în Dtr (I jumătate a sec. 6 îHr).

> *4Reg*. 17:7-20: „[7]Când fiii lui Israel au început a păcătui înaintea Domnului Dumnezeului lor, Care îi scosese din. pământul Egiptului … / [13]Atunci Domnul a dat mărturie împotriva lui Israel şi a lui Iuda prin toţi proorocii Săi, prin toţi văzătorii, zicând: "Întoarceţi-vă din căile voastre cele rele şi păziţi poruncile Mele, aşezămintele Mele şi toată învăţătura pe care Eu am dat-o părinţilor voştri şi pe care v-am dat-o şi vouă prin prooroci, robii Mei". / [14]Dar ei n-au ascultat, ci şi-au învârtoşat cerbicia, ca şi părinţii lor care nu crezuseră în Domnul Dumnezeul lor / [15]Şi **au dispreţuit** poruncile Lui şi **legământul Lui**, pe care-l încheiase El cu părinţii lor şi descoperirile Lui… / [16]Şi au părăsit toate poruncile Domnului Dumnezeului lor… / [18]Atunci S-a mâniat Domnul tare pe Israeliţi şi i-a lepădat de la faţa Sa, şi n-a mai rămas decât seminţia lui Iuda. / [19]Dar nici Iuda n-a păzit poruncile Domnului Dumnezeului său şi s-a purtat după obiceiurile Israeliţilor, cum Se purtau aceştia. / [20]Şi Şi-a întors Domnul faţa de la toţi urmaşii lui Israel şi i-a smerit dându-i în mâinile jefuitorilor şi **în sfârşit i-a lepădat de la faţa Sa**."

Concluzia se impune că, nerespectând legământul adus cu dragoste de Dumnezeu, Israelul îşi pierde ţara şi este dus în exil.

Codul preoţesc (P)

Având în vedere concluziile literaturii Dtn şi Dtr, codul preoţesc (P – cca 550 îdHr) va vorbi despre legământul cu Noe (*Fac*. 9:1-17) sau despre legământul cu Avraam (*Fac*. 17), dar nu va numi un legământ pe Horeb.

Legămintele menţionate servesc ca periodizare: cel cu Noe caracterizează relaţia lui Dumnezeu cu întreaga omenire, iar cel cu Avraam relaţia faţă de Israel.

Legământul cu Noe (*Fac*. 9:1-17), concretizat în poruncile noahitice (v. 4-6) după încetarea potopului, legiferează interzicerea vărsării sângelui uman, în fapt motivul pentru care potopul a fost adus pe pământ (cf. *Fac*. 6:11-13). Tot acum se permite consumarea cărnii animale (este alterat vegetarianismul paradisiac din *Fac*. 1:29-30), ca o concesie divină faţă de violenţa crescândă a omului, dar aceasta se îngrădeşte prin interzicerea consumului de sânge.

Poruncile noahitice însă nu fac parte din legământul propriu-zis, care nu este condiţionat de nimic. Omul nu mai poate periclita legământul prin neascultare, iar legământul apare ca un act pur haric, exprimat chiar în ebraică prin construcţia „a stabili legământul" sau „a da legământul".

Nici **Legământul cu Avraam** (*Fac*. 17) nu cunoaşte nici o condiţie, doar cu o excepţie: Avraam primeşte ca îndatorire semnul legământului, circumcizia (vv. 10-11). Aceasta funcţiona ca semn distinctiv al evreilor în exil, pentru că babilonienii nu o practicau.

Valabilitatea legământului nu este ameninţată de respectarea umană a poruncii; individul care nu o respectă este îndepărtat (excomunicat) (v. 14), însă legământul dăinuie.

În rest, legământul propriu-zis păstrează doar promisiuni divine: promisiunea urmaşilor (v. 4-6), promisiunea ţării (v. 8) şi, ceea ce este foarte important, aluzia la relaţia deosebită între Dumnezeu şi Israel care se va realiza pe mt. Sinai.

> *Fac*. 17:7: „Voi pune legământul Meu între Mine şi între tine şi urmaşii tăi, din neam în neam, să fie **legământ veşnic**, aşa că Eu voi fi Dumnezeul tău şi al urmaşilor tăi de după tine."

Decalogul

Bibliografie: H.J. Boecker, „Recht und Gesetz: der Dekalog", în: Hans Jochen Boecker et al., *Altes Testament*, Neukirchen-Vluyn ^{5}1996; *Encyclopaedia judaica*, Jerusalem 1972, vol. 10 *sub voce* „Laws and Morality", p. 1480; Vladimir Prelipceanu, „Probleme sociale în Vechiul Testament", *ST* 1949, nr. 1-2, 55-68; Athanase Negoiţă, „Instituţiile sociale în Vechiul Testament", *ST* 1950, nr. 9-10, 569-589; idem, *Teologia biblică a Vechiului Testament*, Bucureşti 1992.

Începând cu cercetătorul german Albrecht Alt, s-a făcut distincţie între formulările juridice vechi-testamentare.

1. **dreptul cazuistic** – ex. în Cartea Legământului (*Ieş*. 20:22–23): formula „dacă… atunci". Sunt luate în discuţie cazuri concrete, oferindu-se şi rezolvarea lor (eventual prin impunerea unei pedepse). Formularea cazuistică se regăseşte şi în alte coduri de legi din Orientul antic. Se crede că dreptul cazuistic este generat direct de

instituţiile de judecată (judecătorii, instituiţi după *Ieş*. 18 chiar de către Moise)

2. **dreptul apodictic** – cu formă imperativă:
    a. ciclurile de pedepse capitale – ex.: *Ieş*. 21:12
    b. ciclurile de blesteme – ex.: *Deut*. 27:15-26
    c. dreptul prohibitiv – interdicţii (formă negativă „să nu…"), la persoana II sg.; funcţionează ca atenţionări; ex.: Decalogul (*Ieş*. 20:2-17; *Deut*. 5:6-21)

Cele două texte ale decalogului prezintă unele deosebiri, mai importante în porunca sabatului şi cea a poftirii avutului aproapelui:

- în *Ieş*. este introdusă cu „aminţeşte-ţi de…", pe când în *Deut*. cu „păzeşte"
- în *Deut*. prezintă 3 adaosuri: „după cum Iahve, Dumnezeul tău ţi-a poruncit" (v. 12), „vita ta şi măgarul tău şi toate animalele tale" şi „pentru ca robul tău şi roaba ta să se poată odihni ca şi tine" (v. 14)
- în *Ieş*. există altă explicaţie a sabatului (teologică – cf. *Fac*. 2:2-3) faţă de *Deut*. (socială – cei ce lucrează, oameni şi animale, trebuie să se odihnească; israeliţii trebue să respecte dreptul sclavilor la odihnă, pentru că şi ei au fost sclavi în Egipt)
- în *Ieş*. este enumerată averea aproapelui care nu trebuie poftită: casa, femeia, ogorul, sluga, slujnica, boul, asinul; cu alte cuvinte femeia este văzută aici ca fiind una dintre proprietăţi; în *Deut*. însă, femeia este menţionată prima, urmând apoi casa, ogorul, sluga, etc., ceea ce arată că pentru *Deut*. femeia nu mai este încadrată între proprietăţi, ci se apropie mult mai mult de statura bărbatului

După opinia clasică a cercetătorilor textul Decalogului din *Ieş*. are o vechime mai mare decât cel din *Deut*., cu excepţia poruncii sâmbetei, care apare într-o formulare mai veche în *Deut*. şi mai nouă în *Ieş*. (la *Ieş*. se constată apropierea de formularea sacerdotală – sursa documentară P – din *Fac*. 2:2-3).

Interesantă este deosebirea de numărare. Ortodocşii şi reformaţii (calvinii) fac diferenţă între interdicţia altor zei şi interdicţia reprezentării chipului; catolicii şi luteranii consideră aceste porunci ca fiind una singură, despart însă interdicţia poftirii casei aproapelui de interdicţia poftirii femeii acestuia. Evreii disting introducerea („Eu sunt Iahve") ca pe o primă poruncă.

	ortodox/ reformat	**catolic/ luteran**	**iudaic**
Eu sunt Iahve	1	1	1
să nu ai alţi dumnezei	1	1	2
să nu-ţi faci chip cioplit	2	1	2
profanarea numelui divin	3	2	3
poftirea casei	10	9	10

aproapelui			
poftirea femeii	10	10	10

Ieş. 34 şi *Deut*. pun în legătură pentru prima dată tablele Legii cu textul Decalogului. Au existat două rânduri de table ale Legii: unele scrise de Dumnezeu însuşi (*Ieş*. 24:12; după 31:18 sunt două table ale Legii, scrise după 32:15-16 pe ambele feţe), altele scrise de Moise după ce le-a spart pe primele (*Ieş*. 34:29, deşi după v. 1 tot Dumnezeu le scrie şi pe acestea). Conţinutul lor este descris ca fiind Legea. Abia după *Ieş*. 34:28 şi *Deut*. 4:13; 5:22 tablele conţin textul Decalogului.

TM, ca şi LXX, numesc Decalogul „cele 10 cuvinte" (gr. *deka logoi*, de unde şi denumirea momernă) (*Ieş*. 34:28; *Deut*. 4:13; 10:4).

În creştinism Decalogul ocupă un loc de frunte, fiind văzut ca o prescurtare morală a Legii. Receptarea lui a ţinut însă cont de 2 factori. (1) Încă din NT s-a petrecut o sublimare a Decalogului, în sensul că este condamnată şi poftirea, nu numai actul păcătos – cf. în predica de pe munte (*Mat*. 5) ciclul Fericirilor, ca o contrapondere a Decalogului, urmat de explicarea spirituală a acestuia. (2) Sabatul a fost înlocuit cu duminica (cf. *Evr*. 3-4 în special 4:7.9; *Apoc*. 1:10).

Interiorizarea poruncilor în *Mat*. 5 arată că trebuie evitat gândul păcătos, nu numai fapta ca atare:

porunca	**Legea veche**	**Legea nouă**
a 6-a	[21]Aţi auzit că s-a zis celor de demult: "**Să nu ucizi**"; iar cine va ucide, vrednic va fi de osândă.	[22]Eu însă vă spun vouă: Că oricine **se mânie** pe fratele său vrednic va fi de osândă; şi cine va zice fratelui său: **netrebnicule**, vrednic va fi de judecata sinedriului; iar cine va zice: **nebunule**, vrednic va fi de gheena focului.
a 7-a	[27]Aţi auzit că s-a zis celor de demult: "**Să nu săvârşeşti adulter**".	[28]Eu însă vă spun vouă: Că oricine **se uită la femeie, poftind-o**, a şi săvârşit adulter cu ea în inima lui.
a 9-a	[33]Aţi auzit ce s-a zis celor de demult: "**Să nu juri strâmb**, ci să ţii înaintea Domnului jurămintele tale".	[34]Eu însă vă spun vouă: Să nu vă juraţi nicidecum nici pe cer, fiindcă este tronul lui Dumnezeu, [35]Nici pe pământ, fiindcă este aşternut al picioarelor Lui, nici pe Ierusalim, fiindcă este cetate a marelui Împărat, [36]Nici pe capul tău să nu te juri, fiindcă nu poţi

		să faci un fir de păr alb sau negru, [37]Ci cuvântul vostru să fie: **Ceea ce este da, da; şi ceea ce este nu, nu**; iar ce e mai mult decât acestea, de la cel rău este.

Esenţa Legii

Legea cuprinde un total de 613 porunci. În NT chiar Mântuitorul a fost confruntat cu întrebarea identificării esenţei Legii, adică a celei mai importante porunci. Răspunsul îl găsim menţionat în două locuri.

Marc. 12:28-34	*Mat*. 22:34-40
„[28]Şi apropiindu-se unul din cărturari, care îi auzise vorbind între ei şi, văzând că bine le-a răspuns, L-a întrebat: Care poruncă este întâia dintre toate? [29]Iisus i-a răspuns că întâia este: "Ascultă Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn". [30]Şi: "Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău şi din toată puterea ta". Aceasta este cea dintâi poruncă. [31]Iar a doua e aceasta: "Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi". **Mai mare decât acestea nu este altă poruncă.** [32]Şi I-a zis cărturarul: Bine, Învăţătorule. Adevărat ai zis că unul este Dumnezeu şi nu este altul afară de El. [33]Şi a-L iubi pe El din toată inima, din tot sufletul, din tot cugetul şi din toată puterea şi a iubi pe aproapele tău ca pe tine însuţi **este mai mult decât toate arderile de tot şi decât toate jertfele**. [34]Iar Iisus, văzându-l că a răspuns cu înţelepciune, i-a zis: Nu eşti departe de împărăţia lui Dumnezeu. Şi nimeni nu mai îndrăznea să-L mai întrebe.”	„[34]Şi auzind fariseii că a închis gura saducheilor, s-au adunat laolaltă. [35]Unul dintre ei, învăţător de Lege, ispitindu-L pe Iisus, L-a întrebat: [36]Învăţătorule, care poruncă este mai mare în Lege? [37]El i-a răspuns: Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău şi cu tot cugetul tău. [38]**Aceasta este marea şi întâia poruncă.** [39]**Iar a doua, la fel ca aceasta**: Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi. [40]**În aceste două porunci se cuprind toată Legea şi proorocii**.”

Mântuitorul aminteşte astfel două texte din Pentateuh.

***Deut*. 6:4-5**: „[4]Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn. [5]Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău, din toată inima ta, din tot sufletul tău şi din toată puterea ta.”

> ***Lev.* 19:18**: „Să nu te răzbuni cu mina ta şi să nu ai ură asupra fiilor poporului tău, ci să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi. Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru."

Primul face parte din aşa numitul שְׁמַע – *şemá* „Ascultă (Israele)" (*Deut*. 6:4-9), text fundamental din *Deut*. care proclamă iubirea absolută faţă de Dumnezeu. Din sec. 2 dHr., de când s-a generalizat practica filacteriilor, orice evreu credincios îşi pune în cutiuţele speciale prinse de frunte şi de mâna stângă un sul de piele miniaturizat cu acest text (printre altele).

Hristos pune cele două porunci pe aceeaşi treaptă (cf. *Mat*. 22:39): iubirea lui Dumnezeu din toată inima şi iubirea aproapelui ca pe tine însuţi.

În ciuda opiniei curente că morala VT era una concentrată pe conaţionali, în vreme ce non-israeliţii nu intrau în discuţie, în *Ieş*. 23:9 este interzisă asuprirea străinilor, în plus în *Lev*. 19:34 şi *Deut*. 10:19 se formulează foarte clar iubirea faţă de străini („să-l iubiţi [pe străin] ca pe voi înşivă; „să iubiţi şi voi pe pribeag"). Alături de văduve şi orfani, străinii formau categoria a cărei protecţie socială este cerută în mod special de Lege (*Deut*. 24:17; 27:19).

Acest lucru apare şi în NT. *Luc*. nu cuprinde ca *Marc*. şi *Mat*. întrebarea adresată Mântuitorului despre cea mai mare poruncă, ci doar enunţarea celor două porunci din VT de către învăţătorul de lege (*Luc*. 10:25-28); cuprinde în schimb răspunsul lui Hristos ca tâlcuire a poruncii a doua, iubirea aproapelui, şi anume la întrebarea „cine este aproapele?". Urmează pilda samariteanului milostiv (v. 29-37), din care rezultă că şi un străin poate fi „aproape".

Prin urmare, Evangheliile sinoptice identifică esenţa Legii cu cele două porunci, reliefând că prin „aproape" trebuie înţeles orice om.

Evanghelia ioaneică aduce însă o modificare a ultimei porunci. Etalonul nu mai rămâne omenesc („ca pe tine însuţi"), ci însăşi iubirea divină reglementează iubirea umană. De remarcat că Mântuitorul o formulează ca pe o poruncă nouă.

> *Ioan* 13:34: „**Poruncă nouă** dau vouă: Să vă iubiţi unul pe altul. **Precum Eu v-am iubit pe voi**, aşa şi voi să vă iubiţi unul pe altul."

Cu alte cuvinte esenţa Legii constă în iubirea faţă de Dumnezeu şi în iubirea faţă de aproapele după cum Dumnezeu îi iubeşte pe oameni.

Cortul Sfânt

Bibliografie: Dumitru Abrudan / Emilian Cornițescu, *Arheologie biblică*, Bucureşti [1]1994; Petre Semen, *Arheologia biblică în actualitate*, Iaşi 1997.

Cortul Sfânt ocupă un loc central în cadrul predării Legii pe muntele Sinai. Descrierea sa, ca şi a obiectelor sale, sunt făcute în două locuri (*Ieş*. 25–31 şi respectiv 35–40), care flanchează episodul apostaziei israeliţilor prin viţelul de aur (*Ieş*. 32), redescoperirea slavei divine (33) şi restituirea Legii (34).

Cortul Sfânt şi obiectele sale au fost realizate după un model divin arătat lui Moise pe muntele Sinai (*Ieş*. 25:40). Şi fabricarea propriu-zisă a fost inspirată,

pentru că meşterii Beţaleel din tribul Iuda şi ajutorul său Oholiab din tribul Dan sunt umpluţi de Duhul Sfânt (*Ieş*. 31:2-6).

Cercetătorii moderni consideră însă Cortul Sfânt ca proiectarea în timpul călătoriei prin pustiu a Templului solomonic. Roland de Vaux de exemplu afirmă existenţa unui cort cultic care să adăpostească chivotul sfânt, însă mult mai mobil decât cel descris în *Ieş*.

În 1969 a fost descoperit la Timna (23 km N de Elat) în Israel un sanctuar în 5 straturi de ocupare. Penultimul strat datează din sec. 12 îdHr., fiind de originea madianită. Sanctuarul madianit (reconstruit în fig. de mai jos) era de tipul unui cort cu împrejmuire de zid (folosind fundaţiile unui templu egiptean). În partea de vest prezintă stâlpi cultici şi vase pentru apă.

Sanctuarul madianit oferă doar un exemplu pentru un asemenea aşezământ cultic.

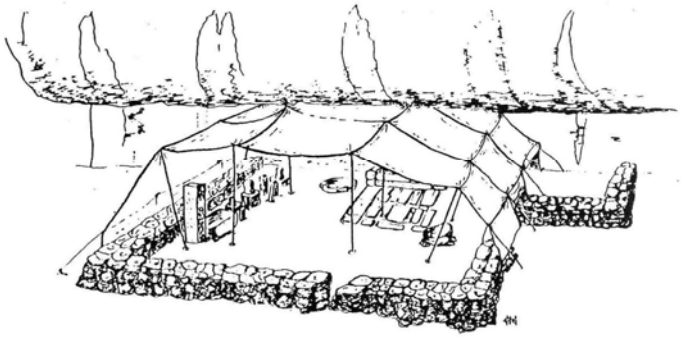

Cortul sfânt, ca şi Templul solomonic, avea 3 părţi: curtea, naosul („Sfânta") şi „Sfânta Sfintelor", locul care corespunde altarului din bisericile creştine. Orientarea sa era E-V, deci invers faţă de bisericile creştine.

Dimensiunile Cortului propriu zis erau modeste: cca 15×4,5×5 m, aproximativ jumătate din Templul solomonic. Curtea Cortului avea dimensiunea de 50×25 m.

Obiectele din Cortul sfânt erau următoarele:

Sfânta Sfintelor	**chivotul**
Sfânta	**masa** cu pâinile punerii înainte (din lemn, îmbrăcată cu aur) **altarul** pentru tămâiere (din lemn îmbrăcat cu aur) **candelabrul** (din aur)
curte	**altarul** pentru jertfe (din lemn, îmbrăcat în aramă) **lavoarul** (din aramă)

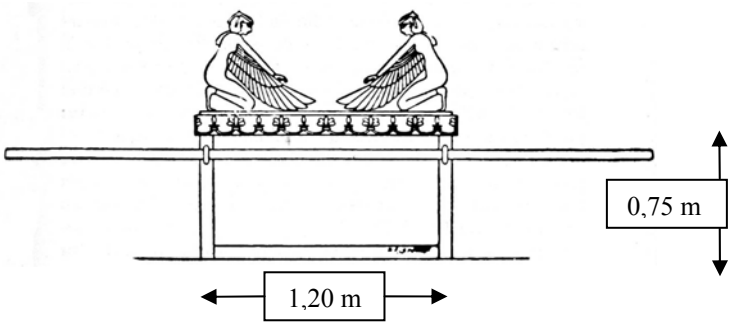

Chivotul (reconstruit în fig. de mai sus), în care se păstrau tablele legii, un vas cu mană şi toiagul lui Aaron care rodise.
Pe capac se găseau 2 heruvimi din aur cu aripile întinse. Chivotul dispare odată cu distrugerea Ierusalimului din 587 îdHr.

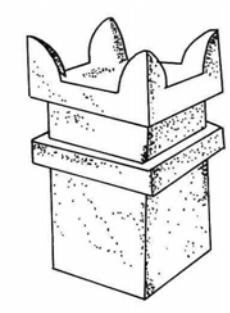

Altar din calcar (înălţimea de 65 cm), descoperit în Meghiddo. Datează din sec. 10 îdHr. Realizat fără îndoială după modelul unui altar real dintr-un sanctuar, micuţul altar servea în cadru cultului privat pentru arderea tămâiei. De remarcat stilul: coarnele altarului (*Ieş*. 27:2) simbolizau forţa sfinţitoare a acestuia. În cazul jertfelor sângeroase pentru expierea păcatelor, coarnele erau unse cu sângele victimei.
De asemenea un inculpat care se socotea nevinovat putea cere azil într-un sanctuar, ţinându-se cu mâinile de coarnele altarului (cf. *3Reg*. 1:50).

Despre altarul îmbrăcat cu aramă din curtea Cortului Sfânt se menţionează că avea dimensiunea de cca 2,5 × 2,5 × 1,5 m.

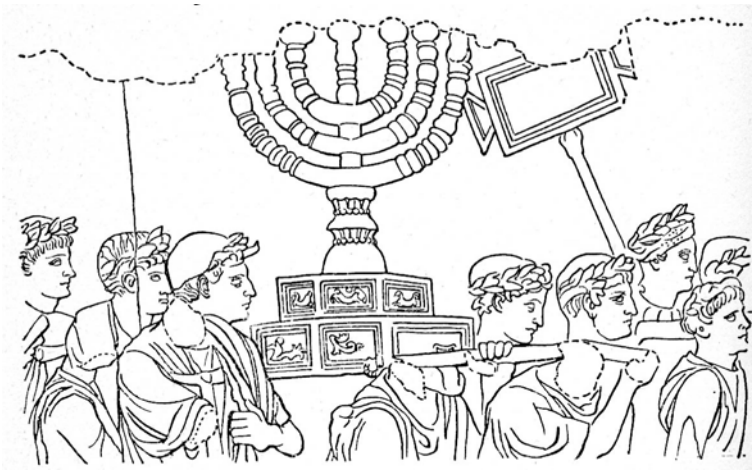

Candelabrul reprezentat pe arcul lui Titus, cel care a distrus Ierusalimul în anul 70 dHr.

Tot în acest cadru,

se realizează o închidere a unei paranteze lăsate deschise încă din primul capitol al *Fac*. Creaţia se împlineşte în Cortul Sfânt, paralelele fiind remarcabile. O observaţie rabinică spune: „Înainte să fie ridicat Sanctuarul din pustie, lumea şchiopăta; dar în momentul în care a fost ridicat, lumea a fost consolidată".

Crearea lumii	***Crearea cortului***
menţionarea zilei a şaptea (*Fac*. 2:2-3)	menţionarea zilei sabatului (*Ieş*. 35:1u)
„şi Dumnezeu a văzut câte a făcut şi iată, erau foarte bune" (*Fac*. 1:31)	„Şi Moise a văzut toată munca şi iată, au terminat-o" (*Ieş*. 39:43)
„astfel au fost făcute cerul şi pământul" (*Fac*. 2:1)	„Astfel toate lucrurile tabernacolului au fost făcute" (*Ieş*. 39:32)
„Dumnezeu a terminat munca pe care a făcut-o" (*Fac*. 2:2)	„Moise a terminat munca" (*Ieş*. 40:33)
„Dumnezeu a binecuvântat a şaptea zi" (*Fac*. 2:3)	„Moise i-a binecuvântat" (*Ieş*. 39:43)

Preoţia

Preoţii în perioada exilică aveau o costumaţie specială. Purtau turbane şi o haină lungă cu mâneci. Pe dedesubt aveau pantaloni, deosebindu-se de portul obişnuit al conaţionalilor. Raţiunea pantalonilor era religioasă: urcându-se pe treptele altarului, nu trebuia să-şi expună faţă de acesta părţile sexuale (*Ieş*. 28:42; cf. *Ieş*. 20:26;). Slujeau desculţ la fel din motive religioase, pentru că un pământ sfânt nu trebuia călcat cu încălţări (cf. *Ieş*. 3:5).

preot

Marele preot, aşa cum îl descriu *Ieş*. şi *Lev*., este o funcţie care se dezvoltă după căderea monarhiei, preluând funcţiile regale. Ungerea sa, probabil abia din perioada post-exilică, constituie de exemplu o reminiscenţă a prerogativelor regale.

mare preot

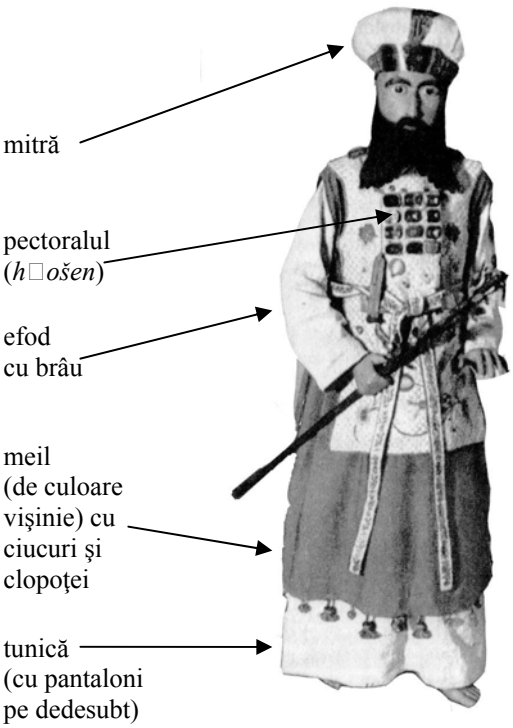

Veşmintele marelui-preot erau următoarele (cf. *Ieş*. 28):

- tunica (hiton) – din in
- meil – o haină fără

mâneci, din mătase vişinie, pusă peste tunică, fiind mai scurtă decât aceasta; marginile erau prevăzute cu ciucuri şi clopoţei. Rolul clopoţeilor era acela de a îndepărta duhurile rele; cultul ortodox i-a păstrat la cădelniţă.
- efod – 2 piese vestimentare (faţă şi spate), fără mâneci care ajungeau până la şold; efodul era prins cu un brâu din acelaşi material
- pectoralul (ebr. חֹשֶׁן – *hóşen*) – o bucată de ţesătură din mătase şi in, în formă de pătrat, fiind prinsă cu şnur peste piept; avea ataşate 12 pietre preţioase diferite, cu numele triburilor israelite înscrustate; pectoralul avea şi un buzunar interior, în care se găseau sorţii Urim şi Tummim
- mitra (chidar) – mai mare decât turbanul preoţilor obişnuiţi; avea ataşată o plăcuţă din aur pe care scria „sfinţenia lui Iahve"

În „sfânta" (naos) nu intrau laicii, ci doar preoţii. În încăperea întunecată a „sfintei sfintelor" nu intra decât marele preot o dată pe an, de Ziua Ispăşirii (*Yōm Kippūr*), la 10 tişri (luna tişri corespunde cu septembrie-octombrie).

Jertfe

Bibliografie: Mircea Chialda, *Sacrificiile Vechiului Testament*, Caransebeş 1941.

În VT jertfele sau sacrificiile sunt cele care reglementează relaţia omului cu Dumnezeu. Ele se numesc מִנְחָה – *minhá* (termen folosit ulterior exclusiv pentru jertfe alimentare) sau în limbajul codului preoţesc קָרְבָּן – *corbán* („aducere").

Sunt de mai multe feluri:

1. jertfa alimentară (ebr. מִנְחָה – *minhá*) – *Lev*. 2; 6:7-11 – ex.: pâini plate sau prăjituri cu ulei, toate însoţite de sare; erau arse pe altar; ca jertfe de turnare – vin şi apă.
2. holocaust (ebr. עוֹלָה – *olá* sau כָּלִיל – *calíl*) – *Lev*. 1; 6:1-6 – se ardea un animal întreg, căruia i se scoteau doar pielea şi măruntaiele; se puteau jertfi vite, capre, oi şi porumbei.
3. jertfă de pace (ebr. זֶבַח – *zévah* sau שְׁלָמִים – *şelamím*) – *Lev*. 3; 7:11-21 – în centru stă ideea de comuniune cu Dumnezeu şi cu oamenii: sângele şi grăsimea sunt arse, carnea consumată de participanţii la jertfă (familie, grup de credincioşi).
4. jertfă de păcat/culpă (ebr. חַטָּאת – *hatát* sau אָשָׁם – *aşám*) – *Lev*. 4–5:26 – punându-şi mâinile pe capul animalului, omul îi transferă acestuia păcatele sale; se stropeşte cu sânge altarul şi se ung coarnele acestuia; restul jertfei este fie consumat de preoţi fie (în cazul jertfei aduse de preoţi sau conducători) ars în afara taberei.

Sărbătorile

În Pentateuh apar 3 mari sărbători anuale, de factură agricolă (cf. calendare festive în *Ieş*. 23:14-17; 34:18-23 (ambele probabil cele mai vechi); *Deut*. 16:1-16 (Dtn); *Lev*. 23 şi *Num*. 28–29 (ultimele două de provenienţă preoţească – P):

1. Sărbătoarea Azimelor – primăvara. Ei i s-a adăugat sărbătoarea Paştelui (ebr. פֶּסַח – *pésah*), de factură pastorală. În perioada exilului, data Paştelui a fost fixată la 14 nisan (martie-aprilie) (seara era consumat mielul pascal), ca între 15-21 nisan să se serbeze săptămâna Azimelor.
2. Sărbătoarea Secerişului, numită şi Sărbătoarea Săptămânilor – începutul secerişului grâului, la 50 de zile după Paşte (de unde şi numele de Cincizecime). Odată cu fixarea datei Paştelui, Sărbătoarea Secerişului cădea la 6 sivan. În sec. 2 dHr. sărbătoarea a fost pusă în legătură cu promulgarea Legii pe muntele Sinai.
3. Sărbătoarea Culesului, numită şi a Colibelor/Corturilor – toamna, la sfârşitul culesului. Se evoca prin petrecerea în colibe timpul călătoriei prin pustiu, când s-a locuit în corturi. Data ei a fost fixată la 15-22 tişri (septembrie-octombrie).

În plus poate fi adăugată ca fiind o sărbătoare semnificativă Ziua Ispăşirii (יוֹם כִּיפּוּר – *iom chipúr*), la 10 tişri (*Lev*. 16; 23:27-32) când marele preot intra în Sfânta Sfintelor făcând expierea pentru păcatele poporului şi când un ţap încărcat cu păcatele din anul respectiv era trimis în deşert.

Deuteronom

Slujirea profetică a Mântuitorului transpare în *Deut*. 18:15.18-19, unde Moise însuşi anunţă un Profet asemenea lui, de ascultarea cuvintelor căruia depinde viaţa poporului.

„[15]**Prooroc** din mijlocul tău şi din fraţii tăi, **ca şi mine**, îţi va ridica Domnul Dumnezeul tău: pe Acela să-L ascultaţi. [18]Eu le voi ridica Prooroc din mijlocul fraţilor lor, cum eşti tu, şi voi pune cuvintele Mele în gura Lui şi El le va grăi tot ce-I voi porunci Eu. [19]Iar cine nu va asculta cuvintele Mele, pe care Proorocul Acela le va grăi în numele Meu, aceluia îi voi cere socoteală."

Totuşi, pentru că nici un prooroc nu s-a ridicat la nivelul lui Moise (*Deut*. 34:10), să-L cunoască pe Dumnezeu faţă către faţă, înseamnă că promisiunea nu a putut să fie împlinită în limita VT.

Se cerea aşadar venirea unui Nou Moise. Se poate observa paralela dintre *Ieş*. şi *Mat*.:

- În Egipt sunt ucişi pruncii israeliţi la porunca faraonului, dar Moise este salvat || Irod ucide pruncii din Betleem, dar Hristos este salvat
- Un Iosif îi aduce pe israeliţi în Egipt ca să-i salveze de foamete || un

Iosif îl aduce pe Hristos în Egipt ca să-I salveze viaţa.
- Hristos Fiul lui Dumnezeu este „scos" din Egipt (*Mat*. 2:15) || Israel „fiul lui Dumnezeu" e scos din Egipt (*Os*. 11:1)
- Israeliţii trec prin apele Mării Roşii || Hristos Se botează.
- După aceea israeliţii petrec în pustiu || la fel Hristos după Botez.
- Moise posteşte pe munte 40 de zile (*Deut*. 9:9) || Hristos posteşte în pustiu 40 de zile
- Moise primeşte pe muntele Sinai legea || Hristos dă noua Lege pe muntele Fericirilor (cf. *Mat*. 5:1)

ISTORIA DEUTERONOMISTĂ

În vechime se credea că *Ios*.–*4Reg*. au fost scrise de profeţi (Iosif Flaviu, Talmud), şi anume fiecare carte de către un profet important contemporan: *Ios*. de către Iosua, *Jud*., *1Reg*. şi *2Reg*. de către Samuel, *3Reg*. şi *4Reg*. de către Ieremia (care menţionează în cartea sa cucerirea Ierusalimului). Această concepţie funcţionează ca şi paternitatea mozaică a Pentateuhului, în sensul că atribuirea cărţii se face după importanţa personalităţii respective.

În 1943 germanul Martin Noth a impus opinia curentă de acum: *Ios*., *Jud*. şi *1-4Reg*. constituie un complex redactat sub influenţa teologiei din *Deut*. De aceea a primit numele de „Istoria Deuteronomistă" (Dtr).

Menţionând graţierea regelui iudeu Ioiachin din anul 561 (*4Reg*. 25:27u), nu însă şi pe regele persan Cirus, care cucereşte în 539 Babilonul, e de presupus că Dtr a fost redactată între aceste date, probabil către 550 în Palestina sau în exil.

Ulterior s-au emis două grupuri de ipoteze:
1. în şcoala germană – se presupune existenţa a trei straturi redacţionale pentru Dtr: unul de factură istorică, al doilea profetică şi al treilea legislativă.
2. în şcoala anglo-americană – se presupune existenţa a două straturi redacţionale, dintre care primul pre-exilic

IOSUA – JUDECĂTORI

Cartea *Iosua* are 3 mari părţi:
- trecerea Iordanului şi cucerirea Canaanului
- împărţirea teritoriului la triburi
- cuvântarea lui Iosua + legământul din Sichem

Iosua		
Cucerirea Cisiordaniei 1-12		
1	cuvântare introductivă (Dtr): însărcinarea lui Iosua să treacă Iordanul, pt cele 3 triburi transiordaniene să participe la cucerire (cf. 22:1-6)	
2–9	relatări etiologice ale tribului Beniamin (în sanctuarul din Ghilgal)	
	2;6	cucerirea cetăţii Ierihon; Rahab
	3–4	monument la Ghilgal
	5	tăiere-împrejur, Paşti, apariţia îngerului
	7–8	cucerirea cetăţii Ai; furtul lui Acan
	8:30u	construirea altarului şi citirea legii la Sichem (cf. *Deut*. 27; 11:28-29)
	9	legământul cu 4 cetăţi ghibeonite
10–11	relatări a 2 campanii beligerante	
	10	lupta de la Ghibeon împotriva coaliţiei lui Adoni-Ţedec din Ierusalim (cf. *Jud*. 1:5u): oprirea soarelui (v. 12-13)
	11	lupta de la apele Merom împotriva cetăţii Haţor (cf. *Jud*. 4:2)
11:16u; 12	sumar: cetăţi cucerite	
Împărţirea Transiordaniei şi Cisiordaniei 13–22		
	împărţirea Transiordaniei (13:7u; cf. 22; *Num*. 32; *Deut*. 3) şi Cisiordaniei (14–19; cf. *Num*. 34)	
13–19	fixarea graniţelor tribale şi listă cu localităţi (15:21u)	
20–21	cetăţile de azil (20) şi levitice (21) (cf. *Deut*. 19; *Num*. 35)	
22	întoarcerea triburilor transiordaniene (v. 1-6; cf. 1:12u) şi construirea altarului la Iordan (v. 9u)	
Cuvântarea lui Iosua 23–24		
23 (22:1-6)	cuvântarea finală a lui Iosua	
24	adaos: aşa numita „zi a ţării” şi legământul din Sichem; confesiunea triburilor; moartea şi îngroparea lui Iosua	

Cartea *Jud*. este împărţită tot în 3 părţi:

- introducere
- istoria judecătorilor
- adaosuri

Jud.	
Introducere 1–2:5	
1	introducere; referatul cuceririlor tribale; aşa-zisul referat negativ (v. 19.21.27u; cf. *Ios*. 15:63; 16:10; 17:11u)
2:1-5	mutarea îngerului lui Iahve din Ghilgal în Bohim
Istoria judecătorilor 2–16	
2:6–**3**:6	privire generală istorică: raportul dintre Dz şi Israel (dtr) – diferenţă faţă de relatările individuale despre triburi (3:7–16:31)
3:7-11	Otniel (cf. 3:13; *Ios*. 15:17)
3:12-30	Ehud din Beniamin împotriva lui Eglon regele Moabului pt

	eliberarea Ierihonului
3:31	Şamgar (cf. 5:6) împotriva filistenilor
4–5	lupta Deborei în valea Iezreel (Tabor) împotriva statelor canaanite: Debora din Efraim şi Barac din Neftali împotriva lui Sisera (Iabin din Haţor); uciderea lui Sisera de către chenita Iael
	5 cântecul Deborei: teofania din Sinai (v. 4-5; cf. *Deut*. 33:2) cu ajutorul lui Israel (v. 14); participarea triburilor din Palestina
6–9	Ghedeon (Ierubaal) din Ofra în Manase împotriva midianiţilor (primii nomazi cu cămile)
	6:11u formularul de chemare (ca şi *Ieş*. 3:10u – E; *1Reg*. 9-10; *Ier*. 1) cu etiologia sanctuarului
	8:22-23 refuzarea coroanei regale (cf. *1Reg*. 8; 12)
	9 Abimelec, fiul lui Ghedeon, rege al oraşului Sichem (precursor al formării statului)
	9:7-15 fabula lui Iotam (critică a regelui)
10–12	Ieftae din Galaad împotriva amoniţilor; concomitent erou tribal şi judecător (12:7)
10:1-5; **12**:8-15	Lista aşa-zişilor judecători minori
13–16	Samson din Dan împotriva filistenilor; saga eroică a triburilor
Adaosuri 17–21	2 adaosuri – situaţia de dinainte de regalitate (17:6; 19:1; 21:25)
17–18	statueta cultică a lui Mica – înfiinţarea sanctuarului tribului Dan; migrarea daniţilor în nord
19–21	crima din Ghibea: războiul întregului Israel (iniţial doar Efraim?) împotriva lui Beniamin; conflictul dintre triburi – 12:1u.

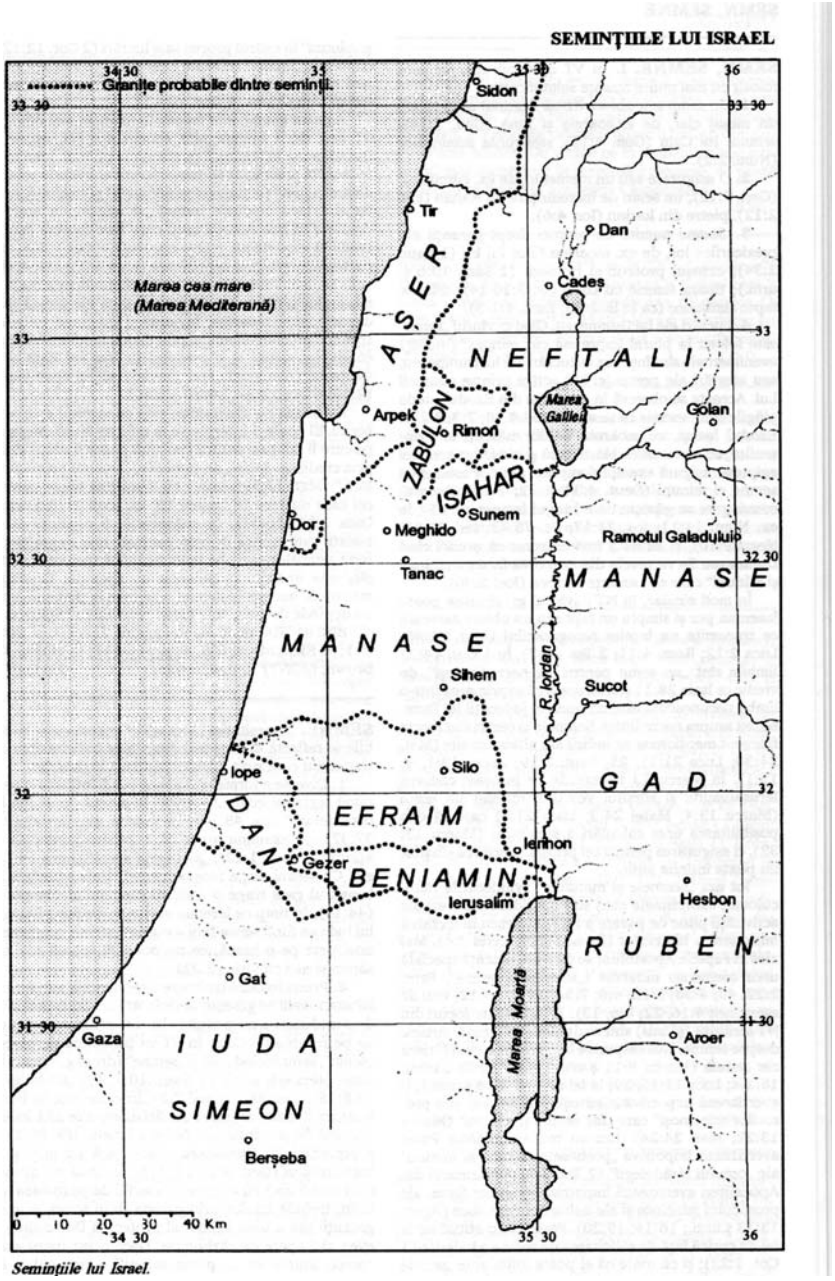

Seminţiile lui Israel.

POPOARELE VECINE

Bibliografie: Ligia Bârziu / Rodica Ursu, *Istoria universală. Orientul antic*, Bucureşti [2]2003; J.D. Douglas (ed.), *Dicţionar biblic*, Oradea 1995.

Cele 7 popoare

Textele Pentateuhului vorbesc de 6 sau 7 popoare, a căror ţară le este dată moştenire israeliţilor (6 în *Fac*. 15:21; *Ieş*. 3:8; dar 7 în *Deut*. 7:1).

Amoriţii sunt o populaţie menţionată în jurul anului 2000 în Mesopotamia, iar în jurul anului 1800 la Mari (N Mesopotamiei, astăzi în Siria), ca în sec. 14, pe fondul conflictelor între autoritatea egipteană din Siro-Palestina şi principii locali, să se constituie chiar şi o ţară, în Siria, cu numele de Amurru. Este însă puţin probabil că VT face referire la acele populaţii. Mai degrabă termenul este generic.

Canaaniţii reprezintă populaţia Canaanului, desigur mai puţin omogenă decât s-ar crede. Trebuie ţinut cont de faptul că limba ebraică este limba Canaanului.

Unii cercetători cred că diferenţa dintre amoriţi şi canaaniţi e pur literară: J ar prefera termenul „canaaniţi", pe când E „amoriţi".

Hitiţii au constituit un Imperiu pe teritoriul Turciei de azi în sec. 18-13, care a concurat cu cel egiptean. Ei nu sunt semiţi, ci indo-europeni. S-au remarcat prin creşterea cailor, prin armata bine organizată şi prin introducerea tehnicii fierului. Este însă iarăşi puţin probabil că VT îi are pe aceşti hitiţi în vedere. Unii cercetători bănuiesc totuşi o migrare hitită. Mult mai probabilă rămâne însă înţelegerea lor ca un termen generic pentru locuitorii Palestinei, cunoscută de exemplu în textele asiriene ca Hatti. Hitit era Urie, unul dintre vitejii lui David şi cel a cărui frumoasă soţie, Batşeba, a fost luată de rege, devenind mama lui Solomon.

Iebusiţii sunt locuitorii cetăţii Iebus (Ierusalim), cucerită de către David şi transformată în capitală. Numele de Ierusalim este pre-israelit, fiind atestat în texte egiptene din sec. 19.

Despre celelalte, periziţi, ghirgasiţi şi hiviţi nu se cunoaşte nimic. S-a propus identificare hiviţilor cu aheii, plauzibilă dacă ţinem cont că şi alte populaţii vechi greceşti şi-au făcut apariţia în Palestina (filistenii).

Alte popoare

Huriţii, care nu apar însă între cele 7 popoare, sunt un popor cunoscut din istorie, de origine indo-europeană, care a întemeiat chiar un imperiu puternic (Mitanni în NV Mesopotamiei, sec. 16-14). Ca şi în cazul amoriţilor şi al hitiţilor, mult mai probabil denumirea în VT nu păstrează nici o amintire etnică, ci devine una generică, mai ales că egiptenii numeau Hurru întreaga Palestină.

Filistenii, indo-europeni înrudiţi cu grecii, au făcut parte din valul de migrare dorică care a venit pe mare şi care a cauzat probleme statului egiptean în sec. 12. Sunt menţionaţi de către egipteni (în egipteană *pršt*, citeşte convenţional *pereşet*). VT ştie că patria lor de origine este Caftor (*Am*. 9:7), numită şi în egipteană (Keftiu), identificată fie cel mai probabil cu Creta, fie cu o regiune din Cappadocia. Lucru cert, după ce au fost învinşi, ei au fost colonizaţi de către faraonul Ramses III (1184-1153) pe coasta palestiniană, în vechile posesiuni egiptene din fâşia Gaza. Acolo au înfiinţat o federaţie de 5 oraşe (un pentapolis), format din Aşdod, Ascalon, Gaza, Ecron şi Gat. Faimosul Goliat, eroul filistean învins după tradiţie de David, era originar din Gat. După cum se poate observa şi din figura alăturată (relief egiptean din Medinet Habu), propriu filistenilor este coiful cu pene. Ei au preluat divinităţile canaanite, dintre care se menţionează Dagon, un zeu al fertilităţii.

Filistenii introduc fierul în Palestina, făcând trecerea de la epoca bronzului la cea a fierului.

Primul rege israelit, Saul, a fost ucis de filisteni.

Interesant că romanii au dat numele de *Palaestina* provinciei după filisteni.

Popoarele „rude”

VT păstrează tradiţia înrudirii strânse între israeliţi şi alte popoare vecine: amoniţii, moabiţii şi edomiţii (vezi schema de la p. 40).

Amoniţii se constituie ca stat înaintea Israelului, şi chiar ameninţarea lor determină alegerea lui Saul ca rege (*1Reg*. 12:12). Capitala lor este Rabat-Amon (azi Amman, capitala Iordaniei). Divinitatea naţională era Milcom. Roboam, fiul lui Solomon şi primul rege al statului Iuda despărţit, a avut ca mamă o amonită. S-au păstrat ca etnie chiar şi în perioada elenistică (*1Mac*. 5:6u).

Moabiţii. Moabiţii şi-au constituit statul pe teritoriul acordat în VT lui Ruben. Se presupune că Ruben deţinea de fapt teritoriul la nord, şi nu la sud, de gura Iordanului. În timpul călătoriei spre Canaan, regele moabit Balac l-a adus pe vrăjitorul Balaam să-i blesteme pe israeliţi; blestemul se transformă însă în binecuvântare. Interesant că o inscripţie descoperită la Deir Alla (Iordania) atestă faptul că Balaam fiul lui Beor a fost o persoană istorică, un profet vizionar. Divinitatea naţională moabită era Chemoş.

Edomiţii. Consideraţi descendenţi din fratele lui Iacob/Israel, Esau (numit şi Edom), edomiţii au constituit un stat la sudul Mării Moarte. După căderea Ierusalimului (587/6), grupuri de edomiţi se instalează la sud de Hebron,

formând Idumeea. Irod cel Mare era de origine edomită (idumeu). Divinitatea lor naţională se numea Qaus sau Qos.

Deut. 23 oferă un catalog al celor dezirabili şi indezirabili în adunarea Domnului. Interesant că amoniţii şi moabiţii nu sunt primiţi (v. 3u), pe când edomiţii sunt consideraţi „fraţi" (v. 7).

EXODUL

Bibliografie: Constantin Daniel / Ion Acsan, *Faraonul Kheops şi vrăjitorii. Povestirile Egiptului antic*, Bucureşti 1977, 137-142; Vladimir Petercă, *De la Abraham la Iosua*, Bucureşti 1996.

Exodul sau ieşirea israeliţilor din Egipt constituie punctul central al Pentateuhului. Este actul prin care Iahve îşi revendică legătura strânsă cu Israelul, salvându-l şi consolidându-l ca popor independent. Este actul des invocat în literatura VT ca punct de sprijin pentru orice demers teologic.

Elementele egiptene din relatarea Exodului nu lipsesc. Foarte importante sunt numele lui Moise şi al fiului lui Aaron, Fineas. Moise, al cărui nume este explicat printr-o etimologie populară ca „cel scos din apă", este de fapt un cuvânt egiptean, *ms* (citeşte convenţional *mes*) „fiu", care intră în componenţa multor nume (Ra**ms**es „născut din Ra, Tut**mes** „născut din Thot"). Fineas (ebr. Pinhas), numele fiului lui Aaron, înseamnă în egipteană „nubianul" (*p3-nḥsy* citeşte convenţional *pa-nehsi*), desemnând mai ales sclavii negri.

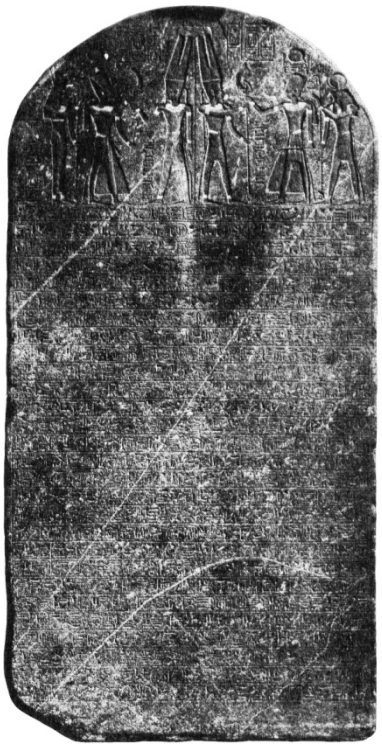

În încercarea de înţelegere istorică a Exodului trebuie să se ţină cont de un monument egiptean, care constituie **prima atestare extra-biblică a Israelului**. Faraonul Merneptah şi-a celebrat printr-o stelă (monument vertical de piatră inscripţionat) din anul 1207 îdHr. victoria împotriva libienilor şi a Palestinei. În partea superioară, stela are două registre puse alăturat, unul în oglindire cu celălalt. În centru, se află zeul Amon, reprezentat de 2 ori, în faţa lui faraonul (tot de 2 ori), iar în extreme zeiţa Mut şi respectiv zeul Horus.

Pasajul interesant pentru VT este următorul:

„Regii-au fost zdrobiţi şi spun: «Aman!»
Din rândul celor Nouă Arcuri [echivalentul celor 7 popoare din VT *Deut*. 7:1] nu-şi ţine nimeni capul sus;
Libia e devastată;
Kheta [ţara hitiţilor] e pacificată;
Canaan e jefuită amarnic;
Ascalon e surghiunită jalnic;
Geser [Ghezer] e cucerită;
Ianoam a dispărut aproape;
Izrael [Israel] este pustiu, a pierit sămânţa lui;
Palestina-i văduvită de Egipt;
Toate ţările sunt liniştite;
Cel ce iscă tulburare cade rob,
Zace-nlănţuit de Merneptah,
Zi de zi răsară el tot aşa ca zeul Ra!"

Numele „Israel" din text (l. 27) nu are ca celelalte ţări/localităţi determinativul (ideogramă poziţionată la sfârşitul unui cuvânt indicând grupul semantic al acestuia) de „ţară străină", ci pe cel de „popor străin" (reprezentat printr-un bărbat, o femeie şi 3 liniuţe ca semn al pluralului). Indică oare aceasta că la vremea respectivă Israelul era încă un popor nesedentarizat, fără ţară?

Un alt element istoric este menţionarea în VT a cetăţilor construite de israeliţi în Egipt: Ramses şi Pitom. Prima, numită în egipteană *Per-ramses* (identificată astăzi cu Tell ed-Deba în E Deltei Nilului) a fost construită ca şi capitală de faraonul Ramses II.

Astfel, timpul exodului se reduce la aceşti doi faraoni, care au domnit succesiv: Ramses II şi fiul său Merneptah, deci cândva la jumătatea sec. 13 îdHr.

INSTALAREA ÎN CANAAN

Bibliografie: Israel Finkelstein, *The Archaeology of the Israelite Settlement*, Jerusalem, 1988; Herbert Donner, *Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen*, Göttingen vol. 1: ^{3}2000 (ATD.E 4/1); Vladimir Petercă, *De la Abraham la Iosua*, Bucureşti 1996.

Teorii pentru instalare

Pentru instalarea în Canaan au fost propuse 3 teorii:

1. **Teoria migraţiei** – susţinută de americanul William Foxwell Albright şi de discipolii săi. Se pleacă de la datele arheologice, care atestă distrugerea în perioada Bronzului târziu a numeroase cetăţi (Debir, Betel, Haţor, Lachiş –

distruse la sfârşitul sec. 13 îdHr.; Meghiddo, Taanac, Sichem – sfârşitul sec. 12). Deşi este teoria care dă cel mai mult credit textului biblic, ea nu mai este susţinută ca înainte, din cauza faptului că înseşi datele arheologice o contrazic. Distrugerea oraşelor s-a făcut la intervale de timp şi nu pot fi puse în legătură cu migraţia unui val etnic, cum au fost israeliţii. Nu există o cucerire a Ierihonului atestată, iar cetatea Ai, cum îi arată şi numele („ruine") zăcea părăsită în sec. 13-12 îdHr.

2. **Teoria infiltraţiei** – susţinută de germanii Albrecht Alt, Martin Noth. Se pleacă de la critica literară, punându-se accentul pe rolul etiologiilor, adică al acelor relatări care încearcă să explice o realitate curentă. Ex.: *Ios*. 7–8 ar fi de fapt o etiologie referitoare la Ai, apărută în sânul tradiţiilor beniaminite păstrate la un sanctuar (Ghilgal?) şi nu un referat militar obiectiv. Se consideră că israeliţii, ca triburi semi-nomade, s-au infiltrat paşnic, stabilindu-se în zonele mai puţin locuite (dealurile din Efraim) şi că doar în a doua faza s-a ajuns şi la altercaţii cu populaţia canaanită, comasată în oraşe-stat în văi.

3. **Teoria revoluţiei** – susţinută de George Mendenhall şi Norman Gottwald. Se pleacă de la sociologie şi antropologie (cu influenţe marxiste). Mai întâi se neagă diferenţa etnică între israeliţi şi canaaniţi; conflictul nu s-ar datora unor nou-veniţi din altă parte, ci unor „revoluţionari" locali. În fond se stipulează existenţa unei tensiuni sociale între clasa orăşenilor din cetăţi şi a ţăranilor din sate. Revolta ţăranilor împotriva feudalilor a primit şi o infuziune religioasă, prin faptul că revoluţionarii au fost câştigaţi de partea unor muncitori refugiaţi din Egipt, care au trăit experienţa Exodului şi care l-au proclamat pe Iahve ca un zeu rival al feudalilor. Teoria a suferit modificări, în sensul că s-a estompat accentul revoluţiei. În prezent, ca **teoria evoluţiei**, susţinută de danezul Niels Peter Lemche, se pleacă de la aceeaşi tensiune cetate-sat, dar se consideră că schimbarea socială s-a produs treptat. Punctul forte al teoriei este faptul că din punct de vedere arheologic s-a constatat o continuitate între ocupaţiile israelite şi cele canaanite.

Triburi

În literatura vechi-testamentară se vorbeşte de două grupuri tribale, grupul Liei şi grupul Rahilei, după cele două soţii ale lui Iacov. Grupul Liei ar fi premers grupul Rahilei în ceea ce priveşte instalarea în Canaan; grupul Rahilei (Iosif adică Efraim & Manase, plus Beniamin), aducând atât tradiţia exodului din Egipt cât şi iahvismul, s-ar fi instalat în centrul grupului Liei (ţinuturile deluroase din Efraim). Tradiţiile grupului Rahilei s-au păstrat în sanctuarele tribale: Şilo, Ghilgal, Betel.

Copiii lui Iacob/Israel sunt în număr de 13. Cu excepţia Dinei (exclusă din liste) şi a lui Levi (al cărui trib este dedicat serviciului sacerdotal) ei sunt consideraţi părinţii celor 12 triburi israelite, prin integrarea în locul lui Iosif a celor 2 fii ai săi născuţi în Egipt, Efraim şi Manase, adoptaţi de către

Iacob/Israel (*Fac*. 50).

Atrage atenţia grija de a păstra numărul de 12, fie pe de o parte prin trecerea Dinei pe un plan secundar (*Fac*. 35:22-26 – lista cuprinde 12, fără Dina), fie pe de altă parte prin înlocuirea lui Iosif cu fiii săi, Efraim şi Manase, pentru a suplini locul lui Levi, considerat separat ca trib sacerdotal.

Numărul 12, care sugerează plenitudinea, se întâlneşte şi în alte cazuri. Şi Nahor, fratele lui Avraam, are 12 fii (*Fac*. 22:20-24), Ismael are 12 triburi (*Fac* 17:20), iar Esau are 12 nepoţi (*Fac*. 36:9-13 fără Amalec).

În anii ’30 ai secolului trecut s-a lansat ipoteza amfictioniei, după care sistemul de 12 triburi ar semăna federaţiilor cultice greceşti (numite *amphiktyonia*). Triburile federate slujeau la un sanctuar comun prin rotaţie timp de un an, aşa explicându-se şi numărul lor care corespunde lunilor anului. Mai recent, teoria amfictioniei a fost însă abandonată, considerându-se că Israelul nu avea un astfel de sanctuar comun.

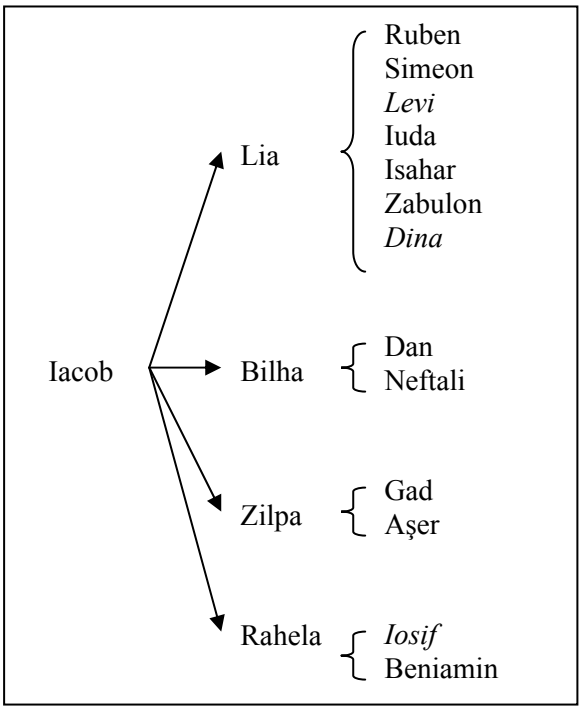

Numărul 12 a jucat însă un rol foarte important: apostolii Mântuitorului sunt tot 12 şi ei vor sta pe 12 scaune şi vor judeca pe cele 12 triburi ale lui Israel (*Mat*. 19:28).

Triburile israelite ca atare au luat naştere pe teritoriul palestinian, aşa cum o dovedesc numele Efraim şi Iuda, care iniţial au desemnat cele două regiuni muntoase. Interesant mai este numele Isahar, care înseamnă etimologic în ebraică „mercenar” (**אִישׂ שָׂכָר** – *iş sahár* lit. „bărbat al plăţii”). Aceasta nu poate

fi înţeles decât ca un supranume care reflectă raportul acelui trib cu cetăţile canaanite din nord. Cu alte cuvinte, este foarte probabil ca iniţial o parte dintre israeliţi să se fi aflat în serviciul canaaniţilor (cf. ipoteza evoluţiei).

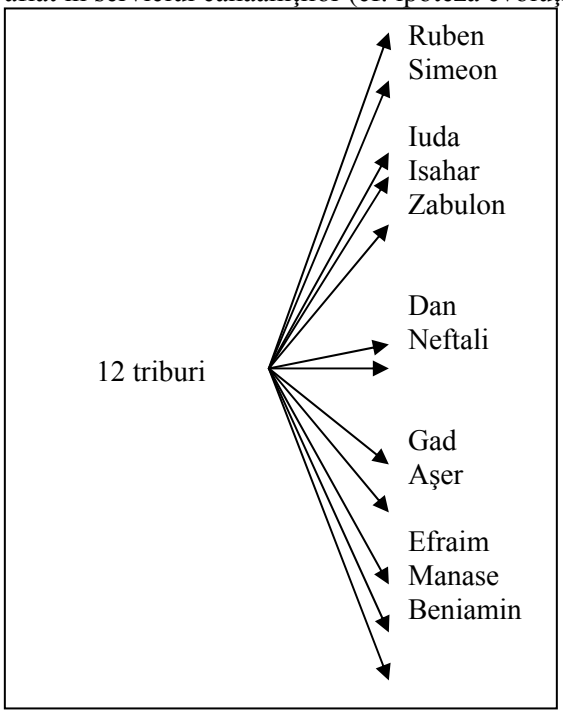

Oraşele stat canaanite erau grupate în două lanţuri transversale, unul nordic (câmpia Iezreel, Meghiddo, Bet-Şean) şi altul sudic (Ierusalim), care controlau drumurile comerciale în Palestina. Aşezările israelite timpurii s-au efectuat tocmai în spaţiul dintre cele două lanţuri, în zone nelocuite deluroase, care au trebuit mai întâi să fie defrişate (*Iosua* 17:15.18).

RUT

Rut nu face parte din Istoria deuteronomistă. Ca gen literar este o novelă apropiată ca şi conţinut de cartea *Iona* (mila lui Dumnezeu se răsfrânge şi asupra străinilor) şi *Est*. Faptul că moabiteanca Rut devine închinătoare a lui Iahve (*Rut* 1:16), moştenitoare în Israel şi chiar strămoaşa regelui David (*Rut* 4:18-22; cf. *1Paral*. 2:9-15) contrastează cu literatura deuteronomică, după care moabiţii erau excluşi din cultul iahvist (*Deut*. 23:4-5).

În TM *Rut* este inclusă în rândul cărţilor festive (מְגִלּוֹת – *meghilót*), fiind citită la sărbătoarea Cincizecimii. LXX a plasat-o însă după *Jud*., pentru că

acţiunea cărţii corespunde cu acea perioadă şi pentru că la final oferă genealogia lui David. Datarea cărţii nu se poate face însă cu precizie. În general se acceptă o datare târzie, **postexilică**.

1	expoziţia: dintr-o familie din Betleem refugiată în Moab rămâne doar soţia cu cele 2 nurori moabitence dialogul dintre Naomi şi Rut rugăciunea de cerere a lui Naomi (nume schimbat din Naomi în Mara)
2	întâlnirea dintre Rut şi Boaz Rut îi povesteşte lui Naomi
3	sfatul lui Naomi întâlnirea dintre Rut şi Boaz noaptea Rut îi povesteşte lui Naomi
4	sfatul judiciar de la poartă: alt răscumpărător refuză Boaz se căsătoreşte cu Rut 4:18u genealogia lui David

Numele sunt simbolice: Noemi (= „graţie") îşi schimbă numele în Mara (= „cea amară") din cauza situaţiei disperate; Mahlon (= „boală"); Chilion (= „distrugere"); Orpa (= „rupere"); Rut (= „însoţitoare"); Boaz (= „în el este puterea").

Genealogia lui David (*Rut* 4:18u), un adaos al cărţii, a fost preluată în genealogia Mântuitorului (*Mat*. 1:5-6), cu mica diferenţă că însuşi Boaz s-a născut dintr-o femeie străină, şi anume canaanita Rahab (cf. *Jud*. 2).

1-2 REGI

1Reg. şi *2Reg*. au format iniţial o singură carte, fiind despărţite prima dată de LXX; numite *1* şi *2 Samuel* în TM, au fost împărţite în manuscrisele masoretice abia din sec. 15.

Şi separarea între *1-2Reg*. şi *3-4Reg*. este ulterioară, fiind atestată totuşi în manuscrisele de la Qumran.

Julius Wellhausen şi apoi Leonhard Rost au arătat existenţa a 3 mari complexe în *1-2Reg*.:

- *1Reg*. 1–15: o istorie despre Eli, Samuel şi Saul
- *1Reg*. 16–*2Reg*. 8: istoria accederii lui David
- *2Reg*. 9–20; *3Reg*. 1–2: istoria succesiunii la tron a lui David

La aceste complexe mari se adaugă unele relatări minore, precum istoria chivotului sfânt (*1Reg*. 4–6; *2Reg*. 6) sau adaosurile la istoria lui David (*2Reg*. 21–24).

Samuel şi Saul (*1Reg*. 1–15)

1–3	istoria copilăriei lui Samuel în Şilo Eli şi fiii săi	
	2	cântarea de laudă a Anei
4–6	+ *2Reg*. 6 – istoria Chivotului: din templul din Şilo ajunge în Filistia (templul zeului Dagon), întoarcerea în Israel (Chiriat Iearim)	
7–12	introducerea regalităţii: Saul uns rege de către Samuel, ales prin sorţi la Miţpa, reinstalat la Ghilgal după o campanie victorioasă împotriva amoniţilor	
13–15	faptele lui Saul în război contra filistenilor (13–14; Ionatan) şi amaleciţilor (15; cf. *Ieş*. 17); dezavuarea lui Saul de către Dumnezeu	

Istoria accederii lui David (*1Reg*. 16–*2Reg*. 5(7-8))

16	ungerea lui David David cântăreţ la curtea lui Saul	
17	lupta cu Goliat (cf. *2Reg*. 21:19)	
18-20	invidia lui Saul faţă de David (cântec: 18:7; 21:12) prietenia cu Ionatan	
21-27	David ca şeful unui grup de militari (22:2; 27:2şu); acordarea cetăţii Ţiclag (27:6şu)	
28	Saul la vrăjitoarea din En-Dor	
31	moartea lui Saul şi a fiilor în lupta cu filistenii (mt Ghilboa)	
1	plângerea lui David pentru Saul şi Ionatan	
2–4	David şi Eşbaal	
	2	David uns rege (cu legământ) peste Iuda în Hebron
5	David uns rege peste Israel cucerirea Ierusalimului; victorie contra filistenilor	
6	transferul Chivotului (continuarea istoriei din *1Reg*. 4-6)	
7	profeţia lui Natan: casa lui David va conduce mereu: referitoare la casa lui David (v. 11b.16) sau cel puţin la urmaşul direct (v. 12.14a) – ecouri în *2Reg*. 23:5; *Ps*. 88; 131; *Is*. 55:3; refuzul construirii Templului	
8	supunerea popoarelor vecine	
	8:16-18	lista dregătorilor lui David (cf. *3Reg*. 4)

Istoria succesiunii la tron a lui David (*2Reg*. (6)9-20; *3Reg*. 1-2)

9	David are milă pentru Meribbaal
10–12	război contra amoniţilor (cf. *1Reg*. 11)
11	Batşeba; naşterea lui Solomon
12	parabola lui Natan (cf. *Ps*. 50)

13–14	fiii lui David: Amon şi Abesalom
15–19	revolta lui Abesalom
20	revolta lui Şeba

Adaosuri (*2Reg*. 21–24) (?, inserate în istoria succesiunii la tron a lui David)	
21	răzbunarea ghibeoniţilor împotriva urmaşilor lui Saul eroii lui David
22	= *Ps*. 17
23	ultimele cuvinte ale lui David
	23:8u eroii lui David (cf. 21:15şu)
24	etiologia locului Templului din Ierusalim: recensământ; profetul Gad; alegerea pedepsei; construirea altarului pe terenul lui Arauna

Mai întâi trebuie observat că anumite relatări contrastează cu altele. De exemplu versiunea veche pozitivă faţă de rege: *1Reg*. 9–10:16; 11 contrastează cu versiunea mai nouă negativă (dtr): 7–8; 10:17-27; 12.

Există şi dublete: respingerea lui Saul de către Dumnezeu (*1Reg*. 13 || 15), introducerea lui David la curte (*1Reg*. 16 || 17), David la regele Achiş din Gat (*1Reg*. 21 || 27), cruţarea lui Saul de către David (*1Reg*. 24 || 26).

Teologia deuteronomistă

Istoria deuteronomistă îşi propune să reinterpreteze istoria din punctul de vedere al predicii Deuteronomului. De aceea istoria regalităţii din *1-4Reg*. nu constituie o istorie obiectivă, ci una interpretată prin perspectiva *Deut*. Departe de a fi anale de curte, relatările sunt impregnate de reflecţii teologice. Regii sunt calificaţi ca buni sau răi în funcţie de ataşamentul lor arătat faţă de Tora. Paul N. Tarazi (St. Vladimir, NY) trasează chiar o paralelă între Istoria Deuteronomistă şi evanghelii. Aşa se explică şi interesul diferit faţă de perioadele istorice: istoria lui David ocupă cea mai mare parte din relatări.

Profeţii joacă un rol principal în evaluarea istoriei:

- Gad îi convinge pe David să fugă de Saul (*1Reg*. 22:5); îi anunţă pedeapsa divină din cauza recensământului (*2Reg*. 24:10-19)
- Natan vesteşte continuitatea dinastiei davidice (*2Reg*. 7:1-17); îl mustră pe David (*2Reg*. 12:1-15) şi apoi îi anunţă iertarea (12:24-25)
- Ahia din Şilo anunţă desprinderea Israelului de sub dinastia davidică (*3Reg*. 11:26-40); apoi tot el anunţă căderea lui Ieroboam I (*3Reg*. 14:1-18)
- Iehu anunţă uciderea regelui Baeşa din Israel (*3Reg*. 16)
- Ilie şi Elisei (*3Reg*. 17–*4Reg*. 13)
- Miheia fiul lui Imla împotriva lui Ahab (*4Regi*. 22:5-28)

- Iona prezice victoriile lui Ieroboam II (*4Reg*. 14:25)
- căderea Israelului înţeleasă ca fiind cauzată de neascultarea profeţilor de către popor

***4Reg.* 17:13-23:** „[13]Atunci Domnul a dat mărturie împotriva lui Israel şi a lui Iuda prin **toţi proorocii Săi**, prin **toţi văzătorii**, zicând: «Întoarceţi-vă din căile voastre cele rele şi păziţi poruncile Mele, aşezămintele Mele şi toată învăţătura pe care Eu am dat-o părinţilor voştri şi pe care v-am dat-o şi vouă prin prooroci, robii Mei!» [14]Dar ei n-au ascultat, ci şi-au învârtoşat cerbicia, ca şi părinţii lor care nu crezuseră în Domnul Dumnezeul lor. [15]Şi au dispreţuit poruncile Lui şi legământul Lui, pe care-l încheiase El cu părinţii lor şi descoperirile Lui, cu care El îi deşteptase şi au umblat după idoli şi au ajuns netrebnici, purtându-se ca popoarele cele dimprejur de care Domnul le zisese să nu se poarte ca ele; [16]Şi au părăsit toate poruncile Domnului Dumnezeului lor şi au făcut chipurile turnate a doi viţei şi au aşezat Aşere şi s-au închinat la toată oştirea cerului şi au slujit lui Baal; [17]Şi au trecut pe fiii lor şi pe fiicele lor prin foc, au ghicit şi au vrăjit şi s-au apucat să facă lucruri netrebnice în ochii Domnului şi să-L mânie. [18]Atunci S-a mâniat Domnul tare pe Israeliţi şi i-a lepădat de la faţa Sa, şi n-a mai rămas decât seminţia lui Iuda. [19]Dar nici Iuda n-a păzit poruncile Domnului Dumnezeului său şi s-a purtat după obiceiurile Israeliţilor, cum se purtau aceştia. [20]Şi şi-a întors Domnul faţa de la toţi urmaşii lui Israel şi i-a smerit dându-i în mâinile jefuitorilor şi în sfârşit i-a lepădat de la faţa Sa. [21]Căci Israeliţii se dezbinaseră de la casa lui David şi făcuseră rege pe Ieroboam, fiul lui Nebat. Ieroboam a abătut pe Israeliţi de la Domnul şi i-a băgat în păcat mare. [22]Şi au umblat fiii lui Israel în toate păcatele lui Ieroboam, câte făcuse acesta şi nu s-a depărtat de la ele, până când n-a lepădat Domnul pe Israel de la faţa Sa, cum ziseseră **toţi proorocii, robii Săi**. [23]Şi a fost strămutat Israel din pământul său în Asiria, unde se află până în ziua de astăzi".

- Isaia în timpul asediului Ierusalimului (*4Reg*. 19–20)
- profeţii anunţă distrugerea Ierusalimului

***4Reg.* 21:10-15:** „[10]Atunci Domnul a grăit prin **prooroci, robii Săi**, şi a zis: [11]«Pentru că Manase, regele Iudei, a făcut astfel de urâciuni, mai rele decât tot ce au făcut Amoreii care au fost înainte de el, şi a vârât pe Iuda în păcat cu idolii lui. [12]De aceea aşa zice Domnul Dumnezeul lui Israel: Iată Eu voi aduce aşa rău asupra Ierusalimului şi asupra lui Iuda, încât celui ce va auzi îi vor ţiui amândouă urechile; [13]Şi voi întinde peste Ierusalim frânghia de măsurat a Samariei şi cumpăna casei lui Ahab, şi voi şterge Ierusalimul, aşa cum se şterge un vas şi se pune apoi cu gura în jos; [14]Şi voi lepăda rămăşiţa moştenirii Mele şi-i voi da în mâinile vrăjmaşilor lor, şi vor fi de pradă şi de jaf pentru toţi prietenii lor, [15]Pentru că au făcut lucruri netrebnice înaintea ochilor Mei şi M-au mâniat din ziua aceea când părinţii lor au ieşit din Egipt şi până în ziua aceasta».

***4Reg.* 24:2-3** „[2]Atunci Domnul a trimis asupra lui cete de Caldei, cete de Sirieni, cete de Moabiţi şi cete de Amoniţi; şi le-a trimis asupra lui Iuda, ca să-l piardă, după cuvântul Domnului pe care l-a rostit prin **robii Săi, proorocii**. [3]Aceasta s-a făcut cu Iuda numai din porunca Domnului, ca să fie lepădat de la faţa Lui pentru păcatele lui Manase şi pentru tot ce făcuse acesta".

Cântarea Anei

1-2Reg. sunt introduse de un psalm (cântarea Anei – *1Reg*. 2) şi sunt încheiate de altul (*2Reg*. 22 || *Ps*. 17). Biserica creştină a acordat o importanţă foarte mare primului. Redactarea creştină a LXX, care a introdus cartea *Odelor*, a selectat psalmi din cărţile istorice şi profetice folosite în cultul liturgic, astfel că *1Reg*. 2 este *Oda* 3 (se găseşte în florilegiul numit „Cântările lui Moise" în

anexa *Psaltirii*).

1Reg. 2 este primul text al VT în care apare termenul Mesia (*māšīah*□).

2:10: „El [Iahve] va da tărie regilor noştri şi fruntea Unsului Său [*m*^{e}*ših*□*o*] o va înălţa".

Sigur că pentru creştini, ideea că Iahve este cel care ia viaţa şi apoi iarăşi o dă era interpretată prin prisma mesianică a v. 10:

2:6.8: „[6]Domnul omoară şi învie; El coboară la locuinţa morţilor şi iarăşi scoate. […] [8]Paşii sfinţilor Săi El îi păzeşte, iar nelegiuiţii vor pieri întru întuneric căci omul nu prin putere este tare".

Istoria chivotului

Istoria chivotului (*1Reg*. 4–6; *2Reg*. 6) are de asemenea o foarte mare importanţă. Rezidând iniţial în sanctuarul din Şilo, pe teritoriul tribului Efraim, mutat apoi în Ierusalim de către David, chivotul devine simbolul uniunii dintre cele două entităţi politice, Israel şi Iuda.

Există teoria că David a folosit iniţial chiar templul canaanit din Ierusalim pentru depozitarea chivotului (cf. „casa Domnului" în *2Reg*. 12:20, şi nu „cort" ca în *2Reg*. 6:17). Aşa s-ar explica şi prezenţa unor tradiţii canaanite în teologia ierusalimiteană.

2Reg. 7

Bibliografie: Vladimir Petercă, *Regele Solomon în Biblia ebraică şi în cea grecească*, Iaşi 1999; idem, *Mesianismul în Biblie*, Iaşi 2003.

***2Reg.* 7:12-16:** „[12]Iată Domnul îţi vesteşte că-ţi va întări **casa**, iar când se vor împlini zilele tale şi vei răposa cu părinţii tăi, atunci voi ridica după tine pe **urmaşul tău, care va răsădi din coapsele tale** şi voi întări stăpânirea sa. [13]Acela va zidi **casă** numelui Meu şi Eu voi întări scaunul domniei lui în veci. [14]**Eu voi fi aceluia tată, iar el Îmi va fi fiu**; de va greşi, îl voi pedepsi Eu cu toiagul bărbaţilor şi cu loviturile fiilor oamenilor. [15]Dar mila Mea nu o voi lua de la el cum am luat-o de la Saul, pe care l-am lepădat înaintea feţei tale. [16]**Casa** ta va fi neclintită, regatul tău va rămâne veşnic înaintea ta şi tronul tău va sta în veci".

Textul din *2Reg*. 7:12-16 trebuie citit în contextul întregului cap. 7. Problema gravitează în jurul termenului „casă", înţeles în două moduri: „casă"-templu şi „casă"-dinastie. David îşi propusese să ridice „casă" lui Dumnezeu, însă Dumnezeu îi vesteşte prin Natan că El îi va ridica de fapt lui David „casă".

Ceea ce se remarcă în acest legământ al lui Dumnezeu cu David este absenţa oricărei condiţii. Dumnezeu garantează o casă (dinastie) neclintită, un regat şi un tron veşnic (v. 16). Şi totuşi dinastia davidică a dispărut în 587/6 îdHr. la cucerirea Ierusalimului de către babilonieni.

Reacţia la această aparantă contrazicere a profeţiei s-a declanşat în mai multe moduri.

Pe de o parte, legământului i s-au adăugat clauze condiţionale, după exemplul Deuteronomului (cf. *Deut*. 7:12 şi paragraful despre legământ din

cursul 4). Literatura deuteronomistă a retuşat astfel legământul din *2Reg*. 7; doar ascultând, regele îşi păstrează tronul veşnic. Acest lucru se păstrează şi în literatura cronistă, care repetă în 3 rânduri promisiunea (*1Paral*. 17:13-14; 22:10; 28:6-7), ultima dată însă inserând şi o condiţie:

> *1Paral*. 28:9: „Şi tu, fiul meu Solomon, cunoaşte pe Dumnezeul tătălui tău […] **Dacă**-L vei căuta, Se va lăsa găsit de tine; dar, **dacă**-L vei părăsi, te va lepăda şi El pe veci".

Acest verset este alcătuit sub influenţa profetului Ieremia (cf. *Ier*. 29:13), cel care a anunţat chiar repudierea de către Iahve a însuşi templului din Ierusalim, cel despre care se credea că va dura veşnic (*Ier*. 7:4.11.14-15). Cu alte cuvinte, Ieremia arată că atât regele, cât şi templul de care regalitatea iudaică era legată în virtutea *2Reg*. 7, pot să fie repudiate, dacă nu se respectă legământul.

Pe de altă parte, s-a menţinut speranţa în restabilirea dinastiei davidice, prin Ioiachin, regele exilat (profetul Iezechiel îşi datează profeţiile după anii lui Ioaiachin, ca şi cum acesta domnea în continuare; prin aceasta îşi manifesta probabil speranţa că regele Ioiachin va fi repus) sau prin Zorobabel (*Ag*. 2:23; *Zah*. 6:11-13 – de remarcat legătura dintre domnie şi rezidirea templului). Nici Ioiachin, nici Zorobabel însă nu au repus în drepturi dinastia davidică.

De aceea putem spune că *2Reg*. 7 s-a menţinut într-o sferă a promisiunii neîmplinite încă, ce-şi aşteaptă împlinirea.

NT o reia şi arată împlinirea ei în persoana Mântuitorului. Aplicarea promisiunii lui Natan la Hristos o regăsim în NT în teologia lucaniană.

> ***Luc*. 1:32-33:** „[32]Acesta [Iisus] va fi mare şi **Fiul Celui Preaînalt** se va chema şi Domnul Dumnezeu Îi va da Lui **tronul** lui **David, părintele Său**. [33]Şi va împărăţi peste casa lui Iacov **în veci** şi împărăţia Lui nu va avea sfârşit".
>
> ***Fapt*. 2:30-31:** „[30]Deci el [David], fiind prooroc şi ştiind că Dumnezeu i S-a jurat cu jurământ să aşeze pe tronu-i din **rodul coapselor lui**, [31]**Mai înainte văzând**, a vorbit despre învierea lui Hristos".

Întâlnim aici 3 elemente de bază: asemeni lui Solomon, Hristos ca Fiu al lui Dumnezeu (cf. *2Reg*. 7:14); Hristos ca fiu al lui David (cf. *2Reg*. 7:12); Hristos ca împărat veşnic (cf. *2Reg*. 7:13.16). Putem să adăugăm aici al 4-lea element, zidirea templului (cf. *2Reg*. 7:13); şi Hristos zideşte un templu (*Mat*. 26:61 || *Marc*. 14:58), după interpretarea ioaneică prin învierea trupului Său (*Ioan* 2:19-22).

3–4 REGI

Regele Solomon (3Reg. 1–11)	
1–2	sfârşitul istoriei succesiunii la tron a lui David; încoronarea lui

	Solomon (împotriva lui Adonia)
3:4u; **9**	revelaţii
3; **5**:9u	înţelepciunea lui Solomon
4	lista dregătorilor lui Solomon (cf. *1Reg*. 8:16u; 20:23u) munca silnică în cele 12 districte
5–8	construirea Templului şi a palatului
10–11	comerţul (9:25u), relaţiile internaţionale

Istoria regatelor separate Israel şi Iuda (926-722 îdHr.) (*3Reg*. 12–*4Reg*. 17)

12	separarea regatului. Ieroboam 1. şi Roboam doi viţei de aur	
17–19; **21** *4Reg*. **1**	profetul Ilie din Tişbi (> Tezviteanul)	
	18	judecata lui Dumnezeu pe Carmel
	19	teofania pe Horeb chemarea lui Elisei
	21	via lui Nabot
	1	regele Ahazia apelează la Ba‘al Zebub
20	profet anonim în războiul cu sirienii	
22	profetul Miheia fiul lui Imla	
4Reg. **2–9**; **13**	profetul Elisei	
	2	ridicarea lui Ilie la cer; Elisei primeşte o treime din duhul lui (2:9; cf. *Deut*. 21:17)
	2; 4; 6–8	minuni
	3	război cu regele moabit Meşa
	5	vindecarea ofiţerului sirian Naaman de lepră
9–10	revoluţia lui Iehu	
11	Atalia din Iuda	
17	cucerirea Samariei de către regele asirian Sargon II (722/721 îdHr.)	

Istoria regatului Iuda (722-587 îdHr.) (*4Reg*. 18–25)

18–20	= *Is*. 36–39; regele Iezechia şi profetul Isaia: asediul Ierusalimului de către regele asirian Sanherib (701 îdHr.)
20–23	reforma regelui Iosia (622 îdHr.)
24	prima cucerire a Ierusalimului şi deportarea regelui Ioiachin (597 îdHr.)
25	= *Ier*. 52; a II-a cucerire a Ierusalimului (587/586 îdHr.) → exilul babilonian (587/6-538 îdHr.) guvernatorul Godolia iertarea regelui Ioiachin (561 îdHr.)

Templul lui Solomon

Bibliografie: Wolfgang Zwickel, *Der salomonische Tempel*, Mainz a.R. 1999; R. Pache (ed), *Dicţionar biblic*, vol. III, Ed. Stephanus, Bucureşti 1998, p. 205.

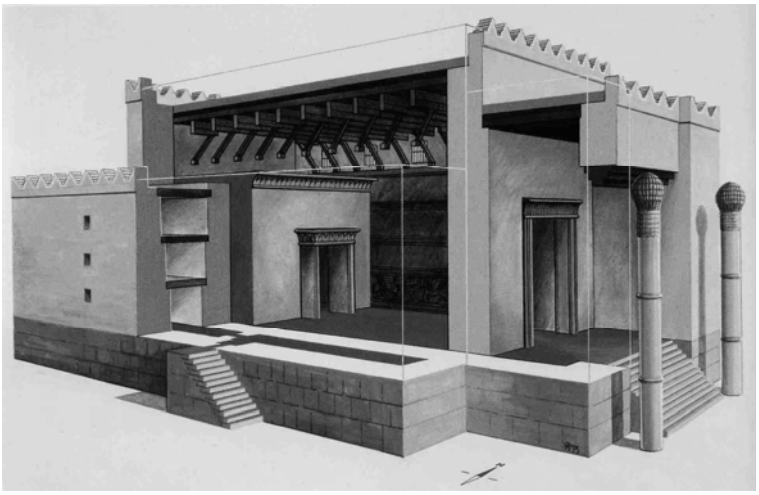

Templul lui Solomon (recontituit). Ridicat de Solomon în anii 4-11 de domnie (probabil 950), distrus de regele Nabucodonosor II în 587/586 îdHr.

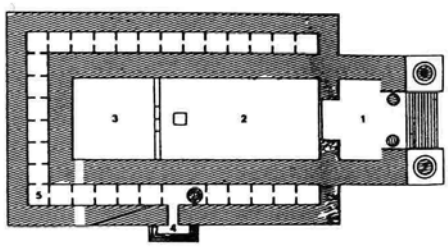

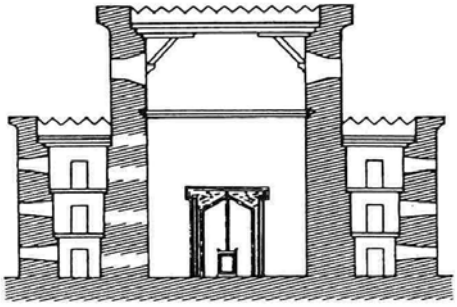

Templul lui Solomon era format din trei părţi: vestibulul (**1**) cu intrarea flancată de doi piloni numiţi Iachin şi Boaz, Sfânta (**2**) şi Sfânta Sfintelor (**3**). Sfânta era înconjurată de un brâu de camere pe trei etaje, folosite de preoţi (**5**), accesul fiind pe o poartă în partea sudică (**4**).

Această rodie din fildeş (43×23 mm), descoperită în 1979, reprezintă **singura relicvă păstrată** din Templul solomonian. Datează din jurul anului 750 îdHr. Poartă o inscripţie ebraică „Aparţine casei [templului] lui Iahve ca dar sfânt pentru preoţi". În partea inferioară este prevăzută cu un orificiu, încât constituia probabil măciulia unui sceptru, care era folosit de preoţi în cadru cultic.

În perioada prexilică li se permitea şi laicilor să intre în Templu (cf. *Is*. 6 – chemarea profetului Isaia se face în templu; *Ps*. 26:7-9). În perioada post-exilică doar preoţii puteau intra în Templu, iar în Sfânta Sfintelor doar marele preot o dată pe an, de Ziua Ispăşirii (*Yōm Kippūr*).

EVENIMENTE ISTORICE

Regatul unificat *din.beniaminită* Saul cca. 1010 Işbaal *din.iudaică (continuare în regatul lui Iuda)* David cca. 1004 Solomon până în 926	
Regatul Iuda	**Regatul Israel**
	din. efraimită
Roboam 926-910	**Ieroboam I** 926-907
Abia 910-908	Nadab 907-906
Asa 908-868	
	din. isaharită
	Baeşa 906-883
	Ela 883-882
	Zimri 882
	din. omridă
	Omri 882-871
	Ahab 871-852

Iosafat	868-851	Ahazia	852-851
Ioram	851-845	Ioram	851-845
		din. lui Iehu	
Ahazia	845	**Iehu**	845-818
Atalia	845-840	Ioahaz	818-802
Ioaş	840-801	Ioaş	802-787
Amaţia	801-773	Ieroboam II	787-747
		Zaharia	747
Azaria / Uzia	773-735		
Iotam (coregent)	757-742	**Şalum**	747/6
		din.lui Menahem	
Ahaz	742-726/5	**Menahem**	747/6-737
		Pecahia	737-735
		Pecah	735-732
		Osea	732-724/3
Iezechia	725-697		
Manase	696-642		
Amon	641-640		
Iosia	639-609		
Ioahaz	609		
Ioiachim	608-598		
Ioiachin/Iehonia	598/7		
Sedechia	597-587/6		

Israel şi Iuda

Dezbinarea regatului unit se datorează lui Roboam, şi în ultimă instanţă chiar lui Solomon, care organizase întreţinerea aparatului administrativ. Bătrânii din Sichem îl sfătuiesc pe tânărul Roboam să reducă din taxe şi corvezi, însă acesta, prost sfătuit, îi refuză. Urmează secesiunea nordului (cele 10 triburi). Dinastiei davidice nu îi rămân decât dealurile din Iudeea şi capitala Ierusalimul.

În timpul lui Roboam, faraonul Şişac/Şeşonq conduce o campanie împotriva Palestinei. După *3Reg*. 14:25-26 faraonul a jefuit Templul. Roboam înlocuieşte scuturile de aur cu altele de aramă.

Pentru a contrabalansa importanţa Templului din Ierusalim, Ieroboam îşi ridică două sanctuare în sud (Betel) şi nord (Dan). I se impută idolatria, prin cultul viţeilor de aur (anunţat încă din timpul Exodului – *Ieş*. 32); idolatria lui Ieroboam I va constitui un precedent repetat de fiecare rege israelit. De remarcat că tot acum este vestit (cu numele chiar!) un reformator, regele Iosia (*3Reg*. 13:2).

După o dinastie din tribul Isahar, remarcată doar prin conflict fratricid cu Iuda, urmează dinastia omridă. Omri, un general care preia puterea profitând de

asasinarea regelui, inaugurează o perioadă de înflorire în Regatul din nord. El mută capitala în Samaria (880), pe care, după modelul lui David, o ia în posesie, nu prin cucerire însă, ci prin cumpărare. Astfel capitala devine fieful regelui. Omri i-a impresionat pe asirieni, care numesc Israelul „ţara lui Omri", chiar şi când dinastia omridă se stinsese.

Fiul lui Omri, Ahab (871-852), întreţine legături cu fenicienii, căsătorindu-se chiar cu Izabela, o prinţesă feniciană, fiica regelui Tirului Eşbaal. Ahab ridică un templu în Sichem dedicat lui Baal (cu supranumele Baal Berit = „Baal al Legământului").

Tot acum apare şi curentul monolatru reprezentat de Ilie şi de ucenicul acestuia, Elisei. Interesant că profetul Ilie îşi desfăşoară activitatea şi în Fenicia: învie un tânăr în Sarepta, după ce înmulţeşte făina şi uleiul. Ilie este unul dintre cei mai mari profeţi, deşi de la el nu a rămas vreo carte. Răpirea sa la cer a născut ideea eshatologică a întoarcerii sale (*Mal*. 3:23); Ilie devine un tip al lui Ioan Botezătorul (*Mat*. 11:14). La Schimbarea la faţă a Mântuitorului, el îi reprezintă pe prooroci, iar Moise Legea (*Mat*. 17 || *Marc*. 9 || *Luc*. 9).

În această perioadă relaţiile dintre Israel şi Iuda sunt prieteneşti. Fiul regelui iudeu Iosafat se căsătoreşte cu Atalia, fiica lui Ahab.

Dinastiei omride îi pune capăt un ofiţer zelos, sprijinit de mişcarea monolatră iahvistă. Este vorba despre Iehu (845-818), care-i ucide în luptă pe regele Iraelului şi pe cel al Iudei, executând-o apoi pe Izabela. Tot el distruge templul lui Baal. Un fapt pe care VT îl trece sub tăcere este supunerea lui Iehu faţă de regele asirian Salmanasar III. Figura alăturată îl prezintă pe Iehu prosternându-se înaintea lui Salmanasar III. Ea rămâne **singura reprezentare păstrată a unui rege israelit**.

Sigiliu descoperit la Meghiddo cu lungimea de 3,8 cm. Inscripţia spune „Aparţinând lui Šema, slujitorul lui Ieroboam". Ar putea fi vorba de regele Ieroboam II.

Cel mai mare rege israelit este Ieroboam II (787-747), cu domnia cea mai lungă; în timpul lui Israel ajunge la maximum de expansiune

teritorială, generând o largă adeziune populară. Pe fondul acestui entuziasm îşi fac auzite vocile profeţii Osea (originar chiar din regatul nordic) şi Amos (iudeu care a activat doar în nord).

Influenţa asiriană sporeşte, regele Menahem (747-737), un uzurpator care va inaugura a cincea şi ultima dinastie israelită, este menţionat atât în VT cât şi în analele asiriene ca aducând în 738 un tribut foarte greu (1.000 de talanţi de argint [= 43,5 t], pentru care a impus o taxă oamenilor bogaţi din regat de 50 de sicli – cf. *4Reg*. 15:19-20).

Între 733-732 regele uzurpator Pecah al Israelului aliat cu regele sirian Reţin al Damascului fac presiuni asupra regelui Ahaz al Iudei pentru atragerea acestuia într-o coaliţie anti-asiriană. Este ceea ce se numeşte războiul siro-efraimit. Ahaz apelează însă la asirieni. Regele Tiglat-Pileser (745-727) cucereşte Damascul în 732 şi transformă nordul Israelului în 3 provincii asiriene: Dor, Megiddo şi Galaad. Această restrângere teritorială a Israelului constituie primul pas către cucerirea totală.

Cucerirea Samariei

Regele asirian Sargon II (721-705), cel care a cucerit capitala Samaria.

Cucerirea cetăţii israelite Ghezer. Armata asiriană folosea tehnici militare foarte înaintate pentru vremea aceea, precum berbecul de luptă şi turnul mobil.

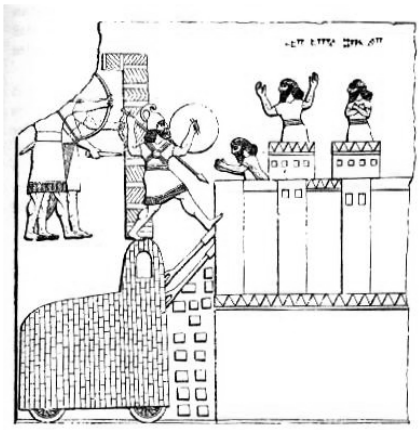

Berbecul de luptă era un car blindat prevăzut cu butuci cu capete de metal pentru spargerea zidurilor, iar turnul mobil era folosit pentru pătrunderea infanteriei la nivelul zidurilor inamice. De asemenea asirienii sunt primii care folosesc războiul psihologic, prin execuţii spectaculoase ale oponenţilor (trageri în ţeapă – v. figura din dreapta, jupuiri de vii, mutilări).

Data cuceririi Samariei nu este cunoscută cu precizie din cauza surselor asiriene. Pe de o parte Salmanasar V se prezintă ca fiind cuceritorul Samariei (722), pe de altă parte succesorul lui, Sargon II, care introduce altă dinastie, pretinde că a cucerit capitala israelită (721). Asediul început sigur de Salmanasar a durat 3 ani şi cel mai probabil Sargon II a cucerit cetatea.

Sargon II (721-705) se laudă că a luat prizonieri 27.290 de locuitori din Samaria. După *4Reg*. 17:6 au fost deportaţi în Halah, pe râul Habor, în Gozan şi în alte cetăţi din Media. În loc au fost aduşi, după informaţiile asiriene, arabi din triburile Tamud, Ibadid, Marsimanu şi Haiapa. După *4Reg*. 17:23-24 au fost aduşi din Babilon, Cuta, Ava, Hamat şi Sefarvaim.

Practica asiriană a deportării va genera o situaţie nouă în Palestina. Sunt aduşi străini care vor încerca să se adapteze obiceiurilor locului (*4Reg*. 17:24-41), ajungându-se la sincretism religios (v. 33.41), din care se vor naşte samaritenii.

Asediul Ierusalimului 701

Pericolul asirian a ajuns şi în Iuda. Regele iudeu Iezechia (725-697) a participat la o coaliţie anti-asiriană din care făceau parte fenicienii (Sidon) şi filistenii, sprijiniţi de egipteni. După sursele asiriene, Iezechia chiar îl arestează pe regele pro-asirian din Ecron, filistenii punând în loc pe un adept al revoltei.

În 701 regele asirian Sanherib însă intervine în forţă. Iată versiunea asiriană:

Deportaţi reprezentaţi într-un relief din Ninive, capitala Asiriei. Asirienii sunt cei care au iniţiat politica de deportări, pentru a asigura prin amestecul populaţiei un control mai bun în cazul eventualelor revolte.

„Cât despre Hizkia iudeul, care nu s-a supus jugului meu – am asediat 46 dintre oraşele sale fortificate şi sate din jur fără număr, prin escaladări şi prin atacul maşinilor de asediu, prin atacul şi lupta pedestraşilor, prin spărturi (în zid), galerii subterane şi şanţuri, şi le-am cucerit. Am luat de la ei şi am numărat ca pradă 200.150 de oameni [eroare a scribului – de fapt 2.150], bătrâni şi tineri, bărbaţi şi femei, cai, catâri, asini, cămile, vite mari şi mici fără număr. Iar pe el (Hizkia) l-am închis în Ierusalim (*Ur-sa-li-im-mu*), oraşul său regal, ca pe o pasăre într-o colivie. Am ridicat şanţuri împotriva lui, şi oricui ieşea din oraşul său îi răsplăteam fărădelegea [adică se încuraja dezertarea]. Oraşele lui, pe care le-am jefuit, i le-am confiscat ţării sale şi i le-am dat lui Mitinti, regele din Aşdod, lui Padi, regele din Ekron, lui Ţillibel, regele din Gaza, micşorându-i astfel ţara. I-am mărit tributul de dinainte şi am pus asupra sa o plată anuală sub formă de daruri pentru maiestatea mea. Pe Hiskia l-a apucat însă groaza de strălucirea stăpânirii mele, iar arabii şi mercenarii săi, pe care îi adusese la Ierusalim, l-au părăsit. El mi-a adus înaintea mea, la Ninive, reşedinţa mea, 30 de talanţi de aur, 800 de talanţi de argint”.

În VT se vorbeşte de asediul Ierusalimului de către un ofiţer asirian, în timp

ce Sanherib se afla în Lachiş. Însă la intervenţia divină anunţată de profetul Isaia (fie prin primirea unei veşti din ţară – *4Reg*. 19:7 fie prin uciderea a numeroşi soldaţi de către îngerul lui Iahve [= probabil o molimă] – v. 35), asirienii se retrag.

Acest fapt va avea consecinţe majore în elaborarea unei teologii ierusalimitene, care lega prezenţa lui Iahve prin templu de inexpugnabilitatea cetăţii (cf. psalmii Sionului: *Ps*. 45; 47; 83; 86). Interpretată însă într-un sens naţionalist şi triumfalist, această teologie va fi criticată de profetul Ieremia (cf. *Ier*. 7), care anunţă chiar distrugerea Ierusalimului.

Iezechia a iniţiat probabil şi o reformă (*4Reg*. 18:3-6), în sensul dărâmării sanctuarelor non-iahviste. Printre altele a îndepărtat şarpele de aramă al lui Moise, pe care iudeii îl divinizau (v. 4). Istoria cronistă îi atribuie chiar un prim Paşte centralizat şi organizarea cultului (*1Paral*. 30–31). Probabil cartea *Deut*. îşi are originile în vremea sa (cf. pasajul următor).

Reforma lui Iosia 622

Fiul lui Iezechia, Manase (696-642) este catalogat în istoria deuteronomistă ca cel mai decadent religios dintre toţi regii iudei. Din cauza lui, Iahve hotărăşte distrugerea regatului şi cucerirea Ierusalimului (*4Reg*. 21:11-14; 23:26-27).

Nepotul său, Iosia, aplică o reformă religioasă în anul 622 îdHr. prin care urmăreşte centralizarea cultului. În prezent se consideră că acea carte descoperită în timpul reparaţiilor templului în vremea sa, care a constituit imboldul pentru reformă, nu este alta decât o formă (primară?) a *Deut*.

Iată care sunt argumentele (prezentate de prof. ortodox Paul Tarazi).

1. Expresia „scris în această carte” (*4Reg*. 22:13; 23:3.21.24) nu apare decât în *Deut*. (28:58.61; 29:20.21.27; 30:10).
2. Recomandarea ca legea să fie citită cu voce tare înaintea adunării (*4Reg*. 23:2) se găseşte doar în *Deut*. 31:10-13
3. Expresiile „a merge după Iahve”, „a ţine poruncile şi mărturiile şi legile”, „cu toată inima şi cu tot sufletul” sau „a face/a păzi toate cuvintele legământului/legii” (cf. *4Reg*. 23:3) sunt tipice pentru *Deut*.
4. Ameninţarea cu blesteme în cazul nerespectării legii (*4Reg*. 22:13.16-17.20) este proprie *Deut*.
5. Reacţia lui Iosia de a se considera responsabil de ignorarea legii, rupându-şi în semn de pocăinţă hainele (*4Reg*. 22:11) nu poate fi înţeleasă decât în spiritul *Deut*., care prevedea ca regele să aibă o copie a legii, pe care să o citească toată viaţa şi să o respecte (*Deut*. 17:18-19).
6. Reforma iosianică ce prevedea centralizarea cultului iahvist şi interzicerea oricărui alt sanctuar în afara Ierusalimului (*4Reg*. 23:4-14.19-20) se găseşte doar în *Deut*. (12:5.11.14.21; 14:23; 16:11.15.21-22).

7. Dacă *Deut*. ar fi mult mai vechi decât Iosia, nu s-ar înţelege de ce a rămas ignorat atât de mult timp, deşi se găsea în Templu.

Cel mai probabil, scrierea *Deut*. a început în timpul regelui Iezechia, care a încercat şi el introducerea unei reforme în spirit iosianic. Însă în acea perioadă influenţele străine în cult se intensificau: tatăl lui Iezechia, Ahaz, a ridicat un altar după model asirian (cf. *4Reg*. 16:10-12), iar fiul lui Iezechia, Manase a pus o statuie a Aşerei în templul ierusalimitean (cf. *4Reg*. 21:3-7). Iosia însă profită de slăbirea influenţei asiriene.

Reforma sa religioasă avea şi o miză politică. Prin declararea Ierusalimului ca singurul loc cultic legal se urmărea atragerea populaţiei israelite din nord, care-şi pierduse independenţa în 722/1 şi care avea propriile sanctuare (ex. Betel). Prin aceasta Iosia spera să refacă regatul solomonian, care cuprindea şi nordul.

Însă deşi i se profeţeşte un sfârşit paşnic (*4Reg*. 22:20), Iosia moare în lupta de la Meghiddo în 609, când încerca să-l oprească pe faraonul Neco II să ajute imperiul muribund asirian. Neco II îl va exila în Egipt pe noul rege, fiul lui Iosia, Ioahaz şi va impune pe tron pe un alt fiu, Ioiachim.

Cucerirea babiloniană 587

Între timp Asiria cade sub loviturile caldeilor, un trib arameic din sudul Mesopotamiei, cei care vor constitui pe scheletul asirian un nou imperiu babilonian. Profetul Naum salută căderea Ninive (în anul 612) în termeni foarte direcţi.

Regele iudeu Ioiachim se revoltă împotriva babilonienilor. Regele Nabucodonosor/ Nebucadneţar II (605-562) ripostează şi îl ia în captivitate pe succesorul acestuia, Ioiachin/Iehonia în 598/7. Aceasta constituie prima captivitate babiloniană; pe lângă rege, sunt deportaţi nobili, preoţi (printre care profeţii Daniel şi Iezechiel). Babilonienii îl pun rege pe alt fiu al lui Iosia, Sedechia.

Acesta se revoltă în al 11-lea an de domnie, drept pentru care regele babilonian Nebucadneţar II cucereşte Ierusalimul (587/586), distrugând Templul lui Solomon. Lui Sedechia îi sunt ucişi copiii înaintea ochilor, apoi este orbit şi luat prizonier.

Exilul

Istoria deuteronomistă se încheie cu graţierea regelui Ioiachin în exil (561) de către regele babilonian, Evil-Merodac. Trei tăbliţe de lut descoperite în Babilon, care datează din această perioadă şi care păstrează liste cu persoane cărora li se distribuiau din partea administraţiei regale raţii de ulei, îl menţionează pe regele Ioiachin şi pe cei 5 fii ai săi. Interesant că Ioiachin apare

ca „regele Iudeei”. Se confirmă astfel graţierea sa, dar şi faptul că a rămas toată viaţa în exil, trăind din pensia oferită de regele babilonian.

În mod surprinzător profetul Iezechiel îşi datează profeţiile după anii lui Ioiachin, deşi acesta se afla în exil, ca şi cum reprezenta adevăratul rege. Se spera probabil repunerea sa pe tron.

MONOTEISMUL ŞI MONOLATRIA

Precedente monoteiste?

Bibliografie: Cyril Aldred, *Echnaton. Gott und Pharao Ägyptens*, Augsburg 1990; Klaus Koch, *Geschichte der ägyptischen Religion*, Stuttgart etc. 1993; Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, vol. I, Bucureşti 1992; Constantin Daniel, *Cultura spirituală a Egiptului antic*, Bucureşti 1985 [însă cu o teorie fantezistă]; Ligia Bârzu / Rodica Ursu, *Istoria universală a Orientului antic*, Bucureşti 1999.

Monoteismul reprezintă, aşa cum îi arată şi numele, adorarea unui singur dumnezeu, opusul fiind politeismul sau adorarea mai multor zei. Pentru creştinii de astăzi monoteismul este de la sine înţeles. Contactele cu credincioşi mozaici sau musulmani se înscriu în contextul aceloraşi experienţe, după care monoteismul nu este pus în discuţie.

În VT însă problematica apare mult mai complexă, cauzată de faptul că toate culturile înconjurătoare erau politeiste.

Înainte de civilizaţia ebraică se pare că a existat doar o singură încercare, în spaţiul egiptean, mai curând monolatră decât monoteistă. Monolatria înseamnă adorarea unui singur dumnezeu, cu diferenţa că se acceptă şi existenţa altora. Mai este numită şi henoteism.

Faraonul Amenofis IV (1352-1336) şi-a construit o nouă capitală la Amarna şi, neglijând politica internă şi externă, s-a consacrat împreună cu familia sa cultului zeului Aton, globul solar. Faraonul şi-a schimbat chiar numele din Amenofis/ Amenhotep („[zeul] Amon este mulţumit”) în Achenaton („plăcut lui Aton”).

Figura alăturată (basorelief pe o balustradă a templului din Amarna) îl prezintă pe faraon cu ofrande în postura de adorare, alături de soţia sa, celebra Nefertiti, şi de una dintre fiice. De remarcat că fiecare rază a discului solar se termină cu câte o mână, care ţine simbolul vieţii (crucea ansată).

Templul ridicat lui Aton se diferenţia de cel al lui Amon prin faptul că nu avea acoperiş, adoratorul privind direct la soare; Amon, dimpotrivă era zeul ascuns, iar în templu statuia sa se afla învăluită în permanenţă în întuneric. Cu alte cuvinte Achenaton a propus catafatismul în locul apofatismului.

Un imn închinat lui Aton îl proclamă pe acesta ca zeu principal.

„Tu apari cu frumuseţe la orizontul cerului,
Tu, Aton cel viu, începutul vieţii
Razele tale înconjoară ţările până la marginea a tot ce ai creat:
Pentru că eşti Ra, ajungi până la capătul lor […]
Deşi eşti departe, razele tale ajung pe pământ […]
Cât de felurit este tot ce ai creat […]
O, zeule unic, precum nu mai este altul
Ai creat lumea după voinţa ta
Pe când erai doar tu…".

Monoteismul lui Achenaton nu este însă foarte sigur.

Monoteismul în VT

Bibliografie: Johannes C. de Moore, *The Rise of Yahwism. The Roots of Israelite Monotheism*, Leuven ^{2}1997; M. Oeming / K. Schmid (ed.), *Der eine Gott und die Götter. Polytheismus und Monotheismus im antiken Israel*, Zürich 2003; M.S. Belenki, *Despre mitologia şi filozofia Bibliei*, Bucureşti 1982 [de pe poziţii marxiste].

Protomonoteismul

La sfârşitul sec. 19, etnologul scoţian Andrew Lang a lansat teoria protomonoteismului sau a monoteismului originar, dezvoltată de teologul catolic austriac Wilhelm Schmidt (în cartea *Originea ideii de Dumnezeu*). Se consideră că mitologiile au evoluat dintr-o concepţie primordială monoteistă. Protomonoteismul ca şi teorie este însă în momentul actual abandonat.

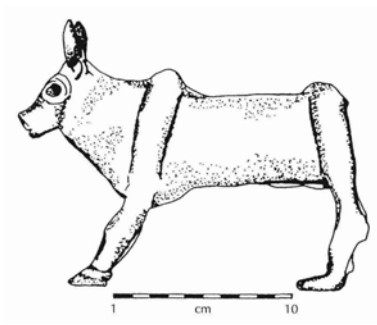

O statuetă din bronz reprezentând un taur (17,5×12,4 cm), descoperită într-un sanctuar din apropiere de Dotan. Sanctuarul era de tipul celui numit în VT „înălţime". Regele Ieroboam I, după separarea Israelului de Iuda (926), a ridicat două sanctuare în sud (Betel) şi în nord (Dan) unde se adorau viţei din aur. Se încerca astfel crearea unei contraponderi a templului din Ierusalim.

Politeismul în Israel

Zeul Baal (ebr. בַּעַל – *báal* „stăpân") reprezentat pe un basorelief (1,40 m lungime) descoperit în Ugarit (Siria), păstrat astăzi la Muzeul Louvre (Paris).
În mâna dreaptă Baal poartă o măciucă/sabie, iar în stânga un fulger. De remarcat că păşeşte peste munţi, având aşadar o statură colosală raportat la ei. De remarcat coiful militar, prevăzut cu două panglici, semne ale divinităţii.
Baal era un zeu la care israeliţii au apelat des, atrăgând mânia profeţilor. În calitate de zeu al ploii, al vegetaţiei şi al fertilităţii, cultul său devenea foarte tentant.
Profetul Ilie se ridică împotriva cultului sincretist, care însemna şi adorarea lui Iahve, dar şi a lui Baal. Organizând o dispută pe muntele Carmel, el spune: „Până când veţi şchiopăta de amândouă picioarele? Dacă Iahve este Dumnezeu, urmaţi Lui! Şi dacă este Baal, urmaţi aceluia" (*3Reg*. 18:21).

Iahve şi Ašera

O altă controversă s-a iscat în lumea academică începând cu anul 1975, când în sudul Palestinei, la Kuntillet Ajrud în E Sinaiului (50 km S de Cadeş), în ceea ce părea un caravanserai israelit, s-a descoperit inscripţia de mai jos făcută pe un vas mare de lut, însoţită de graffiti. Deasupra capetelor celor două figuri hidoase scrie: „Vă binecuvintez în numele lui Iahve din Samaria [sau „apărătorul meu"] şi al Ašerei sale". Oare o reprezintă chiar pe Ašerea femeia de pe scaun, care cântă la harpă în partea dreaptă?

La aceasta se adaugă o altă inscripţie tot pe un vas din Kuntillet Ajrud şi o inscripţie dintr-un mormânt excavat în Hirbet el-Qom (14 km V de Hebron), ambele folosind aproximativ aceeaşi binecuvântare.

În orice caz, concluzia unora a fost că Iahve avea o consoartă, Ašera, deci ca nu poate fi vorba de nici un monoteism iahvistic iniţial.

În Elefantina (o insulă pe Nil în sudul Egiptului, la Assuan) a existat în sec. 5 îdHr. o colonie militară evreiască; în localitate s-au descoperit papirusuri ebraice. Iahve apare însă aici alături de alte divinităţi semite (Anat-Betel şi Anat-Iahu), deşi evreii din Elefantine întreţin legături cu preoţii din Ierusalim.

Totuşi nici un cercetător nu poate susţine cu siguranţă cât de reprezentative erau aceste manifestări (inscripţiile Iahve-Ašera, papirusurile de la Elefantina) pentru religia israelită.

O soluţie a problemei monoteism–politeism în Israelul antic o oferă ipoteza religiei stratificate. Cu alte cuvinte, exista o religie oficială în perioada monarhiei, orientată către Iahve, dar paralel cu aceasta subzista şi o religie privată, de factură politeistă. Între ele nu se manifesta nici un conflict. În cele din urmă a apărut în regatul nordic o mişcare de adorare exclusivă a lui Iahve (profetul Ilie), care a acces la putere prin regele Iehu. Acesta abia pune capăt (pentru moment) politeismului.

Un studiu însă foarte interesant făcut pe numele de persoană descoperite arheologic indică un procent majoritar al numelor iahvistice faţă de teoforele formate cu alte divinităţi. Aceasta ar însemna că iahvismul nu a fost în Israel în minoritate, ci dimpotrivă.

În orice caz rămâne în viitor ca şi autorii ortodocşi să cerceteze problematica monoteismului, aşa cum se pune actual, şi să-şi exprime părerea.

ANGHELOLOGIA

Bibliografie: Ion V. Georgescu, *Demonologia Vechiului Testament. Azazel*, Bucureşti 1934; Athanase Negoiţă, *Teologia biblică a Vechiului Testament*, Bucureşti 1992, 73-85; Andrei Pleşu, *Despre îngeri*, Bucureşti 2003.

Iahve şi curtea sa

După opinia curentă a cercetătorilor VT apuseni, în perioada regalităţii Iahve

a preluat multe prerogative ale lui El, divinitatea supremă canaanită. Un argument ar fi numele frecvente ale lui Iahve ca אֵל עֶלְיוֹן – *El elión*, אֵל עוֹלָם – *El olám*. De remarcat apoi că nu există nici o urmă de polemică în textele VT cu divinitatea El, ci doar cu Baal. În fine, chiar numele Israel (יִשְׂרָאֵל – *Israél*) este format cu teonomul *El*, şi nu cu Iahve.

Printre aceste prerogative preluate de la El se numără şi regalitatea. Dacă până atunci Iahve semăna cu un şef tribal, de acum este prezentat ca rege, înconjurat de un alai de fiinţe cereşti. În contextul istoriei chivotului Iahve este numit „Iahve al oştirilor [יהוה צְבָאוֹת – *Iahvé ţevaót* = Iahve Savaot], care stă pe heruvimi" (*1Reg*. 4:4).

1

De asemenea, în viziunea profetului Miheia fiul lui Imla (*3Reg*. 22:19-23), Iahve stă pe tron înconjurat de curteni, între care se remarcă „un duh" (v. 21).

Unele dintre aceste fiinţe din preajma lui Iahve sunt heruvimii (la singular כְּרוּב – *cherúv*) şi serafimii (la singular שָׂרָף – *seráf*). Figuri de heruvimi au fost descoperite în multe locuri din Israel, cel mai important fiind heruvimul din Samaria, sculptat în fildeş, de inspiraţie siriană, cu chip uman, dar cu trup de leu (sec. 9 îdHr. – figura alăturată).

Îngerul

În ebraică îngerul se numeşte מַלְאָךְ – *maláh* de la verbul לָאַךְ – *laáh* „a trimite", „a însărcina". Reprezintă de aceea „un trimis", termen aplicat cam în jumătatea cazurilor de ocurenţă şi oamenilor, de exemplu trimişilor militari (cf. *4Reg*. 1:2).

Trimisul, fie uman fie ceresc, îşi formula mesajul folosind persoana I singular, adică citând cuvintele celui pe care-l reprezenta.

În perioada ulterioară, posibil sub influentă persană, anghelologia s-a dezvoltat. Îngerii au diverse nume: Mihail („cel dintâi dintre îngerii păzitori" – *Dan*. 10:13; păzitor al iudeilor –v. 21; cf. *Apoc*. 12:7), Gavriil (*Dan*. 8:16), Rafail („unul dintre cei şapte sfinţi îngeri, care ridică rugăciunile sfinţilor şi le înalţă înaintea slavei Celui Sfânt" – *Tob*. 12:15).

De remarcat că în *Dan*. sunt menţionaţi atât îngerul păzitor al iudeilor (Mihail), cât şi îngerii păzitori al Persiei şi respectiv al Greciei (*Dan*. 10:13.20).

Cartea apocrifă *1 Enoh* cuprinde mult mai multe referiri la îngeri şi demoni.

Satan şi demonologia

Satan, al cărui nume etimologic înseamnă „adversarul", apare în cărţile târzii ale VT: *1Paral*. 21:1, *Zah*. 3:1 şi *Iov*. 1–2.

Reprezentarea tradiţională cu chip de ţap se pare că are o bază biblică. Profetul Isaia vorbea de duhuri ale pustietăţii, pe care îi numea „ţapi" (*Is*. 13:21). Alături este reprezentat pe fildeş descoperit la Meghiddo (aprox. 1200 îdHr.) un demon bărbos şi înaripat, călare pe un ţap.

Literatura târzie îl identifică pe şarpele din grădina Edenului cu diavolul (*Înţel*. 2:24; cf. *Apoc*. 12:9; 20:2).

Un alt demon menţionat în VT se pare că este Azazel. De Sărbătoarea Ispăşirii un ţap era trimis în pustie, încărcat cu păcatele comunităţii (*Lev*. 16:8.21-22).

În literatura târzie se înregistrează şi alte nume (Asmodeu în *Tob*. 3:8; 6:14), mai ales în apocaliptică (*Enoh*).

ISTORIA CRONISTĂ

1-2Paral., *Ezd*. şi *Neem*. formează aşa-numita Istorie cronistă.

Legăturile dintre *Ezd*. şi *Neem*. sunt evidente. Între ele şi *1-2Paral*. există atât o continuitate cronologică (ele continuă istoria cronistă, reluând edictul lui Cirus), cât şi una stilistică. Istoria canonizării lor a fost însă diferită, pentru că *1-2Paral*. constituiau o paralelă a *1-4Reg*., pe când *Ezd*. şi *Neem*. conţineau informaţii noi. De aceea, *Ezd*. şi *Neem*. au fost despărţite de *1-2Paral*. şi canonizate mai devreme. În TM *1-2Paral*. se află în ultima poziţie, încheind grupul „Scrierilor" (*chetuvím*).

Numele de *paralipomena* (gr. παραλειπόμενα = „cele rămase") le-a fost dat avându-se în vedere fie faptul că ele cuprind unele evenimente lăsate deoparte din *1-4Reg*. fie pentru că au fost plasate la sfârşitul canonului.

Istoria cronistă a fost scrisă între **400-300** îdHr., după unii chiar în sec. 3 îdHr.

Situaţia politică

În 539 îdHr. regele persan Cirus cucereşte Babilonul, înglobând în Imperiul

persan teritoriile aflate până atunci sub suzeranitate babiloniană, deci inclusiv Iudeea care alături de Samaria devin satrapia persană Abar Nahara („dincolo de fluviu" = Transeufratene).

Politica religioasă a perşilor era una mult mai tolerantă. Prin edictul său din 538 îdHr. referitor la iudei (*Ezd*. 6:3-5), Cirus (539-529) permite rezidirea Templului, înapoierea vaselor sfinte confiscate şi chiar un ajutor de la stat. Prin bunăvoinţa sa, regele persan a primit chiar numele de Mesia din partea lui Deutero-Isaia (*Is*. 45:1), apelare uimitoare, având în vedre faptul că regele era de altă religie (zoroastrian).

Mormântul monumental al lui Cirus din Pasargadae, aproape de Persepolis (Iran).

Însă doar un grup mic de evrei s-a întors din exil, în general preoţi sau oameni săraci, în timp ce majoritatea a continuat să trăiască în exil, unde între timp se acomodaseră. Reconstrucţia Templului din Ierusalim este amânată tocmai din cauza sărăciei.

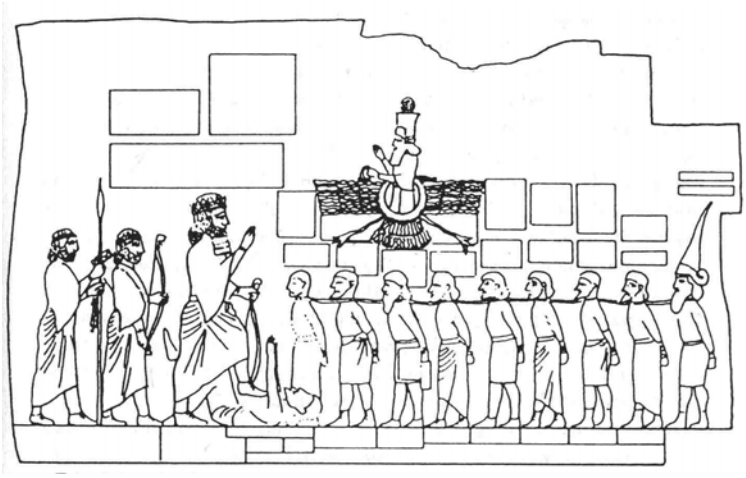

Darius I (521-486), sculptură în stâncă la Behistun (Iran). Regele este reprezentat mai mare decât ceilalţi. În centrul imaginii, pe discul solar înaripat, se află zeul Ahura-Mazda.

La îndemnul profeţilor Agheu şi Zaharia construirea Templului începe în 520, în timpul domniei lui Darius I, fiind terminată în 515.

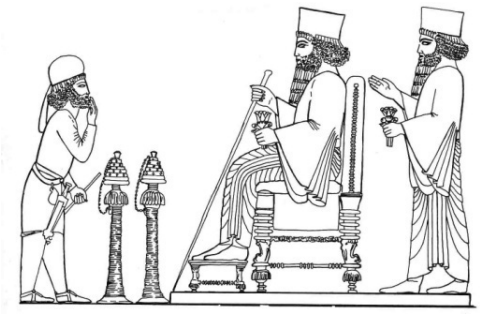

Regele persan Darius I pe tron, secondat în spate de fiul său Xerxes I.

Ulterior au început să vină şi reprezentanţi ai păturilor mai bogate. Se încearcă împrejmuirea Ierusalimului cu un zid, situaţie inconvenientă pentru guvernatorul Samariei, care-şi vedea astfel reşedinţa concurată. Acesta se plânge chiar regelui Artaxerxes I (465-425).

Între 445-433 îşi desfăşoară activitatea paharnicul regal Neemia, un iudeu care locuia în capitala persană Suza şi care este trimis la Ierusalim pentru reorganizarea vieţii sociale. Sub conducerea lui, Iudeea devine o provincie persană independentă.

După opinia nouă, Ezdra nu l-a precedat pe Neemia (după textul actual ar fi activat în 458 îdHr), ci l-a succedat. Nu s-ar putea altfel explica de ce desfacerea căsătoriilor cu străine promovată de către Ezdra (*Ezd*. 10) este repetată ca ceva nou în cadrul reformelor lui Neemia (*Neem*. 13:23u). Ezdra este prezentat ca fiind cărturar, instruit în legea lui Moise (*Ezd*. 7:12). Importanţa lui Ezdra este foarte mare, el fiind considerat iniţiatorul iudaismului. După tradiţia ebraică Ezdra a încheiat canonul ebraic.

1Paral.		
1–9	genealogii de la Adam la David	
	2–4	Iuda
	6	Levi
10–29	domnia lui David	
	11	încoronarea lui David
	17	pregătirea pentru zidirea Templului

2Paral.		
1–9	domnia lui Solomon	
10–36	regii din Israel şi Iuda	
	14–16	Asa
	17–20	Iosafat
	29–32	Iezechia
	34–35	Iosia
	36	mânia lui Dumnezeu exilul iertarea

De la edictul lui Cirus (538 îdHr.) până la rezidirea Templului (515 îdHr.) – *Ezd.* 1–6

1	edictul lui Cirus pentru rezidirea Templului I reîntoarcere din robie predarea vaselor sfinte lui Şeşbaţar	
2	lista celor întorşi cu Zorobabel şi Iosua donaţii pentru Templu	
3–4	reinstaurarea cultului samaritenii opresc construirea Templului	
4:6–6:18	cronica arameică din Ierusalim (adunarea unor scrisori oficiale) – rezidirea Templului	
	5	Zorobabel şi Iosua iniţiază zidirea Templului la îndemnul profeţilor Agheu şi Zaharia (520 îdHr.) Tatnai, satrapul persan al Siriei îl anunţă pe regele Darius I (521-485)
	6	răspunsul lui Darius în baza edictului lui Cirus din Ecbatana
	4:6u	plângere la Xerxes Artaxerxes I opreşte reconstuirea zidurilor (450 îdHr.)
6	încheierea zidirii Templului şi primul Paşte (515 îdHr.)	

Relatarea lui Ezdra (I parte) – *Ezd.* 7–10

7	cărturarul Ezdra vine din Babilon cu acordul regelui Artaxerxes I întoarcerea, legea, donaţiile pentru Templu, vasele sfinte
8	călătoria secretă a lui Ezdra cu exilanţii fără protecţie armată (altfel în *Neem*. 1:7u)
9–10	rugăciunea lui Ezdra desfacerea căsătoriilor mixte cu acrodul poporului (cf. *Neem*. 9–10) lista datornicilor

Relatarea lui Neemia – *Neem*. 1–7	
1	Neemia, paharnicul regelui persan în Suza primeşte veşti despre Ierusalim rugăciune, adunarea poporului
2	Neemia însărcinat la dorinţa sa de către Artaxerxes I cu ridicarea zidurilor Ierusalimului
3	lista lucrătorilor la ziduri: porţiuni împărţite famiilor din Ierusalim şi Iuda revolta şi rugăciunea de răzbunare a lui Neemia
4	greutăţi externe cauzate de Sanballat, guvernatorul Samariei, de amonitul Tobia şi de arabul Gheşem lucrătorii muncesc cu sabia în mână rugăciunea lor de cerere
5	greutăţi interne: politica socială a lui Neemia Neemia renunţă la taxe
6	finalizarea zidurilor în 52 de zile
7	asigurarea porţilor cetăţii reîntoarcerea la Ierusalim lista celor întorşi (= *Ezd*. 2)

Relatarea lui Ezdra (continuare) – *Neem*. 8	
8	citirea Legii de către Ezdra înaintea poporului cult (asemănător celui sinagogal) în aer liber sărbătoarea Corturilor
9	sărbătoare de pocăinţă cu rugăciune de iertare
10	acceptarea Legii de către popor: respingerea căsătoriilor mixte, ţinerea sabatului, taxa pentru templu (cf. *Neem*. 13)

***Neem*. 11–13**	
11	întoarcerea în Ierusalim lista locuitorilor
12	lista preoţilor şi a leviţilor consacrarea zidurilor

13	reformele lui Neemia (grija pentru leviţi, ţinerea sabatului, respingerea căsătoriilor mixte)

Intenţia istoriei croniste

Cronistul îşi propune o istorie care să plece de la Adam şi să ajungă la edictul lui Cirus. Pentru aceasta foloseşte, mai ales în prima parte, genul literar al genealogiilor, după modelul codului preoţesc (P) din Pentateuh. Genealogiile atestă conştiinţa apartenenţei la o structură coerentă şi la o formă de naţionalism.

Intenţia istoriei croniste se poate vedea atât în ceea ce se spune, cât şi în ceea ce se trece sub tăcere.

Discrepanţa din *Regi* referitoare la cine l-a ucis pe Goliat (David după *1Reg*. 17; Elcanan din Betleem după *2Reg*. 21:19) este estompată prin prezumţia că de fapt Elcanan l-a omorât pe fratele lui Goliat (*1Paral*. 20:5).

Sunt aduse şi unele retuşuri teologice. Dumnezeu nu se mai căieşte că l-a ales pe Saul, iar recensământul lui David nu mai este cauzat de „mânia lui Iahve" (*2Reg*. 24:1), ci chiar de Satan (*1Paral*. 21:1); în felul acesta se legitimează pedeapsa divină, care părea destul de arbitrară în *Regi*.

Trecute sub tăcere sunt aspectele negative ale istoriei regilor:

- episodul David-Batşeba şi cel cu Abişag sunamita
- luptele dinastice: revolta lui Absalom şi a lui Şeba (deci întreaga istorie a succesiunii lui David la tron *2Reg*. 9–20; *3Reg*. 1–2); se precizează însă că „s-au supus lui Solomon toate căpeteniile şi puternicii, precum şi toţi fiii lui David" (*1Paral*. 29:24)
- apostazia lui Solomon; chiar în profeţia lui Natan (*1Paral*. 17), paralela din *2Reg*. 7, nu se menţionează versetul „de va greşi, îl voi pedepsi Eu…" (*2Reg*. 7:14).

Leviţii se bucură de o grijă deosebită. Doar ei se pot ocupa cu transportarea chivotului, iar accidentul lui Uzza se datorează faptului că acest lucru a fost ignorat (*1Paral*. 13:10; 15:2). Obed-Edom, cel în a cărui casă chivotul a fost un timp găzduit (13:13-14) şi care după *Reg*. nu avea nici o legătură cu leviţii, devine la cronist levit cântăreţ şi uşier, din tribul lui Core descendent din Cahat (15:18.21; 26:4.8).

Şi în legătură cu Templul, cronistul pune accente deosebite. El identifică Sionul, muntele Templului, cu muntele Moria al jertfei lui Isaac (*2Paral*. 3:1); prin aceasta face o legătură între perioada patriarhilor şi cea a monarhiei, în sensul că jertfa lui Isaac se sublimează prin ridicarea Templului. Apoi preţul ţarinii cumpărate de David de la Aravna iebusitul devine la cronist de 12×12 ori mai mare (50 sicli de argint în *2Reg*. 24:24, dar 600 de sicli de aur în *1Paral*. 21:25; în perioada persană convertibilitatea argint-aur era de aproximativ 1-12, mai exact 1-13); alegerea multiplului 12 trebuie fără îndoială pus în legătură cu cele 12 triburi. Templul se face după un model descoperit lui David de Duhul

lui Dumnezeu printr-o scriere insuflată (*1Paral* 28:11-12.19), imitând astfel pe Moise, care a construit Cortul Sfânt după model divin. La consacrarea Templului însuşi Dumnezeu participă consumând sub formă de foc jertfele, lucru nemenţionat în *Regi* (*2Paral*. 7:1).

Jertfa lui Solomon din Ghibeon, care ridicat probleme teologice chiar în *Regi*, este menţionată de cronist, însă însoţită de o explicaţie foarte interesantă. Prin prisma centralizării lui Iosia, orice jertfă în altă localitate afară de Ierusalim, mai ales pe înălţime, devenea ilegală. Deuteronomistul explică jertfa lui Solomon în felul următor:

> ***3Reg*. 3:2-4**: „[2]Poporul tot mai aducea jertfe pe înălţimi, căci nu era încă zidit templul numelui Domnului până în acel timp. [3]Şi Solomon, care iubea pe Domnul purtându-se după legea tatălui său, a adus şi el jertfe şi tămâieri pe înălţimi. [4]Deci s-a sculat şi el şi s-a dus la Ghibeon, ca să aducă jertfe acolo, căci acolo era cea mai mare înălţime".

Cronistul însă are altă explicaţie.

> ***2Paral*. 1:3-5:** „[3]Apoi s-a dus Solomon şi toată adunarea pe înălţimea cea din Ghibeon, căci acolo era cortul cel dumnezeiesc al adunării pe care-l făcuse Moise, robul lui Dumnezeu, în pustiu. [4]Chivotul Domnului îl adusese David din Chiriat-Iearim la locul pe care-l pregătise pentru el David, în Ierusalim, unde-i făcuse un cort nou. [5]Iar jertfelnicul cel de aramă, pe care-l făcuse Beţaleel, fiul lui Uri, fiul lui Hur, rămăsese acolo, înaintea cortului celui vechi al Domnului. Pe acesta îl cerceta Solomon cu adunarea".

Pentru cronist aşadar cultul înălţimilor nu este justificat în nici o perioadă, inclusiv înaintea zidirii Templului. Cortul Sfânt şi obiectele lui capătă o importanţă deosebită, acaparând întreg cultul de dinaintea Templului. În acest fel cronistul este un continuator al codului preoţesc.

Cultul joacă de altfel un rol central.

O altă interpretare cronistă priveşte domnia regilor Ozia şi Manase. Lepra de care a suferit primul este explicată de cronist ca datorându-se încercării regelui de a-şi asuma şi privilegiile sacerdotale (*2Paral*. 26:16u). Referitor la Manase, cel considerat de către deuteronomist cauza căderii Ierusalimului în 587/6 (*4Reg*. 21:11.14; 23:26-27), cronistul crede că lunga domnie a acestuia nu se poate explica decât prin faptul că regele la un moment dat s-a pocăit cu ocazia unui prizonierat în Babilon nemenţionat în *Regi* (*2Paral*. 33:11-13.19). Acest lucru a oferit prilejul redactării chiar în epoca târzie a rugăciunii presupuse a regelui Manase (*Ode* 12, în Biblia sinodală separat ca *Rugăciunea lui Manase*), practic un adaos necanonic făcut istoriei croniste.

Şi în istoria lui Ezdra şi Neemia se întrevăd accente asemănătoare. Relatarea despre Ezdra (*Ezd*. 7–10; *Neem*. 8) flanchează partea principală a relatării lui Neemia (*Neem*. 1–7). Prin aceasta se dă întâietate preotului Ezdra sau mai bine zis autorităţii religioase în faţa celei politice.

ESTERA

Est. ***canonică***

Ca şi *Rut*, *Est.* aparţine celor cinci suluri festive (מְגִלּוֹת – *meghilót*), fiind citită cu ocazia sărbătorii Purim.

Este un roman istoric, inserând naraţiunea într-un cadru istoric cunoscut, şi anume domnia regelui persan Xerxes I (485-465) (numit în text Ahaşveroş, în fapt transliterarea numelui persan Hšayarša; în LXX şi după aceasta în Biblia Sinodală apare Artaxerxes). Evenimentele relatate nu pot fi însă confirmate din surse extra-biblice; de aceea după opinia curentă sunt ficţiune.

A fost scrisă în sec. **3-2** îdHr.

Rabinii au contestat canonicitatea cărţii, pe motiv că nu conţine numele lui Dumnezeu. În Qumran este singura carte biblică neatestată prin manuscrise, poate tocmai din acest motiv. Există totuşi o referire voalată la „izbăvirea şi salvarea din altă parte" (*Est*. 4:14).

Adaosurile necanonice

LXX conţine şi nişte adaosuri necanonice, cam 100 de versete inserate pe tot cuprinsul cărţii. Vulgata le grupează la final, însă Biblia sinodală respectă tradiţia LXX, incluzându-le chiar în text. Ele pot fi recunoscute pentru că nu sunt numerotate (astfel că versetul canonic capătă o lungime semnificativă).

1–2	Estera ajunge regină	
	1	visul lui Mardoheu [LXX] regina Vasti refuză să fie prezentă la un banchet de-al regelui Xerxe şi este alungată
	2	Hadasa (Estera) ajunge regină Mardoheu denunţă o conspiraţie
3–8	pericolul genocidului	
	3	Aman hotărăşte masacrarea iudeilor prin decret regal decretul regal [LXX]
	4	postul iudeilor Mardoheu o roagă pe Estera să intervină pe lângă rege rugăciunea lui Mardoheu [LXX] rugăciunea Esterei [LXX]
	5	Estera face o invitaţie la ospăţ
	6	Mardoheu cinstit de rege
	7	la intervenţia Esterei, Aman este spânzurat
	8	prin decret regal se permite iudeilor apărarea decretul [LXX]
9–10	Purim	
	9	răzbunarea iudeilor instituirea sărbătorii Purim (14-15 adar)
	10	imnul lui Mardoheu [LXX]

Est. este prima atestare literară a **antisemitismului** (deşi s-ar putea spune că încă din *Ieş*. 1 există astfel de accente). După *Est*. 3:8 iudeii sunt prigoniţi doar pentru că sunt altfel decât ceilalţi:

> „… Este un popor risipit şi împrăştiat printre popoare, prin toate ţările regatului tău. Legile lui sunt deosebite de legile tuturor popoarelor, legilor regelui nu se supun şi regele nu se cuvine să-l lase aşa".

O altă referire la antisemitism se găseşte în *3Mac*.

Cartea vrea printre altele să fundamenteze **sărbătoarea Purim**, celebrată iniţial între 14-15 adar, ulterior incluzând şi 13 ca zi de post. Se oferă chiar etimologia acesteia, după care Purim este pluralul cuvântului *pūr* „sorţ", ca amintire a faptului că vizirul Aman ţinuse sfat şi aruncase sorţi pentru a hotărî în ce lună să-i masacreze pe evrei. Purim ar fi fost iniţial însă o sărbătoare ne-iudaică, un an nou preluat şi de iudei. Cu alte cuvinte practica sărbătorii a precedat cartea *Est*. şi nu invers.

Adaosurile necanonice cuprind textele decretelor sau rugăciunilor rostite; se remarcă prezenţa frecventă a numelui lui Dumnezeu, tocmai pentru a suplini lipsa din textul canonic. Pe de altă parte istoria însăşi este reorientată. Dacă în textul canonic, Aman era descendent din Agag (*Est*. 3:1), aparţine adică ameleciţilor (*1Reg*. 15:7-8), tribul nomad decretat ca duşman perpetuu al Israelului (*Deut*. 25:17-19), în textul necanonic Aman este macedonean (*Est*. 8:12 LXX); prin aceasta se înfierează probabil comportamentul cuceritorilor macedoneni, aduşi de Alexandru cel Mare, faţă de iudei.

TOBIT

Tobit este un israelit din tribul Neftali, deportat după căderea Samariei (722/1 îdHr.) în capitala asiriană Ninive (*Tob*. 1:10), care însă a trăit şi separarea regatelor din 926 îdHr (1:4), ceea ce presupune că ar fi trebuit astfel să fi avut peste 200 de ani. În realitate cartea este o ficţiune, un roman istoric, care doreşte să prezinte în cadrul istoric ştiut povestea unui om credincios şi a fiului său. Prin aceasta *Tob*. se aseamănă cu nuvela lui Iosif (*Fac*. 37–50), *Rut*, *Est*., *Iona* şi *Dan*.

Cartea a fost scrisă în spaţiul mesopotamian în jurul anului 200 îdHr. (nu cunoaşte încă revolta macabeilor). A fost scrisă iniţial în arameică sau ebraică, după cum o dovedesc fragmente din Qumran şi mărturia Fer. Ieronim.

1	Tobit, iudeu exilat în Ninive, face milostenii, dar este pârât şi se refugiază intervenţia nepotului său Ahiacar

2	orbirea lui Tobit
3	rugăciunea disperată a lui Tobit rugăciunea disperată a Sarei
4–5	Tobie, fiul lui Tobit pleacă în Media însoţit de îngerul Rafael
6	prinderea peştelui; îngerul îi arată puterile taumaturgice şi apotropaice
7–10	căsătoria lui Tobie cu Sara întoarcerea în Ninive
11–12	tămăduirea lui Tobit Rafael se descoperă
13	lauda lui Tobit către Dumnezeu
14	la moartea lui Tobit, Tobie şi Sara se mută în Ecbatana, iar Ninive e distrusă (612 îdHr.)

Cartea face o referire la pomana pentru morţi:

> ***Tob.* 4:17:** „Fii darnic cu pâinea şi cu vinul tău la mormântul celor drepţi, dar păcătoşilor să nu dai”

De asemenea, cartea atestă o anghelologie mult mai dezvoltată decât în VT canonic.

Îngerul care l-a însoţit pe Tobie face parte din „cei 7 sfinţi îngeri care ridică rugăciunile sfinţilor” (*Tob*. 12:15) şi se numea Rafael.

Dan. completează panoplia numelor angelice cu Mihail (*Dan*. 10:13.21), Gavriil (*Dan*. 8:16), iar o anghelologie foarte bogată o oferă cartea *Enoh*.

De asemenea în *Tob*. apar şi demoni: Asmodeu.

IUDITA

Scrierea cărţii s-a petrecut în jurul anului 150 îdHr, fiind de presupus, ca şi în cazul lui *Tob*., un original arameic sau ebraic.

Iud. este tot un roman istoric ca şi *Tob*., folosind informaţii istorice, dar şi fabulând. De exemplu Nebucadneţar nu este rege asirian, ci babilonian (sau caldeu), iar localitatea Betulia se pare că este inventată, nefiind menţionată în nici o altă sursă.

Iudit, al cărei nume înseamnă „iudeica”, adună în sine elemente ale diferitelor eroine biblice: Miriam (*Ieş*. 15), Debora şi Iael (*Jud*. 4–5), femeia înţeleaptă din Abel Bet-Maaca (*2Reg*. 20:14u). Precum David pe Goliat, ea îl ucide pe Olofern cu propria lui sabie.

1–3	regelui asirian (!) Nebucadneţar i se refuză sprijinirea în războiul cu mezii de către popoarele din vest Olofern e trimis într-o expediţie de pedepsire (trebuia să distrugă

	sanctuarele şi să instituie cultul regelui)
4	israeliţii cer ajutorul lui Dumnezeu
5–6	amonitul Ahior arată laudativ istoria Israelului Olofern îl alungă pe Ahior la israeliţi în Betulia
7	asediul Betuliei
8–9	îndemnul văduvei Iudita rugăciunea ei către Dumnezeu
10–13	frumos împodobită, Iudita îl amăgeşte pe Olofern după un ospăţ, Iudita îl decapitează pe Olofern, care era biruit de vin
14–15	asirienii sunt înfrânţi
16	lauda Iuditei către Dumnezeu moartea Iudiei la vârstă înaintată

3EZD.

3Ezd. este face parte din grupul anaghinoscomena. Conţine elemente din Istoria cronistă (de la regele Iosia la cucerirea Ierusalimului), *Ezd*. şi *Neem*. În plus sunt păstrate tradiţii anecdotice (întrecerea celor 3 paji – *3Ezd*. 3–4).

1	Paştele sub regele Iosia cucerirea Ierusalimului
2	edictul regelui Cirus începutul rezidirii templului şi oprirea lucrărilor
3–4	întrecerea dintre 3 paji ai lui Darius Darius înapoiază vasele sfinte
5	lista celor întorşi din robie înnoirea cetăţii şi a templului
6–7	zidirea templului Paştele
8	Ezdra în Ierusalim scrisoarea lui Artaxerxe daruri la templu; recensământ
9	alte porunci citirea legii

CĂRŢILE MACABEILOR

Bibliografie: Iosif Flaviu, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, Bucureşti 1997; idem, *Antichităţi iudaice*, Bucureşti vol. 1 1999, vol. 2 2001; Martin Metzger,

Grundriß der Geschichte Israels, Neukirchen-Vluyn [9]1994; Liviu Vâlcea, „Pagini de istorie biblică vechitestamentară: epoca Hasmoneilor", în: *Biblie şi Teologie. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Dr. Nicolae Neaga la împlinirea vârstei de 95 de ani*, Sibiu 1997, p. 143-171; Petre Semen, *Nebiim aharonim şi Anaghinoscomena. Introducere şi exegeză*, Iaşi 1997.

Situaţia istorică

Palestina s-a aflat sub stăpânirea persană până în 333 îdHr., când armatele macedonene sub conducerea lui Alexandru l-au învins la Issos pe regele persan Darius III. Cu excepţia Samariei, Palestina se supune lui Alexandru fără luptă.

Imperiul macedonean se destramă la moartea lui Alexandru (323), fiind împărţit de către militarii acestuia, numiţi diadohi. Germenii unei culturi cosmopolite, elenismul, sunt însă deja puşi într-un teritoriu care cuprinde SE Europei, NE Africii, Asia Mică şi o parte din Orientul Mijlociu până la Indus. Limba greacă în dialectul comun (κοινή) se impune ca limbă internaţională.

În 301 Palestina intră în sfera de influenţă a dinastiei ptolemeilor din Egipt. În Alexandria, oraş întemeiat de Alexandru cel Mare în delta Nilului, se formează o colonie evreiască puternică, în sânul căreia începe traducerea textului ebraic în *koine*, cunoscută sub denumirea de *Septuaginta*. După tradiţie Pentateuhul a fost tradus sub regele Ptolemeu 2 Filadelful, care îmbogăţeşte astfel fondul de carte al vestitei biblioteci alexandrine. Tot din sec. 3 sunt atestate în Alexandria sinagogi evreieşti.

În sec. 2 îdHr. a trăit în Alexandria filosoful evreu Aristobul; el încearcă o apropiere a iudaismului de operele greceşti, arătând vechimea lui Moise în comparaţie cu filosofii greci ca Pitagora, Socrate, Platon, dar insinuând în acelaşi timp şi că aceştia din urmă ar fi fost influenţaţi de primul. Aristobul iniţiază interpretarea alegorică a Scripturii după modelul interpretării elenistice a operelor lui Homer sau Hesiod, interpretare care va fi dezvoltată de Filon Alexandrinul († 50 dHr.).

În 198 regele seleucid Antioh III îl înfrânge la Paneas în N Palestinei pe regele Ptolemeu V. Palestina intră sub influenţa dinastiei seleucide din Siria. Prin aceasta procesul de elenizare se amplifică.

Iniţial, pentru că Ierusalimul i-a susţinut pe seleucizi în lupta cu ptolemeii, a primit o serie de privilegii.

Antioh IV Epifanes reprezentat pe o monedă

Sub regele uzurpator Antioh IV Epifanes (175-163), este sprijinit să ajungă mare preot contra unei mari sume de bani Iason, crescut în spirit elenistic, iar fratele său, marele preot Onias este alungat. Ulterior însă Antioh IV îl înlocuieşte cu Menelau, care nici măcar nu era din familia lui Sadoc, neavând deci dreptul să devină mare preot. Acesta organizează chiar în Ierusalim un *gymnasion*, o sală de antrenament fizic (în care cei care

efectuau exerciţiile, o făceau după moda grecească, dezbrăcaţi), în care se făcea simţit şi cultul zeilor elenistici.

Iason îşi recapătă prin forţă funcţia de arhiereu, dar Antioh IV Epifanes cucereşte Ierusalimul în 167 îdHr., confiscând tezaurul Templului şi intrând în Sfânta Sfintelor, ceea ce constituia o mare profanare. El merge mai departe interzicând legea mozaică (tăierea împrejur, ţinerea sabatului, sărbătorile şi cultul lui Iahve) şi transformând templul ierusalimitean în templu dedicat lui Zeus Olimpianul. O statuie a lui Zeus este amplasată în templu (= „urâciunea pustiirii" *Dan*. 9:27).

Reacţia se arată prin răscoala condusă de preotul Matatia din Modein alături de cei 7 fii ai săi, cărora li se alătură grupul evreilor evlavioşi (hasidimii). Se poartă un război de guerilă, răsculaţii hotărând să lupte chiar şi de sabat. La moartea lui Matatia, conducerea revoltei o preia fiul acestuia, Iuda Macabeul (Makabi = „cel asemeni unui ciocan") (166-160), de la care vine şi numele fraţilor săi Macabei. El îl înfrânge pe generalul Gorgias (la Emaus) şi chiar pe guvernatorul Siriei, Lisias (la Bet-Ţur).

În decembrie 165 templul din Ierusalim este purificat şi cu această ocazie se instituie sărbătoarea Hanuca (= „consacrare").

În 163 regele Antioh V Eupator, însoţit de Lisias, asediază Ierusalimul, dar din cauza unor revolte în imperiu, este constrâns să încheie pace cu Iuda, abrogând interdicţia legii mozaice.

Macabeii însă doresc şi o independenţă politică şi intră în conflict cu hasidimii, care erau mulţumiţi cu pacea religioasă. **Din rândul acestor hasidimi se desprind în această perioadă fariseii şi esenienii**.

Iuda reuşeşte în două rânduri să-l înfrângă pe Nicanor, generalul noului rege Dimitrie I Soter, a doua oară Nicanor pierzându-şi viaţa (bătălia de la Adasa, 161). Pentru a-şi întări poziţiile, Iuda încheie un tratat cu romanii, inamicii seleucizilor. În 160 însă îşi pierde viaţa în lupta de la Elasa. Mormântul său (fig. alăturată) se găseşte în Modein, localitatea natală.

Conducerea iudeilor este preluată de fratele lui Iuda, Ionatan (160-143), care îşi stabileşte reşedinţa în pustiu, la Micmaş. Ionatan ştie din plin să profite de luptele dinastice ale seleucizilor. Regele Dimitrie îi permite să se întoarcă în Ierusalim, să-şi fortifice templul şi să întreţină trupe armate.

În 152 Ionatan este recunoscut ca mare-preot de către Alexandru Balas, pretendentul la tronul lui Dimitrie. Aceasta a adâncit prăpastia dintre hasidimi şi macabei, pentru că macabeii nu făceau parte dintre sadochiţi, adică dintre urmaşii marelui preot Sadoc din vremea lui Solomon, singurii care aveau dreptul să preia funcţia supremă religioasă.

În 150, Alexandru Balas preia regatul şi-l recunoaşte pe Ionatan general şi conducător.

Ionatan câştigă sprijinul şi celui care îl îndepărtează pe Alexandru Balas, Dimitrie II. În 145 îi face acestuia daruri, primind în schimb trecerea a 3 districte samaritene în sfera de influenţă a Ierusalimului (Afairema, Ramataim şi Lod).

Ionatan intervine şi în conflictul dintre regele Dimitrie II şi un pretendent la tron, Trifon, de data aceasta de partea celui de-al doilea. Trifon însă se teme de poziţia lui Ionatan şi îl ia prizonier întinzându-i o cursă. Ionatan este până la urmă ucis în temniţă în 143.

Lui Ionatan îi urmează fratele mai mare al acestuia, Simeon (142-134), căruia Dimitrie II îi recunoaşte independenţa. Simeon se declară „mare preot, general şi conducător al iudeilor". În 142 seleucizii se retrag din fortăreaţa Acra, lăsând practic întreaga regiune iudeilor. Simeon ocupă Iafa, deschizându-şi ieşirea la mare, de asemenea continuă politica tratatelor cu romanii şi cu Sparta. **Bate monedă** şi declară anul accederii sale la domnie (143-2) ca începutul unei noi ere. El fondează practic dinastia Haşmoneilor. La templu pune nişte plăcuţe de aramă pe care înscrie faptele macabeilor, mai ales ale sale.

În 135 Simeon este asasinat de către fiul său vitreg, Ptolemeu. Poporul însă îl recunoaşte conducător pe Ioan Hircan I (134-104), un fiu al lui Simeon.